

БАТАН
СОВЕТЬМУ

ВАТАН СОВЕТИМУ

АЛЬМАНАХ ТАТИ

Дагестанское книжное издательство
Махачкала 1984

ББК 84 ТАТ.
С 56

Ватан советиму: Альманах тати. — Махачкала: Даг. кн.
С 56 изд-во, 1984.—80 с.
Советская Родина.

Э н имисалине альманах дешенде оморет жуърбежуъре произведенигъ-стихигъ, очеркгъ, статьягъ э товун буъзуърге партией Коммунисти, шолу-ми ве дусди э гІзрей хэлггъ, бирорие союз республикагъой совети, э товун дуъруъсде кукгъой партия ве хэлгъ, лонгълуъе жофой энугъо, э альманах гъемчун дешенде оморет овосуне ве метелегъой хэлгъи.

К 4702052000—97 94—84
М 123—84

© Дагкнигоиздат, 1984 г.

Яшор Мошияхов

ПАРТИЯИ КОММУНИСТГЬО

Фикиргьой ю гьемме ники,
Е руз эз хэлгъ дур не бири.
Э торикиш уьшуьгъи,
Четинигъош омбор дири,
Партияи коммунистгьо.

Гуьлом э у имид бесди,
Эри дусди ве шолуми,
Эри хэлгъгьо уге нисди,
Эз гранитгъош у гъоими,
Партияи коммунистгьо.

Ченд кукгьой ю гьеме жоборд,
Духдергьой ю номуслуьни.
Гъэсуьлменди эз мердгъош-мерд,
Норе рэхъгьо ю дузини,
Партияи коммунистгьо.

Уьшуьгъгьой ю чьшмей офдо,
Яравуьши милетгъои.
Э себэхъгьо эдей рафде,
Эз темизи э менг тойи,
Партияи коммунистгьо.

Э тенгигьо нис терсире,
Э зуьгъбегьо у гермини.
Хуб-хэребе у рач дира,

Жун имуни, эн имуни —
Партияи коммунистгьо.

Э довгогьо у женгьо берд,
Игид бисдо, жоборд бисдо.
Фашистгьоре э мерг дешенд,
Руй хорире уьшуьгъи до,
Партияи коммунистгьо.

Э чор кинорегьой гуьлом
Ки сиегъи, ки сипини,
Келе, чукле, гьеме томом
Гуфдиренуьт тэгрифлуьни
Партияи коммунистгьо.

Обод сохди руй хорире,
Эз асмугьо хэбердори,
Эри дире шоригьоре.
Эз дусдигьо куьрпи нори
Партияи коммунистгьо.

Э дуьшменгьо зулум сохди,
Эй чоресуьз—чоре бири.
Эй хэйр хэлгъгьо дусди гешди,
Бедиш дири, хубиш дири
Партияи коммунистгьо.

ДЕДЕЙМЕ

Салгьой довгъо, салгьой гъовхо,
Беде рузгьо оморебу.
Зимусдугьо диеш хиник,

Торе шевгьо диш торик.
Ворворигьо диш зобу,
Бebesуызгьош бeбесуыз бу,
Бeбелуызгьош бeбесуыз бу.
Е дeдeиш нe бу дуылшор,
Э сер ишу вебу гьер кор.

Дeдeймe-дeдeймe, г'Эзизe дeдeй,
Эз г'овгьой билогьиш темизe дeдeй.
У гирoшдe рузгьo фурмуш нис бирe,
Э ёрмe офдoрe гьeр туьрe дирe,
Хoшe рузгьoш нисдгe, э ёр oвурдeм,
Сипрe муйгьoйтуйьe э дуыл мe гирдeм.

Э пулгьo-мoлгьoй г'уьлoм
Дуыл нeдeдe дeдeймe.
Миллeтгьoй вaтaнмeрe
Муно coхe дeдeймe.
Шуьгьэм гиснe бирeнкиш,
Сирoиe дeдeймe.

Э жиб ю пул нeдeрикиш,
Лaп г'oширe дeдeймe.
Эри гьулул-гьуншигьo
Гьуьзуйьргуйьe дeдeймe.
Эри гьeмeй эн г'уьлoм
Дузe дуьлe дeдeймe.

Э руз чeнд бeдe хэбeр
Куфд чeнд дeрe дирeмo.
Э чeнд дигь, э чeнд шeгьeр
Пaрaе кoгьoз oмo.
Oх, фaшистгьo, фaшистгьo,
Энжэгь эри бeднуми
Зeнд ишмурe дeдeйгьo.
Чeнд г'Эруьсгьo чумeрэхь,
Нeдaнуьсд шeви-сeбэхь,
Чeнд вoйгeгьo нимeлит,
Чeнд лoвгьo бисдo килит.

Тe иму буй вeшeндe
Дeдeйгьo тирoх дуррaт.
Дeмундeт э зир шeлe,
Чeндгьэдeр кeрпич буррaт.

Дeдeймe-дeдeймe, г'Эзизe дeдeй,
Эз г'овгьой билогьиш 'тeмизe дeдeй.
У гирoшдe рузгьo фурмуш нeбирe,
Сипрe муйгьoйтуйьe э дуьлмe дeри.

ШОГЬИР, СОЛДАТ

поэма

*Э глүзет 70 сали эз дөдө бирени шогьир
тати Монувэхь Дадашева*

I

Туь сохдей пойзени
Э рузгьой эн шори,
Хуроми Ватани,
Чуьн жейрон, ченд караз.
Жогьилгьо ченд десде,
Варафдейт э гешде,
Э кейф-хьэз эй нуьшде,
Э догьгьой эн Кавказ

2

Шегьергьош у рузгьо,
Чуьн гӀэруьс эз бейдогь,
Гуьллуье чемадгьо,
Пур инсон э сер догь.
Туьш чендбо э минжи,
Хьовиргьо поисде,
Э десдей комсомол.
Гьем гужлуь, гьем эшгьлуь,
Гуфдире, хэндуьсде,
Дуьл бире диеш шор.
Астале гье кем-кем,
Пой норей сэхд муьхкем.
Суьфделе вокурдей,
Э сер гьум, жигьжигьэ,
Чуьн шогьир совети,
Жовоне кук тати,
Монувэхь, туь жилгьэ.

3

Гьич небу те у вэхд,
Те Октябрь оmore,
Косибе, юхсуьле,
Не мозол ве не бэхд.
Дуьл хоши не мӀгни,
Гье бируьт селт гӀони.

Лол бируьт чуьн гӀэнде,
Хьэсрети гоф сохде.
Гьич екиш эз иму,
Те Октябрь оmore,
Нидануьсд е бобот,
Нуьвуьсде не хунде.
ШӀгӀмеле дегеси,
Товуши лов бисдо,
До э дес эн гьеме,
Дефдере, гьӀлеме.
Дервозей хунден,
Оморут вокурде,
Зулмети эз гӀэре,
Селт омо вегирде.
У жилгьэ норейгьо,
Хуб бисдо погерд,
ЖилгьӀэре омборгьо
Гье гешдуьт эй рачи,
Муьхшуьли, дуьл хоши,
Гуьл кошдут э гьер ло,
Эй игид, эри мерд.
У жилгьэ гьонилей,
Лап бири бегьем рэхь,
Э жергей шогьиргьо
Лоигьлуь туь бире,
Поисдей, Монувэхь...

4

Э довгӀой Ватани,
Э жигей эн гьӀлем,
Вегирде туфенге,
Сер суьфде поисде,
Э лушой эн десде,
Моч сохде гӀӀлеме,
Туь сохди сэхд шовгӀо
«Чуьн аслан бирени
Тевесер э довгӀо...

Э гъшун эн душмен
 Венгесде бегьем мерг,
 Душмене эз Ватан
 Мисохим темиз терг.
 Мипоюм сэхд, муьхькем,
 Те нефес демунде,
 Нисохум ме гьимиш.
 Гьич е дугъ хунмереш
 Мисохум гьурбуни,
 Эй Ватан жун мереш...»
 Моч сохде гӀэлеме,
 Поисди э жерге.
 Туь гьер вэхд э десде,
 ВэгӀз дорей расде гоф
 Партияй Ленина:
 «Партия имуре
 Дорени боворин,
 Пиш сохде душмене
 Мидарайм э Берлин».
 Руьхь доре десдере,
 Гье бердей пушово...
 Туь бирей селт дуьруьсд,
 Э шовгӀо сохдейгьо,
 Душмене венжире,
 Селт сохдей бегьем суьсд.
 Пиш сохде залуме,
 Венгесдей э сатме.
 Вирихде песово,
 Офдорет шугьомо.

Туь э пой вэхуьшде,
 Дес гирдей тик гьуьндуьр.
 «Пушово!..»—гуфдире,
 Десдере дорей дуьл.
 Ченд гиле душмене,
 Пиш сохде песово,
 Гье руе лулею,
 Шугьомо, гьэзтрово.
 Тик э пой вэхуьшде,
 Дес гирдей лап гьуьндуьр.
 «Пушово!..»—гуфдире,
 Десдере дорей дуьл.
 Туь диреш не дирей,
 Э далде душмене,
 Гьич шекиш не сохдей,
 Э сер дор нуьшдере,
 Э шохгьо пичире,
 Тиж гьэлеж гирдере.
 Туь гьетте вэхуьшде,
 Гуьл гьуьндуьр тик гирде,
 Гуфдире «Пушово!»
 Гуниле гьелуьсди
 Расире э муьвэхь,
 Офдоре, хорире
 Гьэл гирдей, чуьн деде.
 Гьем шогьир, гьем солдат,
 Офицер совети,
 Жовоне кук тати,
 Дадашев Монувэхь...

БӀньямин Сафанов

ЧИГЬРЕТГЬОЙ ГӀЭЗИЗИГЬО

Э вэхд довгӀо гӀэил бируьм,
 Э чумевоз нидириуьм,
 Чуьтам женг берде игидигьо
 Офдоретге эз гунилегьо.
 Изму, десдей гуьле гирде,
 Э ён памятник оморе,
 Сипре сере гьуз гирденуьм,
 Гоф несохде поисденуьм.
 Оморенуьт э ёр рузгьо —
 Рузгьой жейле бирейгьо,
 Чигьретгьой эн гӀэзизигьо,
 «Согьбошит!»,—гуфре рафдетгьо.

Э ранг гӀэтош рачи гуьлгьо,
 Шевгь доренуьт э хумнегьо —
 Э хумнегьой сигьде кукгьо,
 Ферзендгьой эн Ватани.
 Э гьэд дуьлме гьемишен
 Элов гӀэтош жиге гирди,
 Э ю хумне рачи гуьлгьо
 Ве чигьретгьой гӀэзизигьо.
 Те э рагме хун деригьо,
 Ме миберуьм желдлуь гьовхо,
 Эй небире дие довгӀо.

МЕ ГУЗЕТУЪМ

Ини поиз гене омо,
Немуъш ве тар бисдо гъово.
Поизиш гъисд хубе вэхд сал,
Нис демунде у эз васал.
Уреш гъисди келе рачи,
Велггъо э ранг эн суърх бири,
Э вэхд энуш одомигъо
Кеширенуът омбар жофо.
У гереки гъеммеймуре,
Коми доре нофугъоре
Эри согъэ сал гъуьмуъри.
Энжэгъ ини, э поэзи
Дуълме омбар гурунд бире.,
Чуьнки гъушгъой эн гъовон
Пар зеренуът э дур рафде.
Угъо е рач, десде бесде,
Э гъэд жерге тик поисдет,
Сергъошуре жумунденуът,
Согъбошире гуфдиренуът.
Денишируът э лой доргъо,
Гуйге гӀэрс пур э гъэд чумгъо,
Э чумевоз тимор сохде
Вокурдетгъо лулегъоре.
Дануьсденуъм угъо, гъелбет,
Гъич нирафдуът эз хориму.
Инжо угъо бине гирдет,
Чуьнки хуби гӀэдотгъойму.

Гъисди гъонун зиндегуни
Гъуногъхогъи эри иму,
Эри дусдгъо вокурдеи
Гъер вэхд дергъой хунегъойму.
Оммо гъеле инсонгъоре
Нисди гъувот эри сохде
Дегуш гъонун природаре,
Гъушгъо эзу эдет рафде.
Чуьн гъувотсуьз денишируъм
Э лой гъушгъой эн гъовои,
Эз гъэд дуълме гофгъо офдум
Эри доре теселими.
Мугум:—Рэхъник, ишму бурайт,
Э гъилгъили асму варайт,
Берит шолум э унжиге,
Э коминжо бисдоритге.
Тэхъл гъисдигеш вэхд жейлеи,
Небу кешит гъич могъбули,
Жейлеи хъэсуьл омори
Бу гуфдире вокурдеи,
У оворде келе шори
Ве гъемиге имидлуви.
Чаруьсдени э ширини.
Миёв васал ме имидуъм,
Те васали миденишум,
Биёйт гене экин иму,
Гуьзетуъм ме э рэхъ ишму.

ВЕРЗИРЕНИ

Ярай хэнжел зу соф бире, хуб мибу,
Ярай гофи гъуьмуьрлугъиш соф нибу,
Оммо гене э дуьшмегъо хэнжел зе,
Эй энугъо гоф хэйрсуьзи, гоф мезе.
Эге дусд туь тэхсире кор сохдиге,
Келе гъэгъриш эз кор эну бирейге,
Мезе хэнжел, сохде хуне туь тигъи,
Гофе зе туь, ярай гофи несигӀэти.
Дусд эз дуьшме шинохдеи асант нисд,
Туь бэхдлуьни, кейки у фегъм туьре гъисд.
У фегъм нисдгеш, гешд туь гъер вэхд дусдире,
Дануьсдиге сох гъеммише никире.
Эге дуьшме елте семе дануьсдге
Варасире метлеб сохде никире,
Эн гъовхойтуь у гъисд келе бараси,
Верзирени у гъовхоре туь бери.

ПАР МИЗЕНУЬ

Салгьой гҮьмуьр зурн гешде,
Эз инсонгьо не пуьрсире,
Вэхдиш эдей пушо рафде,
Куьнд оворде тозеире.
Беге мибу вогордунде
Песово гьич земонере,
Беге мибу гьич поюнде
Пушо рафдей девр имуре.
Бигьил пушо бурав деш девр,
Непою у э ниме рэхь,
Биёругу ники омбор
Эри гьер дусд ве гьер хьэрмэхь.
Кими вэхдгьо зиндегуниш,
Воисденге инсонгьоре,
Эз бинеден бире дегиш,
Эшгьлуь сохде согь гҮьмуьре.
Пушобер девр гьисд у инсон,
Ки дусдгьоре омбор гешде,
Ки гуш дошдге э сес деврон,
Э е жерге пушо рафде.

Ой инсонгьо, ме ишмуре
Гьер вэхд хосдем лап эз дуьли,
Гьетте дире бедншмуре,
Дуьлме омбор могьбул бири.
Никигьошму шори гьер вэхд
Эри дуьлме овурденуьт
Энжэгь увэхд офденуьм бэхд,
Кей инсонгьо шор биренуьт.
Воисдени мере, дусдгьо,
Ишму бошит гьер вэхд хошхьол,
Эй инсонгьо гьемме девргьо
Биёруьт бэхд не мозол.
Гьемме рузгьой зиндегуни
Биёру эйшму тозе ники,
Гуьл дуьт салгьой эн гҮьмуьри,
Гьич невинит де могьбули.
Меш увэхди шор мибошум,
Эз шоришму гье михунум,
МэгҮнигьойме бире эшгьлуь,
Эз девр э девр пар мизенуь.

Зоя Семендуевз

БЕДИ ХОСДИГЕ

ГҮэзизе дусд хьисоб сохде,
Туьре хосдем ме эз дуьли,
Оммо э дуьл огьу гирде,
Мере, тегьер мар, гезири.

Гьэдуьр недан, эйчуь гьечи
Бирей дуьшмен ве пучечи?
Эйчуь эхи недануьсдем?
Туьре дусдме хьисоб сохдем?

Ме хубире эй туь гешдем,
Чегине вэхд кумек бирем,
Оммо туь, хосдей зобуни
Эй ме, э дуьл гирде бедн.

Дусди келе хуьрметини,
Гьэдуьр юре дануьсдиге.
У кор туь лап сечкунини,
Эй хэлгь бедн хосдениге.

ГҮЬЗЕТ ТУЬНИ

Нисд екиш куьнд эри бала эз деде,
Четинире деде э рэхь ю берде,
Эри деде ги дуьл туьре вокурде,
Эзу омбор туьре екиш нис хосде.

Деде хьэсуьл овурдени ферзенде,
Хосдени у винуь ники овлоде,

Согъэ г'уьмуьр бирени у ловохогъ,
Эй г'эилгъо гье хосдени хушбэхди.

Гьич евэхдиш э дедегъо ферзэндгъо
Гъэрд ишуре бегъем тегъер нис доре.
Бегем нисдуьт гъеймогъоиш ужуьргъо
Келе бире, гуш нис гирде дедере?

О, балагъой келе деврон хушхъоли,
Эз гоф деде небу поит э дури,
Сохит уре лап вегирлуй, хьуьрметлуй,
Данит у кор эришмуни г'уьзетлуй.

Шимшуьн Сафанов

ГУЬЛ

Гуьл, ди э ме рачире,
И г'уьломе шор сохум.
Эз хушбуй бэхдевери
Инсонгъоре дусд сохум.

Сервори:

Шори мени туь, ой гуьл.
Г'уьмуьртуь кутэхь бире.

Туьре гьич хуьрд нисохум,
Дуьле нигъилуьм гъэлет бире.

Э товунтуь, раче гуьл,
Гьич вэхд нибошум хэсде,
Тегъер э богъче буьлбуьл,
И мэг'нире эй хунде.

Сервори:

Михаил Гаврилов

РАЧИ ЭН КАСПИИ

Гене оморем э ён туь,
Рачи шаргъоре эри дире.
Чуьтам лепуьргъо оморем,
Э гъумлугъэвоз ек бире.

Гогь лос бире поисдени,
Э зир чуьшме тов-тов доре.
Гогь туь эдей делуь бире,
Лихьэ сохде г'овгъойтуьре.

Инсонгъоре эз хуьшде туь,
Ноле зере гье терс доре.
Кефлуй сохде лепуьргъоре,
Динж нис гъишде туь хуьшдере.

Бирени вэхд руй г'овгъойтуь,
Тегъер гузги товуш доре.
Бирени вэхд коври зерем,
Савзе доре, мохбер бире.

Нисд сокит туь тевесер,
Кей оморумгеш э ён туь.
Кей вегируьм илгъом эз туь?!
Чуьтам дануьм кей рачи туь?!

Девргъо гирошдет эз сер туь,
Не пири туь, не жовони.
Гогь сессуьзи, гогь делуьни.
Угъо Каспий, рачи туьни!

СОХ ТУЪ БОВОР...

Эз зир гъошгъо денишире,
Гирошденуъм ох кешире.
Эз дуъл тижe нештер зере,
Нур рачи туъ суъперд мере.

Оммо гьетте ме оmore,
Вирихдени пэхъни бире.
Текей гьер руз те шохьонгум,
Гузет сохум ме рэхъ туъре?

Э ховгъо туъ доре бode,
Э уёгъи муъгъбет бесде.

Гъич теке гуъл нибу десде,
Мере гъишде, туъ тек гешде.

Эдем дире туъреш муъгъбет,
Бode доре, э ме бесди.
Эдей сухде э дуъл легъбет,
Мегерд тэхъно, герек нисди.

Бовор сох, ёр, у гъисмети,
Теке муъгъбет—гъемчун теки.
Биё дес дим дуъекире,
Бошим бэхдлуъ гьердуъеки.

Лазарь Амиров

ШЕВЛУЪЕ ДЕРБЕНД

Астарегъо товуш доре,
Динж хисири Нарын-Гъэле.
Пэхъни сохди сер догъгъоре,
Фирегъ гирде шев паргъоре.
Эз зеверсер те зофруво,
Фурамори шегьер Дербенд.

Зевер куче—гъирогъ дерьёгъ
Э гъэл деруът, э тегьер бенд.
Дениширем э шегьер ме,
Э гъэлею, э дергъёгъ ю.
У хисири. Уёгъи миноре,
Тегьер серхэдлуъ э серхъэд.

* * *

Зиндегуни, тегьер геми, симов зере,
Э сер шаргъой рузгъой гъуъмуър.
Нисди четин инсон бире,
Инсонъетини четини гъуъмуър.

Эз зугун урусн тержуъме сохди *МИХАИЛ ГАВРИЛОВ*.

Яков Ильягуев

СОЮЗ СОВЕТГЪО

Имбуруз медировт милдетгъо
Эз гьер куънж э десде—гъозоргъо,
Гъэлем гъирмизи э десгъо дери
Мухунут мэгъни—мисохут шори.
Эри паздегъ сигъде бироргъо,
Гъээзизе Ватан—Союз Советгъо.

У чор тэхьное улкегьо
Гуьрд бире дес дорут екире,
Э гьемей шар хори сес офдо
Э Россия бири Советгьо!
Ленин туьре суьфде нум норе,
ГІэзизе Ватан—Союз Советгьо.

У нум э сертуь гьоим бире
Бесгьун дори гьербой дуьшмере,
Э салгьой пенжсали бирмунди
Кукгьой туь чуьтаме сигь гьисди.
Эз чор—паздегь бисдорут угьо,
ГІэзизе Ватан—Союз Советгьо.

Дусдиму венорут омборе зэхме
Э салгьой довгІо э базуй дуьшме,
Эз гьэд дерегьо, эз ГІэрей догьгьо
Фашисте венгесдуьт э сатме.
Имбуруз шасд сали эри туь,
ГІэзизе Ватан—Союз Советгьо.

Пенж куьнже зарлуье астара
Чин не кечуьк—угьош э жерге,
Э гьэриш ГІэлем рач тов доре
Бирори хэлгьгьоре бирмунде.
Чуьшме не менг бирет угьо,
ГІэзизе Ватан—Союз Советгьо.

Александр Семендуев

ШАДСАЛАИМ

ГІуьре фашизм, зирдуьмигьой капитал
Гьэележ гирдет эй пуч сохде имуре.
Хьозурире эдет дире сал-бесал
Биинсофгьо гьич утанмиш не бире.

Хьэрекетуьт зиёд сохут дуьшмени,
Вилеетгьо э рэхь довгІо deboшут.
Те пусд рафде гуьфдиренуьт дургунни,
Синогьини, сие руиш мибошут.

Ватан иму гьисди мэгІдон шолуми.
Рэхь иму расд, сабурлуьним гьержире.
Паздегь бирор—республикей Совети
Э бэхьс деруьт бегьем сохут пенжире...

Бэхдеверим э гъэд умогъгой гуьлом:
Е Дедеи—е Ватани имуре!
Гуьзетлуьни э дес деригьо гIэлем,
Дуьлгьо гермуьт эй войгегьо гуьрд бире.

Эз тозе девр бинебору дешендейм,
Бирорунуьт миллетгьойму эз бине.
Шасдсалаим, лезет дусдире дирейм,
Вовориним—гьозоригьош эй дире!

Борис Ханукаев

РАНЖБЕР

Себэхьгьой мунде туь э рэхь дери.
Чуьнки лап гузети гIээизе хори.
Эну гьисди селт туь лоиггэ кук,
Уре туь гIээиз сохдени гьурлугь.

Э рузгьой верфи ве гьызгин герми
Оморени туь э ён зими.
Сипре паргьой верф э муйтуь нуьшдет,
Нисе офдоренуьт эз муйгьойтуь селт.

Очугье сифет дорени товуш,
Е чуькле чуьшме бири эйме уш.
Суьрхине гьулгьо бирет деш муьхькем,
Эз гIэрей эн хэлгь мегердош гьич кем.

Герме нун дире э сер эн суьфре,
Эй туь согьбоши эдем фуьрсоре.
Гьич жофойтуьре фурмуш нисохум,
Э товун туь ме мэгIни михунум.
Э мерж шогьири те эхир гуьмуьр
Ме хуььрметтуьре мисохум гьуьндуьр!

КУЧЕГЬОЙ ДЕРБЕНД

Кучегьо, кучегьо, кучегьой эн Дербенд,
Хьовиргьой эн гирошде рузгьой гIэили.
ГIэрс, хэндей гIэнилире туфон салгьо берд,
Хьовирийму мунди ве зиедте бири.

Сервори:

Кучегьой эн Дербенд, хьовиргьой гІэили,
Гьисдит и вэхд ишму—хьовиргьой жовони.
Ме ишмуре фурмуш нисохум гьич эз ёр,
И мэгІниш эришму мимуну едигор.

Кучегьо, кучегьо, кучегьой эн Дербенд,
Эй муьгьбет ве дусди кумекгьонт ишму.
Э гІээизе шегьер ме бирем мозолменд,
Согьбошит, кучегьо ве темизе асму.

Сервори:

Кучегьо, кучегьо, кучегьой эн Дербенд,
Эй гиросше рузгьо, эслогь, нисдуьм пешму.
Э коминжош гьисмет берде мере не шенд,
Мизигьит э дуьлме, хьовиргьойме, ишму.

Сервори:

ЛОИГЪЭ ФЕРЗЕНД

*Э гІуьзет Шелмуь Пинхасов,
комсомолец, еки эз суьфдеи
бэхшивегиргьой вокурдеи БАМ.*

Э кифлет фронтовик, Шелмуь, вероморей,
Селт лоигъэ ферзенд эй бебе туь бирей.
Дебирей э пушо, сервор эй хьэрмэхьгьо,
Рафдебири э БАМ эй вокурде рэхьгьо.

Сервори:

Суьмуьргьгьой Дагестан! Суьмуьргьгьой Дагестан!
Пар зере оморейт кумекгьо эй Улькан!
Эз дестешму е рач, е гуьзел офдори,
Гьэнетгьой суьмуьргьгьуш селт сухде омори.
Э тегьер эн мэгІни бу гІуьмуьр эн Шелмуь.
У мэгІнире фурмуш ние сохим иму.

Шев раче фикиргьоре э товун жовони
Стихигьо минуьвьусди, гІээизе шогьир.
Сер мигирдиге туь мэгІнигьо эй хунде,
Мигуфдуруьт дусдгьо: «Жон, сигьде хоненде».

Сервори.

Э десдей бироргьойтуь, эн комсомолгьо,
Туь сервор бири гьер вэхд эй раче коргьо...
Э хошбэхде рузгьой эн Улькан ивэхди
Дениширей, Шелмуь, эз сэнгь ёровурди.

Сервори.

ТЭХСИРҚОР

Мегешдит, сохде сирогъ,
Бири не бири билогъ.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз —
Бири не бири билогъ.

У тилисиме билогъ
Поисди э гъугъ эн догъ.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз —
Поисди э гъугъ эн догъ.

Е руз инжиге омо
Десдей хъэйву вероמו.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз —
Десдей хъэйву вероמו.

Э билогъ раси дес шир
Тигъи бисдо герме шир.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз —
Тигъи бисдо герме шир.

Расиренге дес эн хуг,
Шириш чаруьсд рафд э дугъ.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз—
Шириш чаруьсд рафд э дугъ.

Нуьшд э сер билогъ гъилогъ
Милов омо эз билогъ.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз—
Милов омо эз билогъ.

Нуьшд э сер билогъ гъэргъэ,
Шур-шур-шур омо ругъэ.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз—
Шур-шур-шур омо ругъэ.

Э гьер дес ою сову.
ГӀэсел омо эй ою.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз—
ГӀэсел омо эй ою.

Гъург тешнеи, нисди тоб.
Эз билогъ омо шороб.
МуьгӀуьжуьзи, муьгӀуьжуьз—
Эз билогъ омо шороб.

Гъеммейки сохдут шори:
«Чуь хуб! Шороб омори!»

Муьг[уьжъузи, муьг[уьжъуз
Чуь хуб! Шороб омори.

Хурдуьт хьэйвугьо ичку,
Бисдоруьт сово-сечку.
Муьг[уьжъузи, муьг[уьжъуз —
Бисдоруьт сово-сечку.

Гье хурденуьт, гье хосде.
Билогъ бисдо хуьрд хэсде.
Муьг[уьжъузи, муьг[уьжъуз —
Билогъ бисдо хуьрд хэсде.

«Эй, хуьрд сохдит, — сес сохд шир, —
Дие ниев герме шир.»
«Вой, хьэрой, — божэхь зе хуг, —
Шириш ничаруь э дугъ».

Сохд чумечару гъилогъ:
«Милов ниев эз билогъ».
«Гьэр! — зе инжо гьэргъэ. —
Дие нихурит ругъэ».

Гирисд зарбе-зарб ою —
Г[эсел ниев де эй ю.
Гуьрге фил эз ехэн гуьрд:
«Инжо тэхсиркори гуьрг!»

Гуьрг сэхд пиен эз шороб,
Доре недануьсд жогъоб.
Гьемме бисдо олхогъин,
Чуьнки офд омо хогъин.

Гьелбет эй гьер шефде кор
Мибу офд е тэхсиркор.
Гьисдгеш инжо тэхсиркор
Гьер шоробе хурдегор,

Доре омо дивун гуьрг,
Гуьрг бисдо сер-герде хуьрд.
Нифри сохде: «Филон, догъ», —
Фураморуьт эз гьугъ догъ
Селт пиене хьэйвугьо.
Эз г[эре ведерафдгьо,
Гуьрг мунд э ён эн билогъ,
Коми гене бисдо согъ.
Овосунеймеш варасд.
Е гоф шефди, е гоф расд.
Оммо эй хьэйву ишму
Гьич вэхд меэрит ичку.

Даниил Атнилов

Даниил Атнилов еки эз кугъне шогъиргъой татини. У сер гирди эри нувъуьсде стихигъой хуьшдере э симуьн салгъо, кейки илгъом диндэглоти гужлуь бирубт э гъэд омборе пес мунде соводсуьзе одомигъой хэлгъ иму. Даниил Атнилов э стихигъой хуьшдеревоз женг бердени э гъэршуй куьгъне гъэдотгъо, агитацией дуьшменгъой класси, эри томом азадлуьи духдер, зен тати э кифлет, эри кумеки сохде э угъо эри рафде, э уьшуьгълуье рэхъ тозе зиндегуни.

Темагъой эн стихигъой Даниил Атнилов жуьрбежуьреют. Угъо гъисдуьт э гъуьзет буьзуьрге сервор жофокешгъой гъуьлом Ленин, Догъисту, суьгъде шегъер гъизили энэ — Дербенд, эри дуьруьсде жофо, шолуми, дусди ве муьгъбет.

Имисал 71 сали эз деде бирени эн Даниил Атнилов. У хъэсуьл омор э 1913 сал э шегъер Дербенд. Пенж сале Даниил эз бебе етим мунди. Пенж класс школаре варасде бэъдо у межбур бирени эри кор сохде э фэхълеети. У гъеле жовон гъисди кор сохдени э гозит тати «Зэхъметкеш». Унжо дофус зерени суьфдеи стихигъой хуьшдере. Э 1933 сал уре фирсоренуьт эри хунде э Масков э редакционно—издательски техникум. Эзунжо у вогошденге гене сер гирдени эри кор сохде э гозит «Зэхъметкеш».

Даниил Атнилов бэхшвегир Келе довгъой Ватанини. Песини салгъой гъуьмуьр хуьше у зигъисдембу э шегъер Масков. Э вэхд зиндегуни энэ ведироморет е ченд книгъой шогъири энэ. Хэйли стихигъой энэ тержуьме сохде ве дофус зере оморет э зугъун урус. У гъемчун э зугъун тати тержуьме сохди ченд стихигъой А. С. Пушкине, М. Ю. Лермонтове, А. М. Горькире, С. Маршаке, С. Стальскире, Д. Беднире.

Имогъой чордегъ сал зиеди шогъир муьрде. Оммо нум энэ, нувъуьсде шогъиригъой энэ э гъэд эн хэлгъ зиндеют.

Э и альманах дешенде оморет е ченд стихигъой эни ведилуье шогъир татиму.

Э МУЗЕЙ ЛЕНИН

Э келе залгъо пурут гъэдрсуьз
Ченд гъозор чигъо. Хэлгъ гъе дерафде
Зиндегуни эн вожде эхирсуьз
Гъэре недоре эдей фегъм сохде.

Э борхун нуьшдет дуь художникгъо:
Еки эдее варасде коре —
Чуьтам могълугъ гъэре недоре
Дерафдениге э келе залгъо.

Оммо дувимуьн художник хьозур
Бире, сер гирди, эдее нуьвуьсде.
Ме мэхьтел мунде, пуьрсируьм эзу:
Негьогъи, ховир, эйчуь товусде,
Эйчуь вогогьруш сохде, дуьшире?
Дусд туь нуьвуьсди и гьозиере.

Гьэьгри небире, гуфди художник:
— Дузи, нуьвуьсди дусдме, рэхь ю ник,
Оммо нуьвуьсди, гуьом, у энжэгъ,
Чуьтам гьисдиге гезиши эн хэлгъ.
Ме нуьвуьсдем,—вокоши у огъ, —
Муьгьбет эн хэлгъэ э кин вождь дуьньгь.

ЧУЬ Э ЧУЬ ГУЬНЖУЬСДЕ

Гуьлгьо, емуьшгьо—эри шевгьлуь богъ,
Эри эн деде — кукгьо, духдергьо,
Эри эн дохьор—темизе билогъ,
Эри дервозе—товуше гилмгьо,
Гьэдерсуьз зурбо хуб гуьнжуьсденуьт.

Эри эн асму—лап чуьшме ве менг,
Эри эн гьэлем—хуб кечук ве чин,
Эри эн шимшил—тижлуьи ве зенг,
Эри эн сине—хьэвес ве рачи,
Гьэдерсуьз зурбо хуб гуьнжуьсденуьт.

Эри эн талант—зиреки не тоб,
Эри эн мигид—мэгни ве шороб.
Гьэдерсуьз зурбо хуб гуьнжуьсденуьт.

Эри эн муьгьбет—гьэтош сессуьзи,
Эри эн уьлуьм—зулм, гьонунсуьзи,
Эри рэхь—товуш ве эхирсуьзи,
Гьэдерсуьз зурбо хуб гуьнжуьсденуьт.

Эри эн вождгьо—хьохмо ве дусди,
Эри инсонет—девр коммунисти,
Гьэдерсуьз зурбо хуб гуьнжуьсденуьт.

ГІЭЗИЗЕ ДАГЕСТАН

Дениширенге э карт эн Ватан
Туй чуьн е велглей сиби, Дагестан.
Гьечи э карти. Оммо э гІэрей
Хори нен гьово нис дорушденуьт
Догъгойтуь бегьем, э гьечи келе
Ве гІошир гьисдуьт. Ве шинохденуьт
Э гьер жигегьо зерегоргойтуьре,
Ошугъгойтуьре, жэгІгиргойтуьре...

Ме э десдонгьо гьич нивомунум
Туьре эз хунде. Э чуй жигегьо
Омоге дуьлме бурра, мидануьт

Э ён нум деде е ченд тикегьой
Хоктуьреш дире. Ниведиром шефд
Гьич э гІосие вэхдиш ме э туй,
Дорем тов-тови эз орденгойтуь.

САЗ СУЛЕЙМАН

Гьуйндуьре догъгьо ве доргой гьовогъ
Гъэришуьт, деруьт э гуьг сергьошу
Э диворлей эн соките утогъ
Дуллуни саз эн Сулейман ошугъ.

Ме асда сазе эз мих вегирдуьм,
Е гьово зере кире нивою?
Оммо хуб дире, сэхд мэхьтел мундум:
Паруьсдет салгьо, оммо симгьою
Гье мундет руьгъ-руьгъ, гьич негуьрдет парс.

Гуфди учитель—огьиле Жапар:
— Девронгьо муравт, оммо чуйниге
Парс гьич у симгьо нидануьт ебош.
— Эри чуй эхи, Жапар-бобо,
Эри чуй гьечи мунденуьтге,
Гье тов-тов доре, руьгъ-руьгъ э чуйнгуьр угьо,
Ве нидануьтгьо парс э е девргьош?

Жапар екемлей гьошгьоре кура
Сохде жугьоб до зу э пуьрсуьшме:
Чуйнки Сулейман у симгьоюре
Вегирдебу эз хуьшдени эн чуйшме.

Хьызгыл Авшалумов

МУЪРДЕ Э ГІЭРЕЙ ЗИНДЕГЪО

Повесть

Эз дувилуын серне

ТОЗЕ ЗЕН

У шев Гъэдеш э сер зен хуыште, эн Сенем, хуърш сохде рафде, уре доноре куфденге, э зен е тэхспр, е гІэйб неверики, Сенем те ебо э лой хуней хэгьер хуыште пой норе, рафде, е ченд минут поисд э песой хъэйт, э ён гъопу. У эз хъэйт в ведерафдеки гыч э иловлей энущ недениши, чум нешенд, неденишире э у кор, ки у э дуъл хуыште сэхд гъэсд сохд, чуьтам эз хуне э-вирихде ведерафдеки эз шуьвер хуыште гуфдиге, дие гыч э руй энуп эри невогшде. У гъечи пой вечире,зури-зури ведерафд эз хуне, эз хъэйт, гуйге эз торике, секонее мугъоре вирихде ведеравгъоре хуно. Гуйге у гыч си сал э и хуне, э и хъэйт незигъисди, омбардеки гІуьмуьр энуп инжо негирощи.

Гьелбет, хуней шуьвер эз зуревоз ёде жигере хуно оморенбу эри энуп. Хуней Гъэдеш хуней сенгъи бугеш э шишехонеревоз, э хъэйт келе богъ-богъче дебугеш, сундугъ шуьвер энуп эз гъундогъгъой пул пур бугеш, дуъл энуп иллогъки песини салгъо э сер хуне невебу. Кими вэгІдо эри энуп гъечу оморенбу, ки у гуйге э хуней сенгъи нэгІ, эдее э тэхьно дергъо, э тэхьно диворгъо зигъисде, э чул-биёбуре хуно. Гьелбет, себебо энуп кор бу эз е тараф угъоре зен-шуьвере э хуне е доне гІэйл недебиреи. Негъогъ нисе гуфдире э метелегъо: «ГІэйл недерие хуне — гъовре хунере хунон». Эз елойге шуьвер энуп гъечи хуышдере э пушой дигъ-жэгІмет сочку сохдеи, эз гъовум-гъэрдеш, диреш-шинох, гъунши-мэхъэле дур биреи, энжэгъ э пеёой пул видов-видов, пишки-пишки мундеи энуп бу. Песини вэхдгъо у гуйге зен хуышдере унгъэде сечмиш нисе сохденбу, гуйге зен эри энуп э хуне дерире хунош нисе оморенбу, гъечи гилгул энуп э пеёой коргъой ю мундебу, песде е доне мигъровуние, хошие гоф нисе шиновусденбу.

Оммо у гъейсэгІэт те ебо эз ён гъопу пой норе рафде э хуней хэгьер хуыште, у гъечи е ченд минут бирден э хуыште демунде одомире хуно поисд эз жиге нежуьмуьсде. У поисдебу гъечу,чуьнки эри энуп, неденишире э гъэгър дуъл ю, неденишире э усоле коргъо, хосиетгъой шуьвер хуыште бирден лап гурунде хуно омо эри гъемишелуьг рафде эз ки энуп. Эз елойге у тэгІди несохд эри э хуней хэгьер пой вечире, рафде, чуьнки гъутинегъой энуп эн нечогъэ хуно гІэтош гирденбируьт, эз чум-

гьой ю эдембируйт шур-шур гӀэрсгьо рихде. Унсгьуре Сенсем неденишире э хиники, шэхдей зимисдуне гьечи е ченд минут эз жиге нежуьмуьсде, поисд э песой дер гьопу ранг сифет ю гирору, гӀэрс чумгьой ю поют гуфдире. Уре нисе воисденбу, хэгьери, хэгьерзорегьой ю юре э ижире сер-сифетевоз, чум гӀэрсйревоз винуьт гуфдире.

Э дигь, э куче-мэхьэле гьейсэгӀэт е доне одоми веде небу. Гьер мерд э хуней хуьшде бу. Э дуьл энэ ъмо гьейсэгӀэт э песой гьопу поисдеки: белки Гьэдеш шуьвер энэ э сохде кор хуьшде пешму бире, верасире бедхьисоби, тэхсири хуьшдере, юре гӀэйб-номус оmore эз сохде коргьой хуьшде, видовусде ведиромо э песой энэ. У белки эзу бэхшлемиши хосде, хоши гирде, гьэл гирде кеши дебердге уре э хуне. Эз раедиш, эгенер шуьвер энэ гьейсэгӀэт и коре мисохдге, ки дануьсде, белки дуьл эн Сенем мивогошд эри энэ, у рази бире э гофгьо-хошигьой шуьвер хуьшде, вогошде мидиромоге э хуне. Оммо э песой энэ ведироморогор небисдо.

Сенем пой нуь бурав гуфдире бирден эз ён гьопу, эз сер бору у шиновусд шуькеетлуье сес назуре. Назуй хуне э зверсер гьопу поисде, э лой эн Сенем денишире эденбу мяв зере, гуйге уре воисденбу гуфдире юре шенде нерав гуфдире, эгенер у рафдениге — юреш вегируь гуфдире э хуьшдере. Эз расдиш, е минутиш негирошд эз хиники гьэнчил, гьуьжле дироморевугьо назу тупе хуно шенд хуьшдере э сер душ Сенем. Сенем уре эз душ хуьшде вегирде, соворе гӀэйллере хуно э гьужогь хуьшде гирде, э жендек хуьшде вогосунд, э зир шол деноре, герм сохде, пой вегирде рафд э лой хуней хэгьер хуьшде. Назу э гьужогь эн Сенем герм, олхогьин бире, буз хуьшдере э синей энэ веноре, не эдембу жуьмуьсде, не сес сохде. Гуйге эз дуьли энэ бу у э Сенемевоз эдее рафде гуфдире эз ки эн женгесуре, хьуршлуье, кубуте сэхьиб хуьшде э салемате жиге.

Гьэдеш гуйге шек сохдере хунош небисдоге зен ю эз хуне ведерафденки, у эслогь э хӀэл энэ биреш-небу. Гьетте Сенем ведерафде, дере э песой хуьшде рэхьо гьишде, эз буру э хуне шэхдей хинике кулок дироморе, лов-тум сьхд э сер сумогь дечире оmore гьундогьгьой пуле. Гуйге эз дор э вӀхд кулок шувунде, туьр-туьр сохде оmore хэзон бире велггьоре хуно, угьо дуь э сер еки, дуь э песой еки эденбируьт бурмиш бире, жезде, лов бире э гьемей хуне, «паруьсде» зверо пелпелуьгьоре хуно. Кими энугьо эденбируьт э лӀгӀэй дер черх хурде. Гьэдеш гье усгӀэт серсуре хуно видов-видов омо, дере сӀхд сохд, сер гирд пулгьоре еки-еки эри вечире, дуборе гьундогь-гьундогь сохде. И коре у сохде вараденки, у куьнд оmore эз сундугь, сундугь э очурде, дено угьоре э жигешу. Песде у сундугь э тегьнимиревоз э очоревоз сӀхд сохде, очоре дено э гьултугь хуьшде.

Песде Гьэдеш гуйге гьич е кориш небирере хуно ю хуьшдению эз шкаф вегирде луьхьуьф-болуше, дешенд жигегьой хуьшдере. Оммо у те е гиле дегешде эри хисире, э кинле, э гьэд суглегьой эн гӀэтош дено е сӀхде кутукире у согь шев суху, э хуне герми демуну гуфдире. Э дуьл, фикир энэ гьейсэгӀэт унгӀэдер зен ю эз ю гьӀгьери-гӀоси бирей, уре ю э негьогьин куфдеи, эз хуьшде гьӀгьери сохдеи недебу, ченгӀэдер фикир себӀх э пушо дерие кор гирдебуге уре. У эри хуьшде сӀхд теслих сохденбу себӀх зу-сери пулгьоре э е чьукле туморе бесде, рафде э шегьер,

офде е долол суьрхфурухе, гъэмгьой пулгьой хуьшдере эри э суьрх-эршефи дегиш сохде. Дуьл энун олхогьин бу, ки зен ю э е жигеш нирав, чуйтам рафдиге эз хуне, гьечу гене мивогорду миёв. Э же рафденини имогьой у? Келе зени, эз чуйл пенж сале гирошде одомини. Хуб-зобу у гьемей гуьмуьр хуьшдере э юревоз зигьисди. Кире гереки имогьой у? Текей мунденини э хуней хэгьер хуьшде. Миёв! Чуйтам назуй хуне эз хуне гъэгьри бире ведерафдениге, э сер ю чуш шенденге, юре тепуьк зеренге, гене вегошде оморениге, зениюш гьечу мивогорду миёв. Оммо у э въздио пулгьой хуьшдере э суьрх-эршефи нечарундге, пулгьой энун эз дес мирав, дуборе э ки энун нивогордуьт.

Э ёр энун мундебу, чуйтам эз хэйли салгьо пушо, довго варасденге, у гьеле лап жовон гьисди, реформай пули биребуге э вилеет. Эри е пара одомигьо, гьечи юре хуно келе пул кура сохде, пэхьни сохденбуге, и реформа гьечи омо гуйге э сер-мазалешу эз гьово сенгь-тегерг тигьги бирере хуно. Гуфдиренбируьт кими энугьо и дерде, и хьэйфе — пул ишу гьечи пуч бирей, хьэл сохде недануьсде, дуьл пара сохде муьрдебируьт. «Худо мееро ижире кор биёв э серме» — эденбу гуфдире э дуьл хуьшде Гъэдеш.

Гьечи ижире думитгьо, фикиргьо э дуьл дери, эхириш чум Гъэдени э хов varaфдени.

Гъэдеш бирден мивинуь ю э буруни. Гьеминони, лап гьизгьин гермини. Ижире гермире у гьеле э гуьмуьр хуьшде недири. Гуйге эз асму э жигей офдо эдее лепуьр эн гьэтош тону жесде, рихде э хори. Эзи герми э чолгьо, эрхгьо, чойгьо гьов недемуни, гьеме хуьшги зери. Молгъэре эз тутун герми эдее легь зере, пара бире, эз битоби не тешнеи эдее мэги зере гешде, оммо э е жигеш гьов нисе офде. Эз гилеовор, эз лепуьр гьэтош расирере хуно велгьой доргьо гъэбер зерет, гьуьж дироморет, пажирет. Хуьшдени Гъэдешиш эз герми эдее легь зере, нефес векошире нисе дануьсде, синею тасири эн хуьрсенг гирде одомире хуно.

Бирден э пушой чум энун эз герми гьэтош бун гьовуни эн хуней энун сэхд товусде, гьирмизи бире, гьову э дезгогь гьэтош гьирмизи бирере хуно, луйп зере, эдее шэги мелере хуно дегесире сухде. Эз дер, пенжерей хуней энун хэсде сие булутгьоре хуно эдее дуре ведироморе. Сенем зен энун э хуне дери, эдее хьэрой сохде, буруж дешенде, оммо эз дуре, тутун, легьбет эн гьэтош ведироморе нисе дануьсде. Гъэдеш дуь бэхшиш дуьлпесой эн пулгьой хуьшде бире, серсоне хуно видовусде дерафдени э хуне, дере э зарбевоз вокурде. У те ебо зен хуьшдере эз гьэд дуре пур бугьо хуне ведеберде э буру, э саламате жиге, видов-видов, шуш нефес гирде оморени э кин сундугь. У э теретэгь диревоз, десгьою эз терс, эз сегьм, дуьледэгьдэгьэи пулгьою пуч мибу гуфдире, лерзире-лерзире бун сундугьэ вокурдени. Оммо те ебо пулгьоре эзунжо ве-гирде, э зир гьулугьгьой хуьшде шишире, элов эн гьэтош расирени э жендек энун, э пусд энун. У эз терс жун хуьшде, эз елойге пулгьою эдее пуч бире гуфдире э гьэд эни гьэтош, бирден е келе буруж-божэхь дешендени. У эз буруж хуьшде гьебо хэбер бирени, гьемей ю гьов-эрэгь шишире, чумгьоре вокурдени.

Гъэдеш суьфде чумгьоре вокурденге гьогь-мэхьтеле хуно дениширени э иловлей хуне. Эри энун суьфде гьечи оморени, ки ю гьейсэгь гьэ

вниригъю, синемиш сохдигъю гъозне э хов небу, э эврие бире кор бу. Оммо у екем э хуьше диромоки, мивини эз расдекиш хуне дуре пури тухъмеке хуно. Бугъоз энү, синей энү тасири эз дуре, чум вокурде нисе бире, чумгъю эдее сухде. Нимелит сухде кутуки, комиреки у пушой хисире э кинле денореду, нимей энү офдори э пушой кинле, э сер гъову. У гъечи э куьнди согъ шев мунде э пушой кинле гье дуре гирди поисде, хунере эз дуре гур сохде.

Гъэдеш гье усэгIэт вэхишд, суввруьсде-суввруьсде, чумгъюю эз дуре сухде-схухде, омо ебо дер хунере вокурд, дуре ведерав гуфдире, песеде вегошеде э ён кинле, нимесухде дуре кеширенбугъю кутукире вегирде, ведеберд шенд э хъёйт.

Э буру дураде шев зимисдуне эдембу верасде. Э ранг хокистеревоз ухшеш бугъю гъейсэгIэт асму асарагъю дерафдебируйт, энжэгъ э кими жигегъю суьпенбе зере теке гуьлгъой чулере хуно вемундебируйт. Э кергелуь хуруз эдембу келе-келе гIуьгIуь зере.

Э дуьл Гъэдеш дебу имбуруз э мошин пишнеинеревоз эри рафде э шегъер. Те ю э шегъер рафде, эзунжо вегошеде хуне-хъёйт хуьшдере тапшуьрмиш соху э холей Миротишу. Оммо эз и хове дире, у бужуре хуно бисдо. У эри хуьшеде теслих сохд гье гъейсэгIэт сер-тен хуьшдере вокурде, э песо-пушо неденишире, эри э говду деруьтгъю гов не жингов ем декуьрде, эри керггъю-вечегъю чине декуьрде, пулгъоре: эз сундугъ вегирде, дер гъопуре сэхд сохде, офдоре э рэхъ, эри э себэхъмундеине мошиневоэ э шегъер эри рафде. Уре имид бу э гъэд согъ руз у кор хуьшдере э шегъер дире, томом сохде, шохъонгум вегошеде мидануь гуфдире э хуне.

...Дуь орине зиёд гирошдебу эз Сенем эзу шевевоз эз ки Гъэдеш э хуней хэгъер хуьшеде рафде, оммо Сенем гъелеш э хуне нисе вегошденбу. Гъэдеше суьфде лап имид бу, ки Сенем ю эз сери хуьшеде мивогорду гуфдире. Хуней бирор-хэгъериш—хуней кесе хуней. Э хуней хэгъер-бирориш одоми егIни э хуней кесе хунои, гъуногъэ хунои. МэгIуьми, ки э гъуногълуьгъи эри омбар поисде не гIэдоти, не лоигъ. Жигей эн гъер одоми э хуней хуьшдеи. Гъечи ижире фикиргъю сохде эри хуьшеде. Гъэдеше имид бу, Сенем омбар некешире, ю э дес-пой хуьшдеревоэ мивогорду миёв гуфдире. Унегуьре рафде э ки энү, э пой энү, хуьшдере «сук» сохде, хоши гирде уре эри овурде, у эри хуьшеде лоигълуь, гереки хисоб нисе сохденбу. Оммо чум энү кимвэгIдо гье э лой дер демунденбу, рэхъ энуре гузет сохде, чумерэхъ кешугъю одомире хуно. Гъисди и рузгъю э колхоз кор чули небугеш, эри энү вердуьшие кор нисе оморенбу себэхъмунде зу вэхуьшеде эз герме хъэлов э хинике хуне, э кинле гIэтош дегесунде, эз сарай хуьзум дирувунде, чой веноре, чи сохде, хуне-жигере вечире, руфде.

Мегъ март сер гирдебу. Гъемин вэхд гъизгъин эн керггъю хое сохденбируьтгъю вэгIдо бу. Сенем зен энү те ебо керге эз кергелуь ведег куьрде эзини жире вэхдгъю ебо фегъм мисохд у бугунеиниге небуге нэгI, уре хое дериге-недериге. Эгенер керг пушой хое сохдеиге, у уре эз кергелуь ниведекуьрд, минишунд э север те хое сохде. Говиш бердори. Имогъой э куьнди нуьгъ мегъи у э бугъэ рафде. Эз е-дуь мегъиге бэгъдо у миё зендуь. Уре себэхъмунде душирегор, гусслере э зир энү дешендегор, э нэхир декуьрдегор, шире нигъре зерсгор гереки. Песеде

гьетте васал бире сер гирде миёв коргой чули-бисдуи э колхоз, эз елойге э хьэёт, келе богъ-богъчей энуре гьуллугъ сохдегор гереки. И коргьоре тэхно одоми эз сер берде нидануь. Песде гьисди ужире коргой хунен-божеи, э комигьоки мерд хэйлогъи неки вердиш нисди, у коргьо эри энэ элчэгъи хунде оморе. Унегуьре Гьэдеш денишире диренге Сенем ние вогошде, э хуне, сер гирд эри дуьллесои кешире, шувкеет сохде эз товун хьол-овхьол эни кор э холей Миротишу.

Оммо Сенем ингэдер вэГдо э хуней хэгер хуьшде мунде неки екиш визор небу, деш шор бируьт. У э хуней, шуввер зигьисденбугьо вэГдош гьемише гIэре недоре оморе сер кеширенбу э хэгер хуьшде, э гIэилгьой энэ, э угьо мугьое, гьуллугъ биренбу, э хэгер хуьшде кумеки сохденбу э хуне жигей энэ. Сер ебо Сенем э хуней хэгер оморе гIэилгьой энуре эз шори гуйге паргьо вероморенбируьт, пелпелугьэ э иловлей шэгIм эз герми ве товуш энэ вежесдере хуно, угьо гьечи эз шори э иловлей мигьровуние холешу вечаруьсденбируьт. Угьо холей Сенем ишуре эз дедешу-кемте нисе хосденбируьт. Иллогьки чувклей гIэилле — дув сале духделей эн хэгер ю уре диренге эз гьужогъ энэ нисе фураморенбу. У уре «дедей Сенем» гуфдиренбу. Э иму гIэдот нисдигеш мерд енебуге зен зинде гьисди нум энуре эри норе, эн келе мерд ве келе зене бэгъэй. Оммо хэгер Сенем — Божи э гIуьзет, э хуьрмет хэгер хуьшде чувклей духделей хуьшдере нум эн Сенем норебу. ЕгIни, Сенем хэгер энэ гIэилсуьзи, дануьгу ю, мегердо ужире кор, офдоре муьрдге, уре гьисди гуфдире хэгерзоре э нум ю, зиндеи гуфдире э гIэрей эн зиндее одомигьо.

Хэгер. Сенем—Божи эзу паздегъ сал чувкле бу. У гьейсэгIэт дедей эн пенж гIэил бу. Э колхоз э ферма ширдуьш кор сохденбу. У эз сифет, буй-бала эслогъ э хэгер хуьшде ухшеш нисе зеренбу. У бу сие чердее дануьшдее жонлуье зен. У хэгер хуьшдере лап омбар хосденбу, дуьл энэ гьемише сукхденбу эри энэ уре е теке гIэиллеш нисди гуфдире, гьечи э Гьэдеш гьисмет бире, бедбэхд, овлодсуьз мунди гуфдире. Унегуьре у дануьсденге, ки Гьэдеш э сер хэгер энэ дес вегирди, э хэгер ю е тэхсирлеш невебиреки, куфди уре, чорей Божи мибисдоге мирафд Гьэдеше пара-пара мисохд.

Божи пушотеш Гьэдеш домор ишуре нисе хосденбу. У дануьсденбу, ки и раче, дуьл очугъэ, сифет очугъэ мигьровуние хэгер энэ кубуте Гьэдеш гьисмет нибисдоге, теимогьой Сенем и бэхдевере зенгьой дигъ энугьоре хуно дедей эн е келе кифлет мибисдо. Тойгьой хэгер энэ дигъ эдее невере э гьужогъ вегирде гешде, оммо езугъэ хэгер энэ бегьерсуьзе доре хуно гIуьмуьр хуьшдере гировунде, пуч сохди э и гьэдуьр недане Гьэдешевоз.

Эз елойге Божире шуввер юре хуно хьэз нисе оморенбу эз усоле коргьо, хосиетгьой домор ишу, у хуьшдере э пушой дигъ-жэгIмет э бидегIэти коргьой хуьшдеревоз эз чум венгесдеи, элчэгъ, биёбур сохдеи. Эз ёр Божи гьич фурмуш нисе биренбу порине гьозие-гьэдер, чувтам э дигъ суд жэгIмети суд сохденбуге эри энэ.

Суд жэгIмети гиросхдебу пор гьеминон э хьэёт кантур колхоз. Минжи гьеминон бу. Э мержгьо гивё вечире, тоегьо зере оморебируьт. Э пушо дебу богъгьо, зимигьо вечиренгьо. Угьоре э вэхдию, е доне пучи небире эри вечире, герек бу эри гуьрд, сохде гьеме овгьотгьо ве гьувот-

гьой колхозе. Герек бу гьер колхозчи гьеме хьэрекети хуышдере дуй э кор иллогьки э и рузгьо эри гелуьре томомлуь ве э вэхдию вечире. колхоз э сер хуышде вегирде гьэрхундигьоре э пушой хьуькуьмет эри э дуьруьсдиревоз бегьем сохде, э жиге овурде. И суд сохдеи Гьэдеше э пушой эн жэгмет эз елойге гьемчун гьелебулеи бу эри эну жире одомигьо чуьн Гьэдешигьо, комигьоки эри кор колхози эслогь чалашмиш нисе сохденуьт, энжэг эри хуышде, эри девлет кура сохдеи хуышде хьэрекет сохденуьт.

Суд гиросшебу жэгмет гьеме э хуне дебугьо руз. Эз келе те чуьклей эн дигь, э кино, э томоше биьвгьоре хуно оморебируьт эри фегьм сохде, шиновусде, чуьтам суд сохдениге Гьэдеше. Э суд э ширдуьшгьохэргилигьой хуышдереваз эеки оморебу гьемчун Божиш. Гьэдеш домор энугьо нуьшдебу лап э пушо, чуьтам тэхсиркор биь нуьшуьге э пушой суд ве заседательгьо. Председатель суд жэгмети э хундеки, чуьниге тэхсири эн Гьэдеш э пушой эн колхоз, эн жэгмет, Гьэдеш килэхьэ э дес гирде, жарунде, сере гьуз гирде поисдебу. Эз гьерло э суд бирегоре одомигьо кимигьо э руьхшендиревоз, кимигьо э гьэгьр, нэхогьиревоз эдембируьт жуьрбежуьре гофгьо, охмуригьо гуфдире э песоь эну.

Председатель эн суд жэгмети е огьиле лэгьэре мерд, медальгьой довгои э синей ю вери, эдембу гуфдире эз ело руй бире э лой жэгмет, эз елойге э кин хуышдени Гьэдеш.

— Ишму дануьсденит, хьовиргьо, — мугу у э сипре бигьгьой хуышде дес зере, — иму э гьэршуй эну кор нисдим, колхозчи э богьбогьчей хуышде, э жейлее хозяйствой хуышде эз дуьли-жуни кор соху, хубе бегьер, хубе гелуьр вегируь. Эзугьо вегирде емише ве де чигьойгере эри фурухде э хьуькуьмет енебуге гьемчун э базар колхози э хьйривоз эри хуышде. Иму гьейсэгмет эз пушотейне зиьдте гьэйгьу дореним приусадебни участок эн колхозчи зиьдте менфигметлуь бу гуфдире, хубе хьйр дуй уре, кумеки сохденим э у эри кор. Чуьнки, ченгьэдер емиш, гушд, шир, кере доге у эз жейлее хозяйствой хуышде, у некь хьйри эри хуышдени колхозчи, гьемчун хьйри эри хэлгьиш, эри хьуькуьметиш эри рази сохде одомигьой советимуре эз хурдение чигьо...

Председатель суд жэгмети е дэгьдэгьэ поюнд хуышдере, гене дес зе э сипре бигьгьой хуышде, песеде тиж, э биразиревоз денишире э лой Гьэдеш, мугу.

— Оммо иму э гьэршуй эну корим, кейки колхозчи гьеме хьэрекети хуышдере дорей энжэгь э жейлее хозяйствой хуышде, э вэхд сезон тэхуьл, бегьер вечире э колхоз у э жигей кумеки сохде э колхоз хуышде, э жэгмет хуышде, плангьоре эри э дуьруьсдиревоз бегьем сохде, у хуышдере эз кор колхози пес гьишде, гьирогь гьишде, Гьэдеше хуно э согь рузгьо, оринегьоревоз мундени э шегьер эри эз жейлее хозяйствой хуышде вегирде емишгьоре, чигьоре э базар эри фурухде...

— Фурухде нэгмет, спекулянти сохде! — гоф эн председатель суд жэгметире бурра, киниге хьэрой сохд эзи лап э песо нуьшдегоргьо.

Гьэдеш гье усэгмет сере тик гирде, э лой эни гофе гуфдирегор чаруьсде, мугу э уревоз э хьужет поисдере хуно:

— Колхозчире ихдиьри эри фурухде эз хозяйствой хуышде вегирде чигьоре э колхоз базари, и спекулянти сохдеи нисди!

Гье усэгIэт э гъэд кура бирегоргьо сесе-сесгьо офдорут, эз гофгьой Гъэдеш бирази, гъэгьри бире. Угьоре хомуш сохде, председатель суд жэгIмети гьошгьоре гъужунде, э биразииревоз э лой Гъэдеш денишире, мугу:

— Эгепер колхозчи туьре хуно, Гъэдеш, омбардеки рузгьой вэхд хуьшдере гировундениге э кор колхозии-жэгIмети нэгI, э базар эри э бугьолуье гьимет чи фурухде эз хозяйствой хуьшде, уре колхозчи гуфдире нибу, у эз спекулянт базари бешгъэ нисди, э нум колхозчииревоз спекулянти сохденини.

Бирази, нэхогьи колхозчигьо, эз зуревоз дебируьтгьо э дуьл энугьо э товун беднефси Гъэдеш, гьеебо инжо гуйге лап ошгор бисдорут. Гьерки эдембируьт е гоф, е охмури зере э Гъэдеш. Кими колхозчигьо эдембируьт талаб сохде, суд жэгIмети нуь гуфдире э пушой правлений колхоз уре эри е бисд трудодень штраф сохде. Кими колхозчигьо эдембируьт гуфдире, приусадебни участкай энуре вегиру гуфдире эз дес энугу, у э нуминей колхозчииревоз э базар спекулянти несоху гуфдире. Бируьт ужирегьош, комигьоки гуфдиренбируьт уре эз колхоз эри ведекуьрде, гьутури гусбенде эз геле пиш сохугьоре хуно.

Божи эдембу дире, чьтам муь неверие келе гиргине сер Гъэдеш, э келлей сипре пени ухшеш зеренбугьо, эз сегьм ве хуьруьш дуьл энугьосьсэгIэт гьирмизи, хун гирдере хуно биребуге, чьтам чигле-чигле эрегь дегирдебуге сер энугуе.

Божи, балдуз энугу, эз узьугьэреи, биьбури, домор ишуре, шьвер эн гIэзизе хэгьер энуре гьечи э пушой хэлгь, жэгIмет эдее пуьруьш, гIэйбжежер сохде гуфдире, ю хуьшдению омбар гIэйб, узьугьэре эдембу кешире. Божэхьят у руз гIэйбнедане, темэхькоре домор энугьо эз ижире кор, биьбури, унгуьде фикир, сэгIэр кеширебуге, Божире хуно. Эхи, чуьш бисдоге, у ализе домор энугьон, эхи хуьрди эн хэгьер энугьосьсиди и кор э пушой дигь-жэгIмет, егIни, нум одоми э биьбури ведефденжон, жун одоми велерагьо хуби.

Суд жэгIмети эри свьфдеи гиле э гофевоз Гъэдеше гьелебуло до: егIни, эзимбэгьдойгеш у гьечи сохдге, увэхди пуьрсуьш норе миьв уре гереклуье жире эри тенбихь доре. Суд, э хьисобевоз, фикир сохдебу, ки гьелелуьге Гъэдеше гьечи силис, дивун сохдеи э пушой жэгIмет весси. У егIни, белки э сер офдо, гIэйб, номус омо уре, шенд усоле коргьой хуьшдере, э дуьруьсдиревоз сер гирд эри кор сохде э гьемей колхозчигьоревоз э еки.

Суьфдеи мегьгьо, эз расдиш, Гъэдеш чум терс бире, гьич э илоуле нисе рафденбу. У сэбэхь мирафд э кор колхозчи, шохьонгум могошд э колхозчигьоревоз э хуне. Оммо оморе-оморе и сегьм-терс энугу гирошд, у гене сер гирд пушотейнегьоре хуно гье у кор хуьшдере. У гьегене омбариш э шегьер, э базар биренбу эри фурухде жуьрбежуьре чигьо эз приусадебни участкай хуьшде, э коргьой колхозчи кем бэхш вегирденбу, гье гьечу пушотейнегьоре хуно е дуьл, е нешумой энугу гье э базар, э алвери мундебу рафде.

Е гиле себэхьмунде Божи говгьой хуьшдере дуьшире э нэхир декуьрде бэгьдо, те ебо э хуне рафде, тие бедирере вегирде, фурамо э деген, э гьирогь дигь, эз жеки эз зир сара дохьори хоки гузгире хуно хи-

нике, палаше глов билогъ ведироморснбу. Бедирей хуышдере пур сохде, у тэгиди сохдере хуно эденбу вогошде э хуне. Э минжи куче омо пушой энуре гирд холей домор энугъо келе зен Мироти, мендил э сер вери.

— Пой ебо, гьери гу винуым, эйчуь нисе вогошде Сенем хэгьертуй э хуней хуышде? — ловгьоре дигил-дигил сохде, мугу Мироти. — Зет не мерде э еки гоф-тележ бу гуфдире, зен бега вэхуышдени эз хуне рафде, э оринегьоревоз э хуне нисе вогошде, гъингло гирдени мунде?

Божи вераси, ки и гоф э гъэрие Миротиревоз э е-дуй минут ниварасуй, чуйтам у гоф сохдениге, гъечу э у жугоб вогордунде гереки, унегуьре те ебо гоф хуышдере гуфдире э у, бедирей глов хуышдере но э хори.

— Туь эз ме хубте дануьсде чуй одоминиге хэгьерзорейтуь, холей Мироти, — жугоб до Божи. — Туь неки, гьемей дигьиш дануьсдени чуй одоминиге у — эз чум гьеме офдорей...

Мироти гье усэглэт гъэгъри бире, десгьоре вежегъунде, бурри гоф Божире.

— Эле, туь чуй гуфдире, духдер! — хъэрой сохдере хуно мугу Мироти. — Эз чум, эз буй-бала офдоно имуре нэхосдегоргъо, деворимуре гирдегоргъо, гъэргъушимуре сохдегоргъо. Эйчуь гуфдире туь ижире гофе э товун эни фэгъир худо?!

Божи гье усэглэт гъоси бире эз гофгъой эн келе зен Мироти, гъирмизи бире, гъуз бисдо бедирей хуышдере эри вегирде рафде. У э бедире вегирдеки, мугу эз келе зен:

— Ме гъисдигъо гофе эдее гуфдиренуым. Эгенер туь, холей Мироти, мере э сер куче поундейге эри хэгьермере серкуш зере, имуре нифри сохде, мере э туьревоз гоф нисди, бигьил бура рэхътуьре.

Мироти гье усэглэт эз дес Божи бедирере вегирде, лове э мэхъэнефие хэнде веберде, бедирере э хори норе э пушой энугу, э хоширевоз мугу:

— Эйчуь дегисире, дур гердо, дедейтуь шэглелере хуно, хэлефме? Ме бега, худо мегуё, эришму гуфдиренуым бега и гофе. Иму бегем кесим эри дуь еки. Ме гуфдиренуымгъо: Сенем ниесд сохде ужире кере, шуьвер хуышдере э тэхъне дергъо, тэхъно диворгъо дешенде, омор нуышде ингъэдер вэглдо э хунейтуь юре хуне-жигею биреки, песеде, чуй хъэёт!..

Божире гъэгър омо эзижире лоигъсуьзе гофгъой келе зен.

— Эвелиминжи, холей Мироти, хунейме эри Сенем хуней кес нисди, хуней энуре хунон. Хуне, хъэёт хуб бисдо гуфдире эй чуйни, шуьвер одоми хуб небиренге. Имуре, зен-шуьвере ужире хунегъо нисдигеш, эн Гъэдеше хуно, не войге-ниетиш нисе сохденим эри эни жире хунегъой энугу, оммо иму дуь эз еки омбар разиним, эз дуьли екиним, э е гофим, э е игъролим. И гуьзеле, хъэёменде хэгьерме согъ гуьмуьр хуышдере пуч сохди э хэгьерзорейтуьревоз, гъизлсуьз мунди эз серботи энугу, гъеле сер зиди биё денуь кую ижире зене е гъэйб, е тэхсир э ю невелиреки? Гъич уре гъэйб, номус оморени.

Гъелбет, келе зен Мироти юш дануьсдембу тэхсири, дуз нисдчи ве усоле хоснетгъой хэгьерзорей хуышдере, гъэйбгъой энугу. Унегуьре дие гофе эри сипи несохде, э хуьжет эри невенгеседе, у туьндлемиш

небисдо, оммо эз Божн е делхэке гофе шиновусдере хуно, денду невелие лэгэй хушдере вокурде, хэндусд, хушдере лой доре-доре.

— Гьи-гьи, гьи-и-гьи! Шуувертуь муно, иш е гофи туь гуфдирени: «шуувер зене депори куфди?...» Бегем шуувер э сер зен хушде муьшд вегируь гуфдире, зен миё вэхизуь эз хунегьо вирихуь? Э иму пушотегьо мерд зене гьемише куфди. Зене некуюгьо мерде — мердиш хьисоб нисе сохденбу. Э иму э ёрмени, ме глэйлле гьисди, зенгьой дигьиму эри дуь еки ловехогьи, хубе войгегьо хосденки. дуь эз еки мугфдируьт: «Гьич муьшд шуувертуь эз сертуь кем мегердо!» ЕгИни, те муьшд шуувер э сер зен ю веригьо, мерд, худоре шуькуьр, согь-саламети, э сер зен хушде вери, нен хуней хушде...

— Пушотегьо чуь коргьош бири, — биразире хуно эз гофгьой келе зен, мугу Божн. — Пушотегьо кими мердгьоре ё ченд зениш бири. Зене е ихидьриш небири эри е гоф гуфдире э шуувер хушде, у э сер энду тозе хьову овурденгеш. — Песде Божн гоф хушдере поюнде, е кем э хушде демундере хуно поисде, мугу эз Мироти: — Ме, холей Мироти, дес хэгьермере негирдем. Юре воисдениге вогордугу э ки шуувер хушде. Оммо ме э жигей энду бире, гьич поймере вегирде нирафдуьм э ки энду, э руй энду, эзу жире шуувер биренжон одомире, гьич небугьо хуби.

И гофе келе зен Мироти шиновусденге, гуйге уре збрэгь гезирере хуно бисдо. У чумгьоре буьхь сохде дениши э сие чердее сифет эн Божн э мэхьтели, серкуши ве гьэгьревоз, ловгьоре гьужунде, бугунее керге хуно гьирмизи бисдо. У дануьсденбугеш глэйбегеригьо, кемсуьгигьой Гьэдеше, гене Гьэдеш чуьш бисдоге эри энду кес небу, хэгьерзорей ю бу, дуьл энду, гьелбет, эри Гьэдеш омбарте сухдембу. У хуьршлемиш бисдо дуьвойнеш эзу товуне, ки эз гофгьой Божн у гьечи вераси, ки уре нисе воисде Сенем хэгьер энду э ки шуувер хушде вогорду гуфдире, у эдее диеш глэрей энугьоре гьэриш сохде. Мироти гене десгьоре вежегьунде-вежегьунде, сэхд глоси бирере хуно мугу келе-келе.

— Ведини, ки туь э жигей хэгьертуйре нерм сохде, диеш э зир гьэжгьу глэтош деноре? Хэгьертуй невогошдге э ки шуувер хушде, гене э хушде зарал мисоху. Э метелегьо гуфдиренигьоре хуно: «Суьрке туьнд мибу э гьоб хушде гуж мисоху». Хэгьертуй дие екиреш герек нисди, оммо хэгьерзорейме, мермекино, пенжогь сале мердиш гьисдиге, эз хэгьертуй зиёдте, жогьилте зен миохоу эри хушде. Ме эри энду бие зен нэгл, духдер хуне михогьум.

Келе зен Мироти песово чаруьсде рафд рэхь хушдере, гьеле э рафдекиш чуьиге э туьнди, глосииревоз гуфдире-гуфдире э зир зугьун хушде. Божнш пура бедирей глов хушдере вегирде омо э хуне. У э ён дер хуне оморе расиренки, шиновусд, чуьтам Сенем э раче заруьнжие сес хушдеревоз «ненем-ненуй» хундениге эри чуькле духделей энду — Сенем.

Сенем те Божн хэгьер энду эз ферма вогошде, келен куклей энуре, сиздегь сала Алике, не келен духдерлей энуре чой-чи доре э школа э рэхь декуьрдебу. У глэйлгьойге э хуне дебируьт. Гьейсэглэт у чуькле духдерле, нум хушдере э гуфере дебесде, эдембу уре хисунде, «ненем-ненуй» хунде эри ю.

Божн, бедирере э снро норе, е ченд минут поисд э ён дер, неде-

рафд э хуне. У гуйге э сес «ненем-ненуй» эн хэгьер хуыште гуш вено-ребуге, оммо фикиргьой энэ э е жигейге бируыт. Лов энэ гьейсэгIэт э шоре хэнде вебу, оммо эз чумгьой энэ эденбу похли-похли гIэрс рихдс. У хэгьер хуышдере гьэдерсуыз омбар хосденбу. Божи лап чыккле гIэилле бу, у делесуыз мунденге. У э пушой чум, э зир дес эн келе хэгьер хуыште Сенем келе бири. У эри энэ гьеми э жигей келеи хэгьер бу, гьемиге э жигей эн делеш. Песде Сенем э шуьвер рафденгеш, руз худон нисе биренбу у оморе э хэгьер хуыште сер некешув. Песде Божи келе духдер биренге, э шуьвер рафденге, юре гIэилгьой биренге, Сенем э согъ рузгьоревоз, неденишире э гьэгьри, биразии эн Гьэдеш, дениширенбу у э хэгьерзорегьой хуыште, угьоре гьуллугъ биренбу, кумеки сохденбу э жогьиле хэгьер хуыште. У гIэилгьой хуышдере э кумеки хэгьеревоз эдее келе сохда. Сенем эри гIэилгьой энэ неки холе, дуьимуьн дедере хунои. Унегьюре гIэилгьой Божи уре эз ю, дедешу кемте нисе хосденуыт.

Божи гьейсэгIэт э ён дер хуней хуыште поисденге эз ело у эденбу, шори сохде, чыутам Сенем э хуней ю, э ки гIэилгьой, э хуней хуышдере хуно, э ки гIэилгьой хуышдере хуно гирдениге хуышдере. Эз елойге гьейсэгIэт сес хэгьер хуышдере шиновусде дуьл энэ эденбу буланмиш бире, гIуьмуьр эн хэгьер энэ, ижире раче, гIэсуьлменде зен э ижире гьэдуьр надане, кубуте Гьэдешевоз пуч бири гуфдире, эзу е шори, е ники недире, гIэилсуыз, овлодсуыз мундеи энэ. Эз елойге гьейсэгIэтине гуфдире гофгьой Мироти э у, э куче, оморе э ёр энэ, дуьл энэ догьуногьэ хуно бисдо, эз чум энэ гIэрс рихд.

Дие эз хуне сес «ненем-ненуй» эн Сенем неомо. Божи вераси, ки чыккле Сенем хисирй гуфдире. Энжэгъ увэхди у бедирей гIове эз хори вегирде, чумгьой гIэрс хуышдере покурде, лове э шоре хэнде веберлдере вокурде, диromo э хуне. Э гьэд хуне, э сер кувгьне ранг рафде палас дуь чыкклеи гIэилгьой Божи эденбируыт вози сохде. Назу кемере бонгьуз сохде, дуьме тик вешенде, эденбу э иловлей энугьо гешде, хуышдере э угьо недоре-ведоре. И гьемин у назу бу, комиреки Сенем у шев эз хуней шуьвер ведироморенге, э хуышдеревоз овурдебугьо. Ведибу, ки назуле хуб вердиш биребу инжо, э гIэилгьоревоз хуте биребу. Вединики, уреш инжо омбарте хьэз оморенбу эз ки эн Гьэдеш, эз хуней энэ, эжеки не гIэил, не сес, не вози нисди. ГIэиллегьо, дуь э еки бэхьс бердере хуно, хьэрекет сохденбируыт дуьм энуре эри гирде. Назу, гуйге верасире, э юревоз эдее вози сохде гуфдире, гогъ минуышд э сер шуьгьэм, э гIэилгьо э «гIэлбуьсиревоз» денишире, дуьме вежегьунде-вежегьунде, гогъ тупе хуно мишенд хуышдере, гогъ тимор мисохд жендек хуышдере э душ, э шумоле сифет, э кемер энугьо. Угьо шэгьгьэ мизеруыт эз шори.

Гьетте Божи э хуне диromоре, пура бедирей гIове э ён дер норе, Сенем, юмики гьейсэгIэт эдембу, хунегьо-жигегьоре вечире, э хэгьер хуыште денишире, мугу:

— Туь, духдер, имбуруз чыуиге омбар мунди э кор? Эз себэхьмундеревоз э лэгIэйтуй: е тике чи недерафди.

Божире фонсд гую, чыутам гьейсэгIэт ю э хуне э вогошдеки юре е сэгIэт «э силис» гирде гьишдебуге холей шуьвер энэ, менидле сер Мироти, оммо негуфди. Э вогьнеки у мугу, ки себеб дир мундеи энэ эзу

товунси: имбуруз завфермай энугьо кура сохдебу гьеме ширдущьгоре эри жэглм сохде артгой эн коргой энугьоре, чьуьтам угьо бегьем сохдетге гьэрхундигьой социалистишуре э гьэд эни мегь, ки хуб кор сохдиге, ки усол. Оммо угьо э сер суфре нуьшденге эри чи хурде, Божи тэб недо, гуфди, чьуьтам келе зен Мироти оmore пушой энуре гирдебуге е дэглэзойге, у э хуне оmoreки, гуфдиребуге э ю, эйчү Сенем нисе вогоше гуфдире э хуней хуьшде, э ки шуввер хуьшде. Гьемей эни гофгьоре у эденбу гуфдире э хэгьер хуьшде э хэнде, зарифет кимси, э руьхшенидире хучо. Оммо э товун серкушигьо, э товун гьелебулей гьэризе зен, эгенер Сенем э ки шуввер хуьшде невогошдге, у эри Гьэдеш «эз Сенем зисдте, жогбилте нэгл, духдер хуне михогьу» гуфдире, у эз хэгьер хуьшде пэхьни сохд, негуфди, егІни эри энү и гофгьой эн келе зен гурунд неев гуфдире.

Сенем и гофгьой хэгьер хуьшдере шиновусде, э десю дебугьо тикей нуне но э хори, дениши э синемишире хуно э хэгьер хуьшде, пуьрси эзу:

— Туь чүь гуфдири эу?

— Ме? Ме мугум эзу: Сенем э хуней хуьшде, э ки хэгьер, хэгьер-зерегой хуьшден. Угьо уре, мермекино, эз дедешу кемте нисе хосденуьт. Сенем ю хуьшдению дануьсдени чүь сохуге.

Сенем е дэгьэдэгьэ поисд э хуьшде демундере хуно. Хэгьер вараси, ки эз дуьл энү гьейсэгІэт чьуьиге эденбу гирошде. Божи э у денишире, гуйге, пешмуне хуно бисдо эри гуфдиреи э у э товун вохурдеи э Мироти, э и куьпек, э и гьэри, эри у э юревоз гоф сохдеи.

Эз расдиш э дуьл Сенем гьейсэгІэт омо гьеме гирошде рузгой энү э Гьэдешевоз, коргой, гофгой зен хуьсуьр энү, серкушигьой энү, гьэр-гьушигьой энү гІэруьс хуьшдере те недануьсд, ки тэхсири эн гІэил небиреи эн е теке «офдуме» кук энү гІэруьс нисди гуфдире. ГІэйб, тэхсири угьоре гІэил небиреи э кук ю вери гуфдире. Э ёр энү гене омо чьуьтам оmore-оmore хоснетгьо, дивэгІгой Гьэдеш шуввер энү дегиш бире, усол биребуге, е дуьлшоре, е дуьлхоше кор эзу дире нисе биренбуге. Оммо у э дуьл хуьшде гьич серкуш нисе зеренбу шуввер хуьшдере э товун юре эзу гІэил нисе бире гуфдире, у гІэилсуьз эз сербот энү мунди гуфдире. У э гьисмет хуьшде тоб доробу поисде. Оммо Сенеме воисденбу е чьуькле гІэйллере вегируь, келе соху унгьэдер э хотур хуьшде нэгл, э хотур хьэсроти дедере эз дуьл хуьшде вегирде нэгл, ченгьэдер э хотур хуьшдени эн шуввер хуьшде, эн Гьэдеш. Ки дануьсде себэхь-себэхькине руз чүь мибуге инсоне. Коргой гуьгьоре хуно: «Муьрдеи инсон э песоь гьофой инсон вери». Ки дануьсде, белки у эз Гьэдеш шуввер хуьшде зуте муьрденбу. Уре, Сенеме гене хэгьер-бирор, хэгьерзерегой, бирорзерегой семе гьисди. У келе зен бисдоге уре эри рафде, нуьшде, э ю дениширегор, гьуллугь бирегор семе гьисди. Эхи и шуввер энуре, Гьэдеше екиш нисди, не бирор, не хэгьер. У келе мерд, тэхьно, бие мундге, ки миденуьшүь э у, ки миёв сер микешу, э гьэвл ю, э хьол ю мидаров? Унегуьре уре дуь бэхшиш воисдембу э хотур себэхь-себэхькине руз Гьэдеш тэхьно немундеи вегируь е етима гІэйллере дору, келе соху эришу те гьеле э дес-пой энугьо гьувот деригьо. Эхи тэхьное одоми э тэхьное хуне зинде-зинде' э гьовре дерире хунои. Дие э сер энугьо ижире кор омори, э гьисмет энугьо не бири угьоре е гІэйлле семе бу гуфдире, унегуьре е етима гІэйллере вегирде келе сохде гьеми

сугьоби, гъеми никини. У гІэил эз кемер Гъэдеш оmore нибисдогеш, эз шуьгъэм Сенем ведироморе нибисдогеш, гІэил, коргьой гуьгьоре хуно, эн зендегор нисди, эн дошдегори. Оммо Гъэдеш эжигей верасире дуьл, фикиргьой зен хуьшдере эз серботи эни гофгьой эну, эни войгей эну, дено куфд уре. Гъеле гІэйб, тэхсир э ю верики гьич э песоюш неведиромо эри хоши гирде деберде уре э хуне. Песде и е мегьы у эз Гъэдеш гъэгьри бире ведироморе, э хуней хэгьер зигьисде, оммо Гъэдеш э гъэд эни мегь е гилеш э ки эну неомори, бэхшлемиши нехосди эзу, минет несосди у э хуне вегорду гуфдире.

И коргьоре Сенем гъемере э ёр хуьшде, э фикир хуьшде гене овурденки, э дуьл эну гъэгьр омо, э шумоле раче сифет эну хун жесдере хуно бисдо. У э тигъэтевоз денишире э сифет хэгьер хуьшде мугу.

— Ме Миротире дирируьмге, ме хуьшдениме э у мугуюм: эгенер эзимбэгъдойге Гъэдеш хэгьерзорей эну оmore э пойгьоймеш офдоге, ме дие э ки эну гьич нивогордум!..

Суьфдеи серней эни повесть дофус зере оmore э порине альманах. Песой эни повесте хунит э альманахиге.

Нисон Гилядов

МУГЪУМ ЗИНДЕГУНИ

Очерк

Гуфдиренуът, ки гъэрд ферзендгъо гъисди эри бебегъо сер гирде коре те эхир расунде борж берде эри нике метлебгъой бебегъошу. Гьегъигъэте овлод мибу хъисоб сохде энжэгъ у ферзендгъоре, комигъоки знод сохденуът у коре, комиреки эри сохде муьгълет не бири бебегъоре.

Гьемей эни гофгъо лап э келе дузгунлуьиревоз гуьнжолуьнуът эри композитор, песини хьофд салгъой гъуьмуьр хуьшде дирижёр хор Комитет хуькуьмети телевидение ва радиовещанией Догъисту бугъо, верзуьшлуье корсох культуры ДАССР ве РСФСР Юно Захарьёевич Авшалумов. Хуб мэгълуьми, чуьжире ватанхогъе, эри хэлгъ ники ве шори хосденбугъо ферзенд бириге сугъде овлод хэлгъ иму, режиссёр государственни театр тати Захарьё Авшалумов. Гъич е тилтелеш егъэлмиш не бире, мибу гуфдире, ки гьемме хубе хосиетгъо: ватанхогъи, никихогъи, шори ве дуьлхоши хэлгъе гешдеи, — вегирди гуфдире эз бешу Юно Захарьёевич.

Гъеле лап/чуькле гъэилле гъисдики сер гирди у рафде рэхъ творчествоире. Келе бире ве вомухунде оmore э овхьолет творчествои, комиреки гуьнжо омурдебируът бешу ве хьовиргъой ю — пушолуье десдей интеллигенцией тати, — Юно эз гъэилиревоз муьгъбетлуь биребу э гуьзеле мэгънигъо ве мугъуьмгъо, сес комигъоки гъэре не доре шиновусде оморенбу э хуне. Увэхдигъо у мивегирд жигъригъ русмуре («Э хуне не русму демундебу, не резин», — ихдилот сохдеб хуьшдени Юно Захарьёевич) ве эз русму симгъо сохде мибесд уре э е тике тэхде, гъуч мисохд!эри хуьшде тар. Гъелбет симгъой ижире «тар» сес ни доруът — мугъуме у мизе э лэгъэревоз, оммо десе жумунде э кор миовурд симгъой русмуире.

Увэхди бу Юно се-чор сале.

Мугъумлуье мэгънигъо, комигъоки хунде оморенбируът э хуней энугъо, омборе вэгъодо (э вози сохдекиш, э нун хурдекиш) нисе ведарафденбируът эз сер энугъо. Гъетте дире, ки э хунешу эдете гъуногъгъо оморенуът гуфдире, Юно мивидовусд э кин бешу ве гъэл гирде уре эз занигъо евошлей жиге мисохд!эри хуьшде э ён эн у ве сес нисохд (юре пиш не сохут гуфдире), э битобиревоз гуш мидошд гофгъой энугъоре, гузет сохде кей угъо сер мигируътге эри мугъум зере ве мэгъни хунде. Сибэхьимуьн «тар» хуьшдере вегирде минуьшд э пушой хуне эри тозе

мугъуме зере, енебуге тозе мэгӀнире хунде. ГӀзилгъой мэхъэлере хъэз оморнбу эз гӀэмелдане ве нединже кук. Э уревоз дусди гировунде, угъо гьеммише вегирденбируът уре э возигъой хуыште, э вэхд комигъоки у гьеммере э гӀуъллом фурмиш мисохд. Оммо энжэгъ сес мэгӀни, енебуге гъовогъо зереире эз куче мишиновусдге, возире э ниме гъиште, зу мирафд э у тараф еже мугъумлуе сесгъо оморенбуге, мугуиге киниге эдее огол зере урӕ ве игърол сохди э юревоз, омоге — гьемме шоригъой гӀуъллом юре бӕхширени, ГӀзилгъош, гъэгъри не бире, мивидовусдуът э песой ю. Зиреклуе гӀэиле шинохденбируът зерегорчигъош. Диренге, ишу зеренуътгъо гъовогъо хъэз оморенуът уре, дуь-екире чум зере, дубореш мизеруът у гъоворе.

Гъемионгъо ве зимисдугъой гӀэили гьерки э нубот хуыште эденбируът оmore ве рафде. Лап зу офдори э гъисмет Юно, эн омборе чуьнтыйгъой энуре хуно, бебесуьзе зиндегуни. У энжэгъ хьофд сале гӀэил бу, кейки бебей энур рафденге э довгӀо. Чуь фикиргъои хьофд сале гӀэиле? У гъевелинере хуно эдее возигъой хуышдере сохде. Гъелбет, екем дегиш бири уш: гӀэил бири лӕгъэр, гъичиш не мунди эз гиргинее сифет — гъутунегъою дерафдет доруне, юш гуйге буьлуьнд бири. Сифет ю кими вӕгӀдо мибисдо могъбул, эн келе одомире хуно. Уреш бируът думитгъо, фикиргъою. Э хӕл энур изму дери е думит: гъегъигъэте тар, енебуге эз уш хубте — кларнет, енебуге тефд семе эзже офу у? Э тар русмуиревоз гъич э согъэ гӀуьмуьриш нидани хуте бире эри вози сохде ве бегъеме музыкант бире ве у тар визориш оворди уре — гъич е сес нисе ведироморе эз у. Э ки гуо у э товун фикиргъой хуыште. ДовгӀои. Хӕлгъэ бегъеме нуниш нисди эри хурде.

Дуь шуьфдеи гурунде салгъой довгӀо варасде бӕгъло деде норени Юноре э шегуьрти э кин мӕгӀлуьмлуе у вӕгӀдо кларнетист бугъо Мухоил, талант комиреки гьеммеш тӕгӀриф доренбируът. И талантлуе кларнетист гъеймогъоиш мунди э ёр келете одомигъо. Гъе э кин энур норе оmore Юно эри «музык» зереире эри хуте бире.

Гъелбет, гъегъигъэте сенигӀӕткори гъебо гъич не омори э кин е одомиш, чуьжире талантлуь у биригеш. Не омори у гъебо э вӕгӀдою э кин Мухоишиш, не омори э кин Юнош, чуьнки лап хуб мунди э «ёр» десгъой энур. (Увӕхди и Юно э шегуьрти гъисди егӀӕлмиш мибисдоге, Мухоил гъебо евошлей э линейкеревоз мизе эз десгъою). «Эз е ченд салиге бӕгъдо, — э ёр овордебу Юно Захарьёевич, — ме эри тар нуьвуьсденбируьмгъо мугъумгъоре э у бирмунденге, у омбор мэхътел мунденбу, екем э хуыште демунд, песе ловгъоре э хӕнде веберд, эз дуьли шори сохд, мугуиге ю нуьвуьсди и мугъумгъоре». Иллогъки хъэз оморенбу Юноре тефд зереи. Ебо, Мухоил э хуне недебуго вэхд, у вегирдебу тефд эн уре ве эденбу зере. «Нис дануьсденуьм ченд вэхд кеширебу тефд зереиме, — ихдилот сохденбу у, — оммо диренуьм: Мухоил, зен ю ве гӀэилгъою э лӕгӀӕй дер поисдет ве гъич е гофиш не сохде эдегъуш дошденуът тефд зереимере. Мере гӀӕйб омо тефде ихдиёрсуьз вегирдем гуьфдире ве мере воисдебу бӕхшлемиши хосде нуьм уре эжиге. Оммо Мухоил поюнде мере, гуьфдире: «Зе, хӕлефме, зе».

...Хор Комитет хуькуьмети телевидение ве радиовещанией Дагъи-сту эдее хуте бире хундеи тозе мэгӀнире эз гофгъой шогъирие зен тати

Зоя Семендуева «Мэглумьсүвзе солдат». Рэхьбери кор эн хоре эдее сохде Юно Авшалумов. Сифет ю могьбули, чумгьюю мугуьиге эдете рэхь кеширенуьт. Десгьо ю, э ёр комигьоки хуб мунди линейкей гIэизе суьфдеи несигIэтдор, эдете гоф сохденуьт э жигей сэхд гирде омориго лэГэ. Солист Мигьир Рабаев эдее хунде: «Дегешдей туь сессуьз, пичирей туь э хок. Туь бири жовон девр, туь бири софе пок»... МэГIнихунгьо чум нисе вегирденуьт эз десгьой дирижёр.

Жерге-жерге поисдет угьо э пушой рэхьбер хуьшде, одомигьой жуьр-бежуьре милетгьо. Угьо хунденуьтгьо мэГIни гьисдигеш э зугуьн тати, оммо мэГIэной энуре угьо хуб варасиренуьт, неки эзу хотур, ки у эри энугьо тержуьме сохде омори, омбориш эзу хотур, ки довгIо гиросди эз зиндегуни омбордеки энугьо. Эзуш бэггэь, дениширенге э мөгьбуле сифет дирижёр угьо, мигуьиге, варасиренуьт, ки э пушой чумгьой энэ эдее гиросде чигьрет гIэзизе бебею...

Захарьё Авшалумов э хуне невогошд. У нори жун хуьшдере э гьовхо э мейдугьой келе довгIой Ватани.

Юно бегьем дувваздэгь салеш не биребу довгIо варасде ве уре э театр тати эри гьовогьоре зере теклиф сохдебируьтгьо. Эз вози энугьечи хьэз омо рэхьбергьой ве актёргьой театре, ки у гьобул сохде омо чунь музыкант э гьеммишеине состав э дореневоз уре муьзд жофонре. Эз е салигэ эри бэхш вегирдеи ве э усдоетиревоз гьово зерей э концерт, бирмунде оморебугьо э гIуьзет 30-сали Ерэгьленмишие Гьувотгьой СССР, Юно Авшалумове дорс оморени Грамотей ГIуьзети Президиум Верховни Совет РСФСР. Гьечи омо э кин талантлуье гIэил суьфдеи бараси. Э товун дэзгунлуьи ве гьонунлуьи гьечи гьисмет Юно бирей лап хуб гуьфди мэГIлумьлуье нуьвуьсдегор хэлгь иму, верзуьшуье корсох культури Догьисту ве РСФСР Х. Д. Авшалумов, комики куйнде жире шинох бу э композитор ве творчествой энуревоз:

— Юно Авшалумов, — гуьфди Хизгил Давыдович, — лап эз жовоне вэхд хуьшде рафдеи э гIуьзетлуье рэхь параменди искусствой хэлгьини Догьистуре эри ме мэхьтеле кор нисе оморе. Эриме белки мэхьтели мибисдо у э рэхьнге, сенигIэтиге мирафдге, чуьнки хьэвес эн искусство э раг энэ, э хун энэ дэбу. У хьэвес, эшгь эз бебей энугьо—гIуьзетлуье корсох искусствой Догьисту, — диримори э хун энэ, э дуьл энэ. Бебей энугьо Захарьё Авшалумов, комиреки ме лап хуб шинохденбуруьм, бу неки талантлуье режиссёр, у бу гьемчуьн лап зиреке, божоренлуье, еки эз лап тэгIрифлуье ве хуьрметлуье актёргьойму. Театр, музыка, мэГIни, искусство — бируьт гьеммей эшгь, кьэвес ве войгей эн эловлуье дуьл энэ.

Екем келе бире ве школере варасде бэгьдо Юно хуб варасире, ки дие нидануь рафде ю вихдигьо рэхье эге уре небисдоге гереки грамотей сенигIэткори. Эзу хотур э 1952-муьн сал у дерафдени эри хунде э училищей музыкаи Махачкала э отделенной хоровой мэГIни хундеи ве хоре дирижировать сохдеи. Инжо мазоллуье гьисмет музыканти энэ шинох ве куйнд сохдени уре э лап мэГIлумьлуье усдогьо, гIуьзетлуье композиторгьоревоз, чуьн Готфрид Гасанов э нум комики гьисди изму у училище, Хизгил Ханукаев, Наби Дагиров. Э еки э угьоревоз Юноре тербне дорет ижире мэГIлумьлуье музыкантгьо ве эшгьлуье тербидо-

регорго: Иван Григорьевич Савченко, Иосиф Наумович Варшавский, Роза Михайловна Мизрахи.

Э сеимуьн курс училище дерики уре огол зеренуьт э жергегой Армией Совети, эжеки у гзуллугъ сохде э взвод музыкаи ве бирени рэхьбер самодетельни кружок хори. Эри лап хубе жире рэхьбери сохдеи кружоке, уре дуь гилегь доренуьт вэхдсуьзе отпуск. Кружок энугьо е чендбо гирдени суьфдеи жигеборе э конкурсгой хорго э гарнизон.

Эз жергегой Армией Совети вогоше бэгьдо Юно Авшалумов зид сохдени хундеи хуьшдере э училище ве варасдени уре э отличiereвоз э 1959-муьн сал. Гье у сал рафдени эри хунде э Баку э консерватория э нум У. Гаджибеков. Инжо тербиедорегоргой энугь биренуьт ижире данандегой музыкаи — профессор Джаангир Джаангиров, доцент Юрий Петров, гьемчуьн профессорго Домилов, Шейн, Никанорова, Броммер, Бурштейн. Э консерватория Юно хунденбу эз кор жейле не бире — э заочни отделение. Увэхд у кор сохдембу э ансамбль хуькуьмети Баку, чуьки дореду уре минкини эри усдоети хуьшдере диеш параменд сохде ве дуланмиш бире. Инжо суьфдеи бо сер гирде у эри нуьвуьсде музыке, чуьн профессионал. Э пушой варасде у гирошдени э очни отделение ве эри е сал эз вэхд зуте э отличiereвоз бегьем сохдени хундире э консерватория.

Гьетте эз Баку э шегьер глэзизи хуьшде э Дербенд вегоше уре норенуьт директор школей музыкаи, Увэхд суьфделе гуьнжо оморебугьо. Инжо у гуьнжуьндени хор глэзилре, рэхьбери комиреки сохдени хуьшдению. Энжэг э шеш мегьгой кор сохдеи э и школе, Юно Захарьеевич хьозур сохди ве гироунди се мигидгой мэгинире. Э и кор у дори оморе гьувотго ве эшг жовонире, герми дуьл хуьшдере, мугьбетлуьире э кин глэилго ве музыка. Эри хубе жире рэхьбери сохде кор школе, гировундеи мигидгой мэгинире уре э 1967-муьн сал доре оморен гьуьзетлуье нум верзуьшлуье культури Догьисту.

Ижире дананменди ве хьэвескори Юно Авшалумове дирe, Министерством культуры Догьисту теклиф сохдени уре эри тербие доре э училищей музыкаи Махачкала э нум Г. А. Гасанов. Инжош у гуьнжуьндени ве рэхьбери сохде хоре. И хор бирени лап хубе коллектив хори республика, бэхш вегирдениго э гьемме дурьуьжде мигидго гьем гьеммехэлгьигьо, ве гьеммиге республикански мэглонолуьи. Гьелбет гуьнжуьндеи кор ижире келе музыкални коллективе, бэхш вегиргой комики бируьт глэилго, асанте кор небу, оммо Юно Захарьеевич бегьем сохдени уре э барасиревоз.

Эз екемиге, э 1974-муьн сал уре огол зеренуьт ве норенуьт дирижёр хор Комитет хуькуьмети телевидение ве радиовещанией Догьисту. Эзу вэхдевоз те эхир зиндегуни хуьшде Юно Захарьеевич рэхьбери сохде кор эни коллективе — тэхьное профессионални коллектив хори республикайуре. Гье э и салго (эшглуье вэхд зиндегунию) Юно Авшалумов гуьнжуьндени омбордеки бэхш музыкални произведениягой хуьшдере, нуьвуьсдени музыкаре эри мэгинигьо эз гофгой шогьиргой тати, лезгии, авари ве де милетгойгей республикайму. Э и вэхд нуьвуьсдени у суьфдеи романс тати эз гофгой Х. Авшалумов «Бендгой муйтуь», мэгинигьо «Эри Ленин», «Ватанме», «Хол», «Э ён билогь», «Буле бегьер», «Ненуй-ненем» ве диеш.

Э товун жофогьой композитори хуьшде у лап кем гоф сохденбу, чуйнки эн суьфде хьисоб сохденбу хуьшдере сенигІэткор хори, эн вокальни мэгІнигьо. Эз произведениягьой хуьшде, комигьореки гуьнжуьнди у эз гофгой шогьигьой тати Х. Авшалумов, С. Изгияев, З. Семендуева, бирмунде оморет дуьлхогьи э кин Ватан, партией коммунисти ве биненорегор энү — В. И. Ленин.

Еки эз бинеллуе темагьой творчествои Ю. З. Авшалумов бири никхогьи, дусди, бирори хэлггьо ве шолуми гьуьлом. Музыкай энү гьисди раче муггьумлуе музыка. Гьер шиновусдегор э келе хьэвеслуи ве дуьлхоширевоз гуш дошде раче—гуьзеле мэгІнигьой энуре. У дануьсдебу очмиш сохде талант хуьшдере гьечуь, ки э нуьвуьсде музыка бирмунде биёв жуьр-бежуьре тарафгьо ве бинелуе хосиет хэлггь. И хосиетгьой музыкай энү кунд сохденуьт гуш дошдегоргьоре эз мэгІнигьой энү ве зенденуьт э дуьл энугьо хосдеире э кин хушбэхде зиндегуни. Ижире тегьер музыкаре нуьвуьсде хосиетлуьни эри Ю. Авшалумов гьеле эз суьфдеи мэгІнигьой энү. Ёггин гуьфдире гереки, ки э творчествой хуьшде у гьемчуьн бирмундени зарифетлуе тарафгьой зиндегуни хэлггь имуре (комиреки э ижире фирегуьне тегьер те у не сохди екиш) ве дануьсдебу бирмунде рачи зиндегунире гье ужире, чуьтам у гьисдиге эз расдиш.

Гье эз суьфдеи рузгьой рэхь творчествоире рафдеиревоз келе дусди дебире э гІэрей Ю. Авшалумов ве верзуьшлуе корсох культуры Доггьисту, режиссёр театр хэлггь тати Абрам Авдалимов. Э пушой рузчуьл пенж сали Юно Захарьёевич ме гоф сохдебируьм э Абрам БэгІэзевовичевоз э товун творчествой композитор ве увэхди у гуьфди:

— Юно Авшалумов гьисди эзу хьэвескоре кукгьой хэлггь татиму, комигьоки гьемме данани ве хьэвес эшггь хуьшдере доренуьт эри хэлггь. Юно гьисди еки эзу тозе мэгІни бесдегоргьойму. У гьемме дананден ве творчествой хуьшдере бэхшири хэлггье. У дануьсдени гьеми эшггь ве гьемиге рачи зиндегунире, комигьореки э творчествой хуьшде у э мэгІни бесде.

Э чуьжире келе дузиревоз гуьфдире оморет и гофгьо! Оммо изму Ю. З. Авшалумов недери э гІэрейму. У рафди эз зиндегуни, кейки гьувотгьой творчествои энү бируьт энжэггь э гуьллуе вэхд параменди хуьшде, э жиге не овурде омборе э дуьл ю дебируьтгьо метлебгьоре. Те беде эгІифи э сер ю оmore Юно Захарьёевич гуьфдиребу, ки еки эз келе метлебгьой энү гьисди нуьвуьсдеи кантата, эзуш бэггьий оратория эри хор, комиреки у сер гирдебу эри нуьвуьсде. Гьемчуьн воисдебу уре нуьвуьсде музыкальни комедиере эри театр тати. Бируьт уре де метлебгьойгеюш.

У одомигьо, комигьоки хуб шинохдебируьт уре гьич вэхд фурмуш нисохдут дуьлшоре, хьэвеслуе ве жунхогье хосиет энуре. Эри гьеммишелуьггь мимуну э ёр энугьо чигьрет энү дуьлшоре одоми, гиргинее сифет ю, палаше товуш доренуьтгьо чумгьо, миёнее бала. Юно Захарьёевич бу келе одомихоггь, гьегьиггьете дусд, боворинлуе хьовир. У бу эз ужире одомигьо, дер комики гьер вэхд вокурдебу эри гьемме, кире герек буге кумеки ве дуьлхошие гоф энү. Гьелбет, эн суьфде у бу одоми творчествои, талант комики шевггь доребу э ужире гьувотевоз, ки ригазгьой энү гьеймогьош эдете товуш доренуьт э дуьлгьой одомигьо ве гьеле товуш

мидуът омбаре салгьо неденишире э у кор, ки товуш дуьл хуьшдени композитор бивэхд тор бири.

Талант Ю. Авшалумов унгээдер гьувотлуь бу энжэгъ эзу хотур, ки раггьой энугьонде жире жиге гирдебу э талант хуьшдени омбор жо-фохогье хэлгъ иму. Гье гьечуь, чутам дананменде богъдор кошдениге ве гьуллогъ сохдениге хубе доре, гьечуь э келе муьгьбетлуьи ве мугьоети-ревоз келе сохди ве вомухунди уре хэлгъ. Бегьер талант энугьу расири. У доригьо бегьерэ э гьопунлуьиревоз вечери хэлгъ. Оммо э келе могь-були ве тэхьле гьэрсгьо э бугъоз поисдеиревоз гуфдиреним иму, ки, би-рэхьме гьэжел уре бивэхд, эз бине бурра доре хуно, венгесд уре, у доре, эз комики е рач эдембируьт оморс сесгьой гуьзеле мугьумгьо.

АХСО ШАЛУМОВА

Очерк

Себэхьгьоймунде, кейки дерьегъ фуьрсорени хуше серине эвир хуьш-дере э кучегьой шев э бугьонти гьеминони тасиребугьо гьээдимие шегьер Дербент; енебуге шохьонгумгьо, кейки чушме, пэхьни бире э песой дсгь-гьо, шендени песини ригагьой хуьшдере э сер Нарын-гьэале, комики тов-тови доре увэхди чуьн гуьл сенгьи э зир энугьу ригагьо, — и вэгьодо гирош-дитге эз зофруи бэхш кучей мэгьлуьмлуье революционер Пугин, эжеки эз зуровоз зигьисденуьт татгьо, э ишму мивохуру е лэгъэре, саре бала, э салгьой огьиле гьуьмуьри зигьисденигьо зен, нуьшдигьо э пушой хуней хуьшде. У денишири э пушой хуьшде ве раче темизе сифет энугьу эдее то-вуш доре э хуьурмет огьилиревоз. У нисе денишире э иловле, томоше нисе сохде эз пушою гирошденуьтгьо одомигьоре — у дери э думитгьо ве хэьлгьой хуьшде. Зигьисдегоргьой шегьер хуб шинохденуьт и зене ве эз кин энугьу гирошденге думит сохденуьт эй хуьшде: «Чуь оморебу гьей-могьой э пушой холей Ахсо, чуьре э ёр овурденибу у?» Божэхьет э и пуьрсуьш жугьоб дорегор офд омоге... эз е одоми бегьэй — эз хуьшдени Ахсо Ильягуевна.

Э гьисмет одомигьой се эрхэгьо офдори мозол эри томоше сохде э сегьне Ахсо Шалумоваре, эрк ве келегеди сохде эзу кор, ки ижире дурьужде талант зенде омори гуфдире э гьэрей хэлгъ энугьо, чуьнки ижире талантгьо гьисдуьт согъэ явлени э зиндегуни хэлгьи.

55 салгьой гьуьмуьр энугьу гирошди э сегьне — е согъе зиндегуни, э комики дорушдет гьисметгьо ве зиндегунигьой ченд одомигьо. Зиндегуни одоми творчествовой жейлее, э угьонигейге ухшеш зеренигьо зиндегуни нисд, иллогьки зиндегуни артист, эз гьисмет комики гирошденуьт гьис-метгьой ченд жуьр-бежуьре одомигьо. Ченд чигьретгьоре зиндегуни до-ри у э товушлуье талант хуьшдеревоз, ченд гилегьо зенде омори ве ченд гилегьо муьрди, дердгьой ченд одомигьоре кешири ве э чендигьой сре-воз хэндуйсди, шори сохде.

Э товун Ахсо Шалумова омбор гуфдире ве нуьвуьсде омори. Гуф-дирет, нуьвуьсдет э товун энугьу, тэгьриф дорет талант энугьу омбаре одо-мигьо, э у гьэре ижире дансименде корсохгьой культуриму, чуьн З. Ав-шалмов, М. Бахшиев, Х. Авшалмов, С. Изгияев ве гьич герек нибисдо

дие нуьвуьсде э товун энү, чуьнки эзи тэгГрифлуье одомигьой хэлгъ иму хубте нуьвуьсде ве гуфдире нибу. Оммо эри гьэлеме э дес вегирдеи бируьт имуре дуь себебгьо: суьфдеи, бинелуье себеб — гьемме гуфдире ве ньвуьсде оморигьо э товун энү бирмундет энжэгъ тэхьное бэхшгьой рэхъ творчествой энуре э жуьр-бежуьре салгьо; дуьимуьн — гуфдире-нуьт: ки товуш суьрх эз совусде тор нисе бире, диеттеи омборте товуш дорс. Имуре воисдени, эз дес вероморере хуно, екем зиедте бирмунде неки рэхъ творчествой энуре, гьемчуьн рэхъ зиндегуниреш, чуьнки усуйз четин мибу эри тевесер варасире чуьжире гьувот, талант, эшгъ ве хьэ-вес хуьшдере дориге у э сегьне.

Э зимисду 1909-муьн сал э кифлет косибе ранжбер Ильягу Шалумоз зенде омори хьофдимуьн г1эил, уш духдер. И кор зиёд шор не сохд сэ-хьибгьой духдере. Эзуш бэгъэй эз е салиге э и кифлет зенде оморени хьэшдимуьн г1эилиш. Э гьечиревоз э кифлет дебируьт хьэшд те сурои нисе хурдебируьтгьо г1эилгьо. Омбор четин бу эри дошде ижире келе киф-лете. Бебе-деде эз себэхъ те шохьонгум эденбируьт кемер хуьрди сохде э онгурбоггьой г1оширгьо, г1эилгьоки себилгьоре хуно мундебируьт э кучегьо, е жух нун э дес ишу дерики. Шохьонгумгьо, бебе-дедей энугьо эз богъ वोгощденге сер мигирдуьт эри гешде угьоре эз кучегьо эри нун шевинире — косиби-г1онишуре хурде. Кими възг1до Ахсо эз кучегьош сфд нисе оморенбу. Энжэгъ келеи бирор — Менешир дануьсденбу эже герекиге гешде уре. Офд оморенбу у эзунжо, э коминжо хундебируьт мэг1нигьошуре г1оние ошуггьо эри е минжигъ муьзд ве е тике нун, е тилтелей хьэлво. Э кин энугьо кура биренбируьт пойбирэхьнее г1эилгьо, э десдей комигьоки дебу Ахсош. Ченд гилегьо эри эз куче офд не оморей ве э десдей энугьо поисден куфдебу уре деде, тер соху гуфдире «и хоснет хуьшдере». Оммо духдер мигирисдгеш, оммо «и хоснет хуьш-дере тер сохде» нисе дануьсденбу. Пэхьни бире э е куьпж, у гирисде ва-расде бэгъдо сер мигирд... эри мэг1ни хунде.

Е гиле Хонум, зен Менешир, мугу эз духдер: «Воисдени туьре э имуревсз э театр беруьм. Ме э Менешировоз гоф мисохум». Гьелбет, пуьрсиреш герек небу. Шори духдере гьэдер небу. И бу гьегьигъэте шоре миг1ид. Эз екем възхдиге Ахсо суьфдеи бо э г1уьмуьр хуьшде нуш-дебу э театр, г1эмел миёвге эри гьечуь гуфдире, чуьнки у согъэ спек-такле поисдебу э сер пойгьо ве эри э жиге нушунде уре гьич мугьлет небу. У възд э Дербенд оморенбу театр азербайджани, бирмундебугьо пьесай У Гаджибекова «Асли ве Керем. Чигьрет Асли муькеме жиге гирд э дуьл г1эили.

Э суьфдеи салгьой хуькуьмет Совети пушолуье десдей одомигьой хэлгъиму, э жергей комигьоки дебируьт нуьвуьсдегор Ю. Семёнов, ре-жиссёр Э. Авшалумов ве чендигьойгеш, гуьнжунденуьт театр татире. Э и десде дебируьт тербидорегоргьо — бирор ве зен бирор Ахсо. Суьф-деи възг1до э хуней энугьо кура биренуьт эри томошегьоре хьозур сохде гьемме э театр возирегоргьо. Ме ихдилот нисохум э товун гьемме гу-рундигьо ве четинигьо, поисдебируьтгьо э пушой энугьо, мигуьм энжэгъ, ки еки эзу гурундигьо бу у кор, ки э театр не дебируьт зенгьо, чуьнки мэг1луьм гьисдигьоре хуно, увэхд эри зен э театр возирей келе биёбури хьисоб биренбу: увэхд зенгьо гьеле эз сифет невенкендебируьт чодрореш.

Е.бо Ахсо э хуней бирор гьисдики, Хонум дирени е рач эдее мэгҕни хунде. «Чуь ширине сеси, — фикир сохде у, — чуь хуб мибисдо духдер э театр миомоге!» (Гьемме фикиргьой энугьо гьеймогьой э театрево бируьт). У гуфдирени э товун эни кор э Ахсо. Духдер рази нисе бире: терсирени эз бироргьо ве сэхьибгьой хуьшде. Хонум ихдилот сохдени гьеммере э Менешир. Менешир жугьоб дорени, ки духдер рази бисдоге, у гьемме жугьобдорлуьире мивегируь гуфдире э герден хуьшде.

Паздегь сале духдер сер гирдени возиреире э сегьне.

Суьфден овхьолет эри кор сохде э театр бу дануьсдеи эри хуб, э дананмендиревоз мэгҕнире хунде. Ахсоре тербие доре мэгҕлуьмлуье хэвескоре тарчи Рафке Илишаев. Угьо э еки хунденуьт ариягьоре эз жуьрбежуьре пьесагьо. Гьемчуьн гьечи евош-евош хуте бирени у эри хунде мугьэмгьо, сегогьго, шургьо. Песде, театр норенге пьесаре «Оды-Гюэль», у возирени суьфдеи роль хуьшдере — роль Назлы-хонуме. Гье э у салгьо у возирени е ченд рольгьойгереш: эн Эфрис-хонуме э пьесай Ю. Семёнов «Мэхьсуьм», Перире — э «Пери-хонум» эн Б. Гаврилов, Гюльчохараре — э пьесай У Гаджибеков «Аршин мол алан» ве чендигьойгереш.

Э миглей бисдимуьн салгьо, кейки бироргьой Ахсо, э у гҕэре Менеширинь, рафдебируьт э довгю, э гьэршуй гюширгьой жигеи, комигьоки гуьрд сохдебируьт десдегьой гьэчэгьгьоре ве э динжи нисе гьишдембируьт шегьере. Мейлгиргьой куьгне пес мунде гҕэдотгьо э ижире вэгҕ!до гьеебо тик гирдебируьт сер ишуре. Гье э и вэхди еки эз бироргьой Ахсо. Зоволу, сер гирд эри куфде ве э хуне сэхд сохде дегьишде уре э театр нерав гуфдире. Зоволу бу омбор э куьгне гҕэдотгьо боворсохе одоми. У гуфдиренбу, ки нидануь ветовусде у номусе, егҕни, хэгьер ю э театр возиреире. Чорей Ахсо не бире, у вирихдени эз хуне, рафдени э кии келеи зен бирор хуьшде, комики вегирдени уре э зир гьэлхэнди хуьшде ве зиёд сохде кор хуьшдере э театр. Оммо Зоволу увэхдиш динж нисе поисде: гирдени гьеле-булегьо эй хэгьер, лов сохдени герексуьзе мурдале гофгьоре. Неденишире э гьеммей эни гофгьо ве коргьо, Ахсо офдени гьисмет хуьшдере э театр: у рафдени э шуьвер э артист эн театр. Истохор Шалумов, эй комики эз гьемме зиёдте э глуьлом бу театр, кор энү. Э 1926-муьн сал э кифлет энугьо зенде оморени суьфден гҕэлл, кук, Мухоил.

Лап гурунд бу эй жовоне деде эри чуькле гҕэиллереш э рэхь берде, эри коринь сохде. Оммо увэхдиш у нис шенде сенигҕэт хуьшдере. Нисденишире э гьемме четинигьо, у гьеле э дигьгьош рафдени э труппашуревоз. Овхьолет вози сохден э дигьгьо днеш гурун бу. Куьгне гюширгьо мивомухундуьт хэлгэ, ки э пушошу эдее биьбури сохде оморе гуфдире — егҕни зен неки шол-чодрере векенди ве гьеле э сегьнеш эдее вози сохде! Бегем и бире кори! Бегем и руьхшенди нисд э сер хэлгь?! Бегем и эз э сифет туф дешендеи зиедте нисди? Ки ихдиёр дори и номусуьзгьоре эри чендсад салине гҕэдотгьоймуре эри пой зере?! Э гьечи мивомухундүт угьо хэлгэ. Спектакль варасде бэгьдо ве артистгьо эз дигь ведарафде бэгьдо, е ченд гюширгьо вегирде э хуьшдэревоз е ченд лап пес мунде одомигьоре мигирдуьт рэхь артистгьоре, э угьоревоз женг сохде. Э дигьгьо угьо нисе дануьсденбируьт эри очугь гоф сохде э гьэршуй корсохгьой театр, чуьнки косибе хэлгэ эз дуьли хьэз оморенбу эз

театр, оmmo э рэхь гирденбируйт пушой энугьоре. Е гиле эз дигь Митагьи вогошденге э сер энугьо оmo ижире гъэчэгъэ десе. Угьо э бигГэдоги кудфудьт мердгьоре, хурд ве лов-тум сохдут э гужевоз ве э хьэрекети-гьой согъэ коллективезов сохде оморембируйтгьо декорациягьоре. Екем вэхдигеш микешиге угьо микуышдудьт Ахсореш э Гэилевоз э еки. Оммо э гьисмет энугьо, ведироморудьт эз базар вогошденбируйтгьо ранж-бергьо, комигьоки хилос сохдут угьоре.

Театр диеш гужлуь ве фирегьу сохде э спектакльгьой хуышде темагьой борж бердеире э дуьшменгьой социалистирезов, э дин-догЮте-воз, пес мунде Гэодотгьорезов, бирмундени рачи тозе зиндегунире. Ижире темагьо гирошденудьт э пьесагьой Ибрагьимов («Маххобат»), Семёнов («Мэхьсуьм») ве диеш.

Э 1928-муьн сал нехэбереки сухдени театр. Уре сохденудьт сэхд ве мэгЛуьм не бире кей у вокурде миёвге. Ахсо Ильягуевна межбур бирени эри дерафде э кор завод шоробсохи ве э сиимуьн сал э школей хо-либофи. Увэхди у возирени э клуб ранжбергьо. Гье у сал уре бирени дуьимуьн Гэил — Борис. Э 1932-муьн сал гуьрд сохде оморени миллет-луье театр хуькуьмети, э комики дебирени сектор татиш. Уре гене тек-лиф сохденудьт э театр...

Театр эдембу возире спектакле эз пьесай Б. Гаврилов «Пери-хонум». Ихдилот энубу ижире. Перире офдени э више жовоне кук хон ве ошугь бирени э у. Кук хон ихдилот сохдени э товун эни гьозие э имидлуье дусд хуышде. Вэхд эз вэхд гирошденге Перире бирени дуь Гэилгьо. Дуьлпесо бире эй сэхьибгьо, Пери минет сохдени шуьвер хьэрзо дуь гуфдире уре эри э угьо сер кеширё. Разименди шуьвере ве-гирде бэгьдо, Перире фуьрсорени э пэхуьре ве бэхиле дусд хуьшдерезов. У рэхь энуре гирде, дешендени Гэилгьоуре э чол. Роль Перире вози-ребу Ахсо Шалумова ве рольгьой Гэилгьоре—дуь кукгьоу.

Лап гурунд бугеш э дуь Гэилгьорезов, чуьнки э рэхьгьо угьо ом-бор нечогь биренбируйт, Ахсо театре нисе шенде. Гье гьечи э театр ке-ле беринудьт Гэилгьош. Эз кор театре бэгъэй артистке гировундени кор-гьой жэгИмиетиреш. У салгьо уре е ченд бо вихденудьт депутат горсовет, делегат съезд зенгьой Догьисту.

Театр муьхкеме жиге гирде э зиндегуни хэлгь тати. Сал-бесал зи-ёд бире гьэдер у вози сохденудьтгьо спектакльгьо. У рузгьо, кейки ги-рошденудьт спектакльгьо, чаруьсденудьт э гьегьигъэте мигидгьой куль-тури хэлгь. Гье э и вэхд очмиш ве гьувотлуь бире талант артисткеш, ил-логьки э пьесаго «Асли ве Керем», «Аршин мол алан», «Суьпенже гуьлгьо», «Оды-гуьзел», «Хаят», «Ошугь-гьэриб», «Маххобат», «Номус» ве ченди-чендигьойгеш, э комигьоки у возирени бинелуье роль-гьоре. Э келе талантлуьирезов возирени у роль дедере э пьеса «Сессуь-зи шев Украина» У вэхд, кейки у очмиш сохде шефдигьой кук хуьшде-ре, комики хогьин ведироморе эри Ватан, вози энуре гьеммише поюн-дени ссгьой келе чек зерейго. Э пьеса «Хори» у бирмундени чигьрет зен-агрономе, гьовхо берденигьоре э Гюширгьорезов ве кумеки сохде-нигьоре эри гуьнжунде колхозгьоре, андуьрмиш сохдениго тозе те-гьергьой веровундени буле бегьере. Ижире пьесагьо лап куьндудьт эри томоше сохдегоргьо. Чуьнки эз зиндегуни энугьош эдете гирошденудьт ижире дегишуьнгьо.

Э вэхд довго омборе артистгьо рафденуьт э фронт. И салгьо Ахсо Ильягуевна не шенд сениг'эт хуьшдере. У хундени мэг'инигьоре эри яралуьгьо, бэхшгьоре эз пьесагьо. Э и салгьо у дирени омборе гурунд яралуь бире одомигьоре, комигьореки у дорени э дэг'дэг'эйи шори, комигьоки э вэхд вози сохдси энэу хэндусденуьт ве биренуьт чумг'эрслуь.

Довго верасдени. Э мейдугьой энэу эри гьеммишслуьгь мунденуьт корсохг'ой театр тати: Захарьё Авшалумов, Юшвэ'г' Ханукаев, Шолум Хаимов, Саломон Дадашев ве чендигьойг'еш.

Кор театр поисдени.

Ахсо Шалумова рафдени эри жофо кешире э колхоз э нум В. И. Ленин ве инжо гуьрд сохдени кружок самодеятельность художествонире. Эшг'луь бире эз нишонейи зенгьо-артистгьо Хонум ве Ахсо ве дануьсденге, ки рэхьбер кружок зени гуфдире, э кин энэу оморенуьт духдлерг'ош. А. Шалумова бирени эри энугьо суьфдеи несиг'этдор. Э 1960-муьи салгьо, э кумеки ведилуье корсохгь'ой культури тати С. Изгияевевоз, Х. Авшалумовевоз, М. Бахшиевевоз, Д. Ашуровевоз г'эрейколхозне театр э гуьнжо овурде омореки, уьго гиросхденуьт э театриш. Э гьечиревоз э театр оморенуьт талантлуье артисткегьо—Фараджаева, Моисеева, Мататова ве чендигьойг'еш.

Гиросхденуьт салгьо, Дегиш биренуьт артистгьо, режиссёргьо. Э сегьне норе оморенбируьт тозе пьесагьо. Э гуьнжо овурде оморесбу кор театр хэлг'и. Оммо гьер вэхд, кей ки э сегьне возиренбу А. И. Шалумова, э театр эй нуьшде жиге нисе мунденбу. Гьечуь бу э Дербенд, э Нальчик, э Махачкала, Пятигорск, Буйнакск, Хасавюрт ве диеш. Уре доре оморесбу г'уьзетлуье нум верзуюшлуье артисткей Догьисту. Гьечуь чуьтам у возиребуге роль зен Шимире э пьесай верзуюшлуье корсох культури ДАССР ве РСФСР Х. Д. Авшалумов «Шими Дербенди» ве роль хуьсуьре э пьеса «Хуьсуьр» гьич екиш нис возиренбу, чуьнкии чигьретгьо вегирде оморенбируьт эз зиндегуни хэлгь ве лап куьнд бируьт эри энэу. Еки эз суьфдеи зенгьо у неки, пузмиш сохде куьгьне гьонунгьо ве г'эдотгьоре, очмиш сохди сифет хуьшдере, у гьемчуьн э сегьнеш ведиромори. Э гужлуье талант хуьшривевоз у бирмунди чендгь'эдер эшг'луье гьувот дериге э хосиет зенгьой дог'и, чуьжире хьэвскоруьтге угьо ве чендгь'эдер хэйр мидануьтге овурде эри жэг'имет социалистиму.

Э 55 салгьой зиндегуни э сегьне у бирмунди э иму ченд дегь'гой чигьретгьоре, комигьоки дуборе хьэсуьл оморет э дуьл энэу — э дуьл артистка. У возири неки э пьесагьой нуьвуьсдегоргьой тати, гьемчуьн уруси, азербайджани, украини, белорусси ве чендигьойгереш. У дануьсди э усдоетиревоз бирмунде э томоше сохдгор догьистони чигьретгьо ве хосиетгьой: жовоне духдир урусэ эз пьесай А. Фадеев «Дербодегьуни», хьэшдод сале пире зене эз пьесай Б. Лаврентьев «Сессуьзи шев Украины», гурунде гьисмет ве тэхьле зиндегуни Сусанере эз пьесай Ширван-Заде «Номус», гьегьигь'эте духдир совети Лидере эз пьесай А. Корнейчук «Платон Кречет» ве омборгьойгереш.

Се-чор сал пушо э кин Ахсо Ильягуевна дерики, иму эдембирим томоше сохде спектакль театр масковире «Платон Кречет». Увэхди герек бу эри винире сифет куьгьне артисткаре. У э ёр овурд хьовиргьоре, комигьоки возиренбируьт э уревоз э и спектакль ве чендигьойгереш изму недеруьтгьо э г'эрей зиндегьо ве чумгьою бисдоруьт г'эрслуь.

РЕВОЛЮЦИОНЕР ВЕ ШОГЬИР

Омбаре зигьисдегоргой гъэдимие шегьер Дербенд эз пушой е чыккле богъчсй шегьер э гирошдеки, диренуыт э унжо норе оморе едигоргой сенгыре э чигьретгой гьинорменде жобордгьоревоз, комигьоки женг бердет хьуькуьмет Советире э Догьисту эри э гуьнжо овурде. Унжо гьеммише эдее гъэтош сухде. Э у едигорлуье сенггьо веруыт нумгьой гуьзетлуье игидгой Октябрьски революция: С. М. Киров, С. Орджоникидзе, К.-М. Агасиев, У. Буйнакский, М. Дахадаев, О. Лешинский, К. Мамедбеков, А. Эрлих ве дисш. Э е жерге э угьоревоз норе омори едигорлуье сенг э чигьретгьоревоз эри Ехьиин Мататов — еки эз гьинорменде, гуьзетлуье кукгьой тати, эн хэлгь совети.

Ехьиин Мататов хьэсуьл омори 15 январь 1888 сал, э шегьер Дербенд э кифлет чыккле онгурбогъ гуьллуьгьсохдегор. Эз 4 салеиревоз Ехьиин муьдени етим — бебесуьз. Эз 11 салеиревоз у дире тенги ве михьтожи кифлете, рафдени э гурунде кор шегирди э ён демуьрчи. Э гъэиле вэхд хуьшде, дире гурунде, тэхьле муьрс жофоре, муьздурьри сохде э зир дес усдогьо, у хуте бирени кор буне огьун зерире.

Э 1908 сал Ехьииле бердени э солдати, э коминжо у муьдени те 1910 сал. Эз солдаги вогошденге э хуне, у сер гирдени э усдогьоревоз эри хуне бирегоргьо бунгьошуре эри огьун зере.

Э 1914 сал Ехьиин Мататова гене огол зеренуыт э солдати ве фуьрсоренуыт э довгъло.

Э вэхд поиз 1917 сал э гъэрей солдатгой мейлгиргой революция у оморени э Петроград ве дерафдени э жергей Красная гвардия Весилиостровский район, ерэгъ э дес дери бэхш вегирдени эри дербедогьун сохде контрреволюционергьоре. Э Петроград Ехьиин Мататов бэхдлуь бире, дирени рэхьбер Октябрьски революцияре В. И. Ленина. Э вогошдеки эз Петроград э мемзуьл хуьшде, э Догьисду, у э рэхь бэхш вегирдени э телеф сохден гьолхмишичигьой Келедине э Ростов-Дон ве Урусовскире э Терек.

Э декабрь 1917 сал Ехьиин Мататов гьетте э Дербенд оморе бэхш вегирдени э гьовхо эри гуьнжунде власть Советире. Э январь 1918 сал Ехьиин Мататов дерафдени э жергегой РКП (б) ве бирени еки эз рэхьберчигьой жофокешгой шегьер Дербенд. Э февраль уре вихденуыт член Президиум Совет эн шегьер Дербенд. Э и вэхд шегьер дебу э секонелуье гьэлбенди ерэгьленмиш бире контрреволюционергьо. Э и себегьо гуьре, э гьэрорномей фракцией большевикгьо Совдеп эн Дербенд вихде оморебу тройка эри гуьнжунде ерэгьленмишлуье гьувот, э жергей комигьоки дебируыт Керим Мамедбеков, Ехьиин Мататов ве Аванес Антонов. Ехьиин Мататов норе оморебу жигегир эн командир отряд красногвардейцгьо.

Э март 1918 сал э Дербенд дироморени белогвардейцгьо ве «дикая» дивизией эн белогвардейцгьо. Ехьиин Мататов межбур бире, рафдени э Астрахань. Губком партия, рэхьберчи комики бу С. М. Киров, фуьрсорени уре э ЧОН (части особого назначения). Э десдей ЧОН Ехьиин

Мататов бэхш вегирдени э телеф сохде гьолхмишчигьоре э Астрахан ве контрреволюционергьоре э Царицын.

Э октябрь 1918 сал губком партия фуьрсорени Ехьиил Мататове э курс политработникгьой армия, э шегьер Саратов. Гьетте варесде курсе, уре норенуьти нструктор политотдел Саратовски губвоенкомат ве э минжи 1919 сал—сернуьш политотдел эн Покровский уезд, чуьнки унжо уре вихденуьт член Президиум уездный комитет РКП (б) ве член исполком эн Совет.

Э май 1920 сал Политуправление РККА фуьрсорени Ехьиил Мататове суьфде э ихдиери политотдел Северо—Кавказский военный округ, песде э Догьисду. Гьетте оморе э Темир-Хан-Шура уре тоггин сохденуьт заведующий орготдел политотдел Дагвоенкомат.

Э июль 1920 сал, э Южный Догьисду десдей Нажмутдин Гоцински сер гирдени эри кура сохде гене гьушун э гьэршуй власть Советгьо. Увэхди Ехьиил Мататове тоггин сохденуьт сернуьш политотдел Южно-Дагестански военкомат. Гье увэхди у бирени член коллегией ЧК эн Южный Дагестан. Э Чрезвычайни комиссар Керим Мамедбековевоз угьо гировунденуьт келе кор эри телеф сохде десдегьой контрреволюциере, эри варасунде, андурмиш сохде э жофокеше моголугь эн Дербенд, Кайтаг-Табасару, Кюре, ве Самурски округгьо беде метлеб ве гьэсд: контрреволюционергьоре, ве гьемчуьн гуьнжунденуьт десдегьо эри гьовхо берде э гьэршуй десдей Гоцински.

Э 1921 сал э гьисмет Ехьиил Мататов офдорени келе бэхд: э Дагестанский областной партконференция уре вихденуьт делегат эн X съезд РКП (б) э теслихлубе сесевоз, комиреки серберэхьи сохдебу В. И. Ленин. Буьзуьрге чигьрет рэхьбер Октябрьски революция гьемшелуьг мундени э фактор хэёл жогьиле делегат. У эшгь доре уре э игиди ве жофокешии, э хотур э барас овурдеи метлеб вокурдеи оводуннети коммунистире.

X съезд РКП (б) варасде бэгьдо, Ехьиил Мататов демоблизоват би-ре эз армия, гьеммей зиндегуни хуьшдере дорени э партийный кор. Суьфде у кор сохдени э горком партией шегьер Дербенд, песде — секретарь Кюрински ве Хасавюртовски окружкомгьой ВКП (б), эжеки рэхьберьети сохдени коргьой оводуннети ве культурире.

Эз август 1927 сал те июль 1928 сал Ехьиил Мататов хунди э курс политработникгьой эн ЦК ВКП (б). Оморенге э Догьисду уре вихденуьт член ДагЦИК, у бирени секретарь ДагЦИК.

Э 1931 сал Ехьиил Мататов кор сохдени прокурор республике ве сернуьш управлений связь, э мегь март эну сал уре вихденуьт секретарь Президиум Верховный Совет ДАССР суьфдеи оголнеме.

Кор сохде э жогьобдорлуье жигегьо, Ехьиил Мататов бири неки революционер-большевик, ведилуье партийный ве корсох Совети, у гьемчуьн бири суьфдеи биненорегор десэхти литературей татире ве социалистиреалистире э жовоне литературай тати.

Э суьфдеи кутэхь мэглюьмлуье нувьуьсдеигьой хуьшде, ведиромо-ригьо э вэхд васал 1963 сал э республиканский печать, Ехьиил Мататов нувьуьсдебу, ки литературей тати вероморе ве параменд бири э бирэхьме гьовхо э дуьшменгьой идеологиревоз ве у гьовхо коммунистгьой увэхди бердетгьо, четин бири эз небиреи корсохгьой литератури э тIэрей

хэлгъ жофокеше татгъо, комигъоки гьеммешу бируът нехундегоргъо-десхэтсуызгъо, эз зир муьрс ве сегьм дин-доглот ве сегьм куьгъне гIэ-доггъо дебиреи гуьре.

Эз у товуне гъич гIэжоиб мунде герекиш нисе бире, ки э 1914—1918 салгъо гуьнжунде оmore театральни кружокгъой жовоне татгъо э Дербенд дебируът э зир илгъом ве ихдиёри корсохгъой дин-доглот, контр-революционни «национальный» комитет ве эссеро-меньшевицкий Совдеп. Унегуьре у театральни кружокгъо нувьусдембируът ве норембируът пьесагъо эз сюжетгъой турои, меселен, «Гьомон ве Мердэхэй», «Шимшуьн ве Делило» ве диеш. Метлеб эни пьесагъо бу гужлуь сохдеи э гъэд могьлугъ иму реакционни илгъом дин-доглотире, нэхогьи ве ихдиборсуьзи э кии уьзге, де диниге гирденуьтгъо хэлгъгъо, дур сохдеи фикир эн жофокеше одомигъоре эз классови гьовхо э гъэршуй гIоширгъо, девлетмендгъо, эн експлуатация. Гье ижире метлеб бу мэгIэной эи пьесай «Хьофд кукгъой Мейроме», норе оmoreмбугъо у вэхдгъо э сегьней татски театральни кружокгъо.

Э гIэрей увэхдигъо бирмунде оmoreнбируьтгъо пьесагъо гъич нисе дебиренбу ужире пьеса, комики бирмуну зицдогони ве торих эн хэлгъ татире, эн жофокешгъоймуре, дусди жофокешгъой жуьрбежуьре миллетгъоре. Метлеб энупьесагъо, чуьтам иму гуьфдиремге, бу гужлуь сохдеи эз тараф гьууллугъичгъой дин-доглот ве контрреволюционни элементгъо илгъом ве сегьм дин-доглоте, дуьшмени ве нэхогьи лов сохдеи э гIэрей татгъо-егьудигъо ве уьзге хэлгъгъойге.

Энжэгъ власть Советгъо муьхъкем бире бэгъдо э Дербенд, жофокеше хэлгъ дироморенге э жергегъой партией коммунистгъо, ченд жире минкинлуь коргъо гировунде бэгъдо, минкин бирени эри гировунде кор культурире э гIэрей жофокеше татгъо. Гьеле увэхдгъош мейлгиргъой дин-доглот ве зир дуьмигъой девлетмендгъо хъэрекет сохденбируът эри гировунде «культурей миллетире» э гIэрей кими интеллигентгъой хэлгъ тати, чуьнки омбаргъой энугъо кор сохденбируът э пушотейне кружокгъой театри.

Зирекменде драматург тати Юно Семёнов песдегъо, коммунист бире бэгъдош суьфдеи вэхдгъо нисе дануьсденбу хилос бире эз кими пушотейне егIэлмишигъой хуьшде. Ю хуьшденино, Юно Семёнов, э товней э у кружокгъо кор сохдигъо вэхд, э шогъоди ветеран КПСС, ведилуье корсох газет «Захьметкеш», шогьир Яков Агарунов гуьфдири: «У куьгъне егIэлмишигъо эз э гъэвл недебирейме ве неварасирейме бирег»

Э и шертгъо гуьре Дагестанский обком ВКП (б) венорени э сер Ехьиил Мататов жогьобдорлуьни кор культурире гуьнжундеире э гIэрей хэлгъ татгъо. Эз у гъэйри, э метлеб гуьрд сохдеиревоз жергей жовоне корсохгъой культурире, эри муьхъкем сохде метлеб партиаре э гIэрей жофокеше хэлгъ. Э хъэрекети Ехьиил Мататовевоз Дагобком ВКП (б), гъэрор сохдени эри гуьнжунде газет республикаи э зугъун тати э шегьер Дербенд, эжеки зигьисденуьт омбардеки бинелуье могьлугъ татгъой Догьисту.

Суьфдеи редактор гозит «Зэхьметкеш» тогIин сохде оmoreбу бэхш-вегир граждански довгIо, коммунист ГIэсил Бинаев, жигегир редактор теклиф сохде оmoreбу еки эз суьфдеи шогьиргъо ве журналистгъой та-

ти, активлуе ве мэгИлуемлуе жовоне партийни ве общественни корсох Яков Агарунов. Ехьиил Мататов, недонишире э жогьобдorie везифегьой хуышде (прокурор республика, секретарь ДагЦИК), серрэхьбери сохденбу гозите, омбаре фикир доренбу эри веровунде эз гIэрей жовоне корсохгьой литературы татгьо шогьиргьо, нувьувьсдегоргьо, нувьусденбу статьягьо э товун барасигьой энугьо, гьемчун нушу дорембу кемсуйгигьой энугьоре.

Э келе хьэрекетигьой Ехьиил Мататов гуьре. ГIэсоил Бинаев ве Яков Агарунов данусденуьт гуьрд сохде э эйлонмей газет «Зэхьметкеш» желде корсохгьой литературы ве рабселькоргьош. Сер гирде омо эри дофус зере стихигьо, ихдилотгьой эн шогьиргьо ве нувьувьсдегоргьой жофокеше татгьо.

Ведироморен газет «Зэхьметкеш», гуьрд сохдеи э эйлонмей хуышде шогьиргьоре, нувьувьсдегоргьоре ве рабкоргьоре эз гьэриш жофокеш хэлгь татгьо, бу еки эз келе лонгьлуе хьэрекету эн суьфде гуьнжо оморе холесе литературей Совети.

Э 1929 сал э хьэшд номиргьой газет «Зэхьметкеш» дофус зере оморейу орфография ве грамматикей зугьун тати, э гIэсуьл алфавит э серномеревоз: «Хуте бошит дуз хундеи ве дуз нувьувьсдеире», комики суьфде гиросше оморабу э школегьой тати.

Э 1931—1932 салгьо ведироморенуьт эз печать книггьой Ехьиил Мататов «Рэхьбирмун» э зугьун тати, «Орфографически справочник» э зугьун тати, «Гофгьой политики» э зугьун тати. Гьеммей эни книггьо бируьт дуьруьжде жофо эри гуьнжунде литературей зугьун татире, угьо келе кумеки сохденбируьт э суьфдеи корсохгьой литературы тати.

Гировунде оморенге тозе алфавит ве словарьгьо диеш гьэзоблешмиш бисдорут десдегьой дингиргьо ве сионистгьо, чуьн Худайнатовигьо ве Рафаиловигьо ве диеш, комигьоки хьэрекет сохденбируьт эри гировунде гьэдимие алфавит жугьурире ве зибилов сохде зугьун татире э куьгьне гофгьой диниревоз.

Доре жогьоби эн угьоре, Ехьиил Мататов нишоне сохдени, ки еки эз бинелуе четинигьо эз товуней гуьнжундеи ве параменд сохдеи литературей татире бу гьэдимие алфавит жугьури, комики четин бу эри варасирей хэлгь тати ве бешгьэ бируьт сесгьо э сесгьой зугьун татиревоз. У гуьфдирени, ки энжэгь тозе алфавит гировунде бэгьдо эдее э барасиревоз гуьнжо оморе литературе э зугьун тати.

Ехьиил Мататов бу еки эз суьфдеи шогьиргьой тати—интернационалистгьо. У тержуме сохди э зугьун тати-дееи гимн жофокешгьоре «Интернационал» ве революционний мэгИнире «Варшавянка» э увэхдгьо, кейки омбаре татгьо нисе данусденбируьт зугьун урусире, увэхдгьо, у кор бу келе герекие овхьолет политикей.

Суьфдеи стихотворенией хуышдере «Октябрь» Ехьиил Мататов нувьувьсди э гIуьзет Буьзурге Октябрь, бэхш вегир комики у бири дебиренге э жергегьой Красной гвардия э Василиеостровский район Петроград. Э у стихотворение у, чуьн солдат революция, бирмундени гьинорменде гьовхой ек бирей жергей фэхьлегорье э Красная гвардия, э женг ве гьовхо эри гуьнжунде Советски власти, жуьргIэтлуьи эн угьоре эри нисд сохде гьувотгьой контрреволюциере.

Э ёр огьиле дербендигьо, гьемчуьн татгьош, лап хуби политически

докладгьой Ехьиил Мататов, э зугьун уруси ве э зугьун тати, комьки ошгор варасунденбу э жофокеше хэлгь.

Гье ижире метлебгьо дебируйт э стихигьой Ехьиил Мататов «Васал большевики», «Хэбер бош, пес мемун», «Гьирмизине бейдогь э дес жофокеш», «Май» ве диеш. Э угьо бирмунде оморенуйт жэхьди ве хээрекети зиндегунни колхозчие зенгьой татгьо.

Э февраль 1933 сал э гозит «Дагестанская правда» нуьвуйсде оморенбу статьяй И. Мататов. Э и статья у ошгор сохдени шефде нуьвуйсдеигьой эн раби ве сионист Исхьогь Рафоилове, комики дирс неварасирен жогилие корсохгьой литературай татире, дануьсдени дешенде э верэгьгьой гозит «Зэхьметкеш» стихигьо ве тикегьо эз «роман» хуьшде, 1913 доренбугьо эз товуней дес вегирдеи эз женг класси не желде бэхш вегирдеи э оводуннети социалисти не хэйрлуье кор жэгьмети. «Нуьвуйсдеигьой» эн у огол зеренбу хэлгь, егьни иму гьемме бироргьой екним, косибгьош, гьоширгьош. Унегуьре, косибгьо, егьни, гьовхо ние беруьт э гьээршуй гьоширгьо, гьемин бошут э дин-догьот.

Рафанловщина бу синемниси дуьшмен класси эри эз сер ведешенде жовоне литературей татире эз холисе рэхь социалисти, метлеб советиму.

Ошгор сохдеи Рафанловщинере бисдо бинелуье метлеб э дузе рэхь бердеи литературей татире, чуьн литературей социалисти.

Э и овхьолетгьо гуьре гене гуьдире нибу, ки э 1932 салиш дофус зере оmore нуьвуйсдеигьой кими шогиьгьо ве нуьвуйсдегоргьой тати, эслогь дуз бу гуьдире. Гьеле э 1933 салгьош э верэгьгьой «Зэхьметкеш» эз неварасирен кими корсохгьо ведироморени жуьрбежуьре егьэлмишигьо.

Дуьимуйнжи, вэхдгьой параменд бирен литературей советире нибу жейле сохде эз оводуннети социалисти. Гьеле э 1932 сал неварасдебу гьовхо э кулакшворевоз, дуьшмение классевоз э вилеет. Бегьем дуьруьсд э гуьнжо оморен советски социалистически литературей тати расден-расд гьисди гьер тарафлуь ологьолуь бирен э бесгьунигьой оводуннети социалистиревоз э экономикаю, э нисд сохдеи кулакгьоре чуьн класс. Увэхди кем-кем нисд биренуьт мейлгиргьой гьоширгьо не дин-догьот. Бегьем муьхькем бисдо жергегьой нуьвуйсдегоргьой литературей тати эз гьээрэй жофокешгьо. Де жирейге варасирен ве нуьвуйсдеи эз товней параменд бирен литературай тати дуз нисди.

Э 1936 сал дофус зере оmoreбу э гозит «Дагестанская правда» литературни верэгь, кейки гьобул сохде оmoreбу Конституцией бесгьун доригьо социализм. Э и литературни верэгь гьемчун вебу статьяй Ехьиил Мататов «Жогилие литературай э гьээрэ оmore хэлгь», э комики бирмунде оморенбу гирошде овхьолет литературей тати. Э унжо вебируьт эз нуьвуйсдеигьой Юно Семёнов, Миши Бахшиев, Монуьвэхь Дадашев ве чендигьогеш.

Нишоне сохде зирекменди эн и нуьвуйсдегоргьоре, Ехьиил Мататов бирмундени песинни нуьвуйсдеигьой эн угьоре ве бирмундени хилос бирен эн угьоре эз кими егьэлмишигьо ве варасирен бинелуье метлеб партияре. Угьоре эри э ужире метлеб расунде омборе хээрекети сохденбу революционер, ленинчи большевик Ехьиил Мататов.

КУК БУЪЗУЪРГЕ ПАРТИЯ

Гьер руз, э е мэхьэл эз хуне ведироморе, э обур-хьэзеревоз, пое сэхд норе-норе, эз гьэриш бульвар кучей Ленин шегьер Махачкала, э тараф кор рафдени е огьиле минелуье одоми, сипре муйгьой сер комики э зир офдой гьеминони, нуьгьрере хуно, товуш доре. Недирегор, нешинохдегор и мерде гьич бовор нисохут, у 78 салаи гуфдире, имугьой 50 сал зиёд дер гуфдире э жергегьой буъзуьрге партией Ленин ве гьейсэГэтиш эдее кор сохде гуфдире эри диеш муьхькемлюь ве гужлюь бирей вилоет иму, гуьзетлуз бирей зиндегуни могьлугь Совети.

У мерд гьисди Исай Рэхьмониевич Нахшунов.

Э келе кифлет бебей хуьшде Исай минжий гьэил бу. Рэхьмони челе зэхьмет

кеширенбу эри дошде-ведировунде ижире кифлете, унегьуре Исай эз 15 сале сер гуьрдени жофокешире. Эз кор бэгьэй увэхди эри хунде э школаш рафлени

Е руз Рэхьмони э хуней хьэрмэхь хуьшде шинох бирени э сернуьш школай урисиревоз э шегьер Дербэнд, песеде эн суьфдеи Нарком просвешенияревоз Терский республика, рэхьбер эн революционный кружок э Маркус Яков Львовичевоз. Увэхди Яков Львович андурмиш сохдени э Рэхьмони, еГини зугьун урусире недануьгьо, нэхунугьо одоми, пушово. нирав гуфдире, ве теклиф сохдени э Рэхьмони Исае эз нубо хундей раби вегируь ве дуь э школай уруси. Эз у бэгьэй Маркус тапшуьрмиш сохдени Исае э е член революционный кружок хуьшде, комики увэхди хунденбу э 5 класс школай уруси шегьер Дербэнд, Арон Эрлих. Э гьечиревоз Исай сер гирдени эри зугьун урусире хунде ве хуге бире.

Э зиреки хуьшде гьуре ве вегирде тербиегьоревоз эз данандегьо, Исай дерафдени э жергей комсомолгьо, песеде у 16 сале бире бэгьдо норе оморени. гьевел зав. отдел, песеде секретарь райком комсомол шегьер Дербэнд. Э у кор Исай кор сохдени те 1922 сал. Эз товун хубе коргьой умэхьэлине жовонгьо, ве гьемчун Исай Нахшунов, верзишлуье жире нуьвуьсде омори э книг творчески корсохгьой институт, комики ведиремори э издательствой Догьисту э 1960 сал «Гьовхо берден эри гьэлхэнд дошдеи власть Советире э Догьисту». Э Гьэрей ведилуье корсохгьой комсомол шегьер Дербэнд В. Саксой, А. Эрлих, К. Мамедбе-

ков вери тәҗрифлуье нум эн Исай Нахшунов, комигьоки гировундет э гҗәрей могьлугь везифелуье коргьо.

Келе жобордигьо бирмунди Исай, чуьн член ологьие тогҗин э уре-воз фирсоре оморенбугьо 13 хьовиргьоревоэ э женг э гьәршуй эн гьу-шунгьой Гоцински.

— Келе бовори ве гьуьзет бу эриму жовонгьо-комсомолгьо имуре э Обком партия огол зере тапшуьрмиши доренге, — э ёр овурде у рузгьоре гуфдирени Исай Рәхьмониевич. — Э дес иму доренуьт ерэгьгьо, туьфенггьо ве фирсоруьт э Даргинский округ э гьәршуй одомигьой Гоцинский. Гьич ээ ёр нирав у рузгьо, комигьоки иму диреймгьо кумекире эз хьовир урусигьо: Полин К., Кусатин М. ве диеш, э у четине рузгьо. Те гьуьмуьрлугь ээ ёр ме ниведарав чиргьет ве гуфдире гофгьой хьовир Орджоникидзе э гуьрдлемей могьлугь Даргинский округ эз товун биьвгьо тозе зиндегунни, ве те эхир нисд сохдеи мундетгьо дуьшменгьоре.

Э еровурдигьой хуьшде эз товун Я. Маркус, А. Эрлих бәхшвегир эн революционный кружок шегьер Дербенд член КПСС эз 1918 сал Р. Глушина э хубе гьуьзетлуье тегьеревоэ э ёр овурдени эз товун сохде коргьой Исай Рәхьмониевичиш.

— Э 1921 сал э райком комсомол кор сохдеки у верасдани школай 2-й ступени шегьер Дербенде. Песде у хунде верасдени экономический факультет политехнический институт эн Азербаджан э шегьер Боку. Институте врасде бәгьдо Исай Нахшунов кор сохдени э жуьр-бежуьре коргьо: э завод Дагогни, э Совнархоз. Эжеки уре фирсорени Партия Исай Рәхьмониевич бирмундени хуьшдере чуьн даненменде-зирекменде корсох. Омборе хьәрекет сохди Нахшунов промышленность Догьистуре эри зерев сохде э 1926—1931 салгьо, кей у кор сохди чуьн екинмуьн жигегир эн председатель Совнархоз Догьисту.

— Э 1924-1926 салгьо иму сер гирдим завод Дагогнире эри оводу сохде, — э ёр овурдени Исай Рәхьмониевич гирошде рузгьоре. — Суьфде э унжо завод небу, е хәребее-вечарунде цех бу. Энжэгь бонкегьо сохденбируьт. Хуькуьмет Совети но эри коммунистгьой Догьисту эри оводу сохде заводе. У бу сиздегьимуьн завод э гьемей дуьнуьгь ве еки эз тозе вокурдегьой эн хуькуьмет иму эз Волховстрой бәгьдо. Не шев, не руз недануьсдейм иму э председатель Обком профсоюз химикгьо бугьо Юсуьф Герейхановевоз, комики эз дуь-се салиге бәгьдо куьшде омо эз дес кулакгьо.

Эри ме ихдилот сохдет чуьтам Исай Нахшунов омборе жофо кешириге, те завод э нум М. Гаджиева вокурде. Умәхьэли э гьеммей Догьисту бу 20-22 металгьо бурранбугьо станокгьо, комигьоки неки бегьем кор нисе сохденбируьт, эз у бәгьэи вессиш небу эри корхонегьо. Сер ебо у станокгьо хуьрд бире, угьоре миесдуьт берде эри гуьч сохде э шегьер Боку. Кимигьо мигуфдируьт, егҗни, заводе э гьэд онгурбогьгьо вокурде герек нисд, екиге миуфдируьт эз шегьер дури. Гьәрез чуь четинигьош бириге, э 1931—1934 салгьо завод вокурде оморени. Э бинеборуй завод Исай Нахшунов, Омаркадиев эз Обком партия ве Емельянов эз Обком профсоюз деноренуьт тигьине бутилке э гьэд коминики нуьвуьсде ве гьул кешире дешенденуьт когьоз эз товун вәхд вокурден завод.

Гьемчун келе дананире бирмунди Исай Рәхьмониевич эри пара-

Иенд ве муьхкем сохдеи плановой хозяйством республикаре, чуьн екимуьн жигегир председатель Госплан кор сохдеки.

Омборе гьувоте ве таланте дори Нахшунов эри гужлу ве муьхкемлуь сохде коргьой алварире э Догъисту, партия фирсоренге уре э 1934—1937 салгьо э угъэре эри кор сохде, чуьн нарком. Гьечи э жеш ве э чуь кориш нифирсоге Нахшунова партия у э хубе жирегьо кор сохде, изубегъ ведиреморенбу э пушой партией хуьше.

Исай Рэхьмонович Нахшунов чуь жире четинигьо диригеш э 1937—1939 салгьо, диеш гужлуь ве муьхкемлуь бири, эже фирсоригеш уре партия. У э эшгъэвоз ве дананмендиревоз кор сохди эри э жиге оворде тапшуьрмиши-ихьдиборлуьи партияре, гьемишеинере хуно.

Хунхуре фашистгьо гьушун хуьшдере э сер хуькуьмет Совети фирсоренге, Исай Нахшунов — еки эз у гъэлхэнддошдегоргьой Ватан рафдени э фронт, бирени офицер эн армияй Совети.

Довгъо верасде бэгъдо у кор сохдени э жуьр-бежуьре коргьоидорегьо, нешенде коргьой нувуьсдеигьой хуьшдере, творчески коргьоре. Э филиал академия наук СССР Догъисту кор сохдеки, чуьн научный корсох—рэхьбер эн экономический группа э 1952 сал, Исай Нахшунов нувуьсди диссертация ве гьобул сохди званий кандидат экономических наук. Э 1957 сал уре дорет званий келеие научни корсох.

Э жеш, э коми кор фирсоригеш уре партия, чуь четинигьо бйригеш э кор сохдеки: э промысловый кооперация, э управления строительства промышленный молгьо сохденигьо, э совнархоз, у э хубе тегьеревоз эжиге оворде пушово берди везифегьоре, гужлуь сохде коргьой идорегьоре, кумеки сохди э хуькуьмет эри зуте оводу сохде эз довгъо мунде хэребеигьоре.

Верасире метлеб партияре ве хуькуьмете эз товун гужлу ве муьхкемлуь сохдеи экономикай эн республикагьой миллети советире гьеле э у салгьо, 1929 сал, Нахшунов сер гуьрди нувуьсдеире эз товун гужлу сохдеи промышленность эн Гунибский, Левашинский ве Лакский районгьой Догъистуре. Э 1931 сал Нахшунов нувуьсди эз товун минкинигьой электрофикацией Догъисту. Эз е салиге эз товун энергический ресурсегьой энэ. Э 1929 сал сер гирде омэребу вокурдеи Гергьебильстрой. Оммо э 1934 сал э теклифи Наркомхоз ве Госплан РСФСР-евоз воисденбируьт законсервироват сохут, егъни, хэйрсуьзи гуьфдире, негьогъие хэржигьои гуьфдире, э ижире жиге, э гъэрей догъгьо, рэхьсуьзе жигегьо вокурде, эз сер берде уре. Увэхди Обком партия ве Правительством Догъисту тапшуьрмиш сохдуьт э Исай Рэхьмонович бурав э Масков, гоф соху э заседаний Совнарком РСФСР э товун энэ кор, ки Гергьебильстрое вокурде ве эз сер берде мибу гуьфдире, ки и ГЭС Догъистуре гереки неки эри звер сохде экономикай Догъистуре, политически гъэнежогъи могьлугъэ, гьемчун эри звер сохде култура ве хуб сохде овхолоет могьлугъ догьлугьоре. Э гьечиревоз хэлгьгьой Догъисту, не денишире э четинигьо, мивокунут суьфдеи ГЭСе. Совнарком рази бире э гуьфдирегьой эн Нахшунов неки до ихьдери эри вокурде верасде ГЭСе, гьемчун теклиф сохд эри доре пул, техника ве де герекие чигьо. Гьечи э 1938 сал вокурде омо ве э эксплуатация доре омо суьфдеи энергический мэгъдон Догъисту.

— Гергьебил—ГЭС гьисди нишоне эри Сулак, — гуьфдирени Исай

Рэхъмониевич. — Унжо гуьнже норе омори лап келе плотина, 500 метр-рош гуьндуурте эз дерьёгъ, ужире вокурдеи э СССР небу.

Исай Нахшунов омборе жофо кешири ве э келе данениревоз бирмунди э нувьуьсдеигъой хуьшде эз товун гужлу сохдеи коргъой богъдорире э Догъисту. Гьемчун э келе данениревоз бирмунди хэйрлуьи онгуре э фирегье жергегье кошдеи.

Исай Рэхъмониевич имугъой 25 сал кор сохди э научный корхонегъо. Э гуьмуьр хуьшде у нувьуьсди 45 жофогъой гилми, эз угъо 15 эз товун онгурбогъгъо ве шороби, 256 нувьуьсдегъой энудофус зере оморет. Хэлгъ Дагъисту теклиф сохде уре чендгилегъо вихди уре член наук. Хэлгъ Дагъисту теклиф сохде уре чендгилегъо вихди уре член Обком не горком КПСС, Дагцик, Верховный Совет Догъисту ве диеш.

Келе гьимет доре омори коргъой Исай Рэхъмониевиче партия ве хуькуьмет дорет уре 8 орденгъо не медальго, чор Почётный грамотегъой эн Президиум Верховный Совет Догъисту, Почётный грамоте-общество «Знание» ДАССР не РСФСР.

(Эз редакция: и статья рувьуьсде оморебу И. Р. Зинде гьисди.)

Лазарь Амиров

КОМПОЗИТОР ДЖУМШУД АШУРОВ

Яратмишлуье биографией гуьзетлуье корсох искусств эн Догъисту Джумшуд Шеваньяевич Ашуров, еки эз вегирлуье композиторгъо, гуошир ве гьертарафлуьни. Зиндегуни энуде, э иму бирмундени, чуьтам Ватан социалистире гуьллуьгъ сохде герекиге, сэхд ологъолуьни э омбаре миллетгъо зигъисденуьтгъо э республикейму — Догъистурево.

Джумшуд Ашуров хьэсуьл омори 9 май 1913 сал э шегьер Дербанд. Гизилигъой энуде гиросдет омбор гурунд, чуьнки бебей энуде неденишире э гьемей хьэрекетигъой хуьшде нисе дануьсденбу дошде кифлете. Унегуьре кифлете вес нисе сохденбу нун, хуьзуьм ве партал, у гьемише э генги дебуге.

Дедей-бебей Джумшуд, омборе татгъой увэхдинере хуно бируьт гьеми эз нехундегоргъо ве гьемиге эз дин-гизедоте гуьллуьгъ сохденбируьтгъо одомигъо. Угъоре воисденбу кук ишу раби бу, унегуьре уре норебируьт эри хунде э нубохунде. Увэхд угъо гуфдиренбируьт:

— Хун, хэлефме, э нубохунде, эз худо куьнд мибоши!..

Эз расире назуке шушгъой зэгурули раби, эз дин-догъот куьнд бирей чуькле Джумшуд веде небу. Сипре рушлуье раби, нубо хундеире верасде бэгъдо, Джумшуд мивидовусд э куче, эри зарунжие мэгнигъой ошугъгъоре шиновусде. Э нуьгъ салей уре, тегьер тилисим дешен-

де оморере хуно, э лоӳ хуышде микешируйт гӳрусигъой дербендигъо, эжеки ошугъго михундут эз дестонгъой «Асли Керем», «Ошугъ Гъэриб», «Софие Мелуьк» ве диеш мэгӳнигъо, эже тар не кеманче мизеруйт э вежегъисденигъо гъовогоъо. Джумшуд гушвеноре, дуьл ю хъэз сохденбугъо сесгъоре хъэрекет мисохд эри дошде э фикир хуышде.

Е гиле, гӳрусигъо бэгъдо, у оморе э ён бебе э зарбевоз гуфдирени:

— Чуь воисдге сохит, мере зерегорчи бире воисде!

— Зерегорчи? — э хуышде демунд бебе. — Туь эгъуьл вир сохдей! Зерегорчи бире, гъемише гисне ве гӳни бире...

— Мере э гъеме разини, — бурри гоф эн уре Джумшуд. — Нэгъме эри ме эз нун ве гӳшириш зиеди.

— Белкем гъечуни, оммо эз же биёрум пул, эри туьре хуте сохдегоре эри гирде? — пуьрси бебе.

— Ме хуте сохдегорсуьзиш э рэхъ мирам, — э сер гоф хуышде поисдебу гӳил, — энжэгъ эриме тар восдонит.

— Тар бугъон. Мере ужире пулгъо нисд, — эхир гуфдире, бебе рафдени э кор.

Оммо Джумшуд эз войгей хуышде пес нисе поисде. У бу желде гӳил. Екем э куче гешде бэгъдо у, э хуне вогошде, эз сарай офдени е тике фанер ве тижекорде вегирде, сер гирдени тирошире. Ведиреморени э балалайке ухшеши. Песде э сер эн у кеширени хуышг сохде пусд кечире. Карасди хуышдере вегирде, гӳил ведерафдени э куче. Э иловлей ю е десде гӳилгъо кура бире, шиновусденуйт эз зир энгуьшдгъой Джумшуд ведироморенбугъо мугъуме. Бебе эз кор вогошденге э ён гъопу шиновусдени сес мугъум кукке, сере бердени-овурде. Себэхъмунде э туку рафде у восдорени скрипкей гӳили. Е мегъиге бэгъдо Джумшуде бу мандалина (чунгур). Е сал бэгъдо, э кумеки беберевоз уре бисдо сеслуье тар.

Э зерей жуьргӳтлуье кук деншире сэхъибгъо верасируйт, ки эз Джумшуд раби нибу гуфдире. Гъелбет дуьл ишу мундени. Екем бэгъдо, кукке норенуйт э школе эри хунде э ён ведилуье пианине зерегор Т. Н. Эльдарова.

Э 1930 сал Джумшуд Ашуров школе ре варасде, вегирдени аттестат дегъ класс варасдеире ве дерафдани эри хунде э педучилищей шегьер Дербенд. Педучилищере варасде бэгъдо, у сер гирденӳ эри веровурд сохде гъувот хуышдере э мугъум зерей. Э у вэхд у нуьвуьсдени е ченд мэгӳни ве нэгъмей инструментали.

«Ме нуьвуьсдемгъо вежесденигъо гъово, — э ёр овурденбу Джумшуд Ашуров, — бисдо еки эз муьгъбетлуье гъово э дигъ колхозы. Ме диренбируьм чуйтам хъэвеслуь вежесденбируйтге у гъоворе сигъе гъошлуье духдергъой догъиму. У гъоворе ме нум доруьм «Джумшуд», егӳни «Шори». У нум ек бу э нуммеревоз ве доренбу дуьл мере гъэгълуье шори»...

Э театр тати кор сохде тарчи, Джумшуд Ашуров нуьвуьсдени муьгомгъо эри драмлуье пьесей Юно Самёнове «Мэхъсуьм», «Заря Востока» ве эри пьеса. — «Гъуш васали».

Талантлуье нуьвуьсдеигъой Джумшуд Ашуров куьнд сохд уре эз ведилуье нуьвуьсдегоргъой республике. Э 1935 сал рэхъбере сернушгъой Догъясту фуьрсоренуйт уре э консерваторие э нум П. И. Чайков-

ский э шегьер Масков. Э инжо у дуь сал хунд класс композицияре э ён профессор Г. И. Литвинский ве доцент Е. О. Меснер.

Э 1937 сал Джумшуд Ашуров э ночогъи ю ве э коргъой кифлети гуьре гъишдени хундеире, оммо у нисе шенде муьгъбетлуье коре. Вогошде э гъэзизе шегьер Дербенд, жовоне композитор кура сохде серберэхъи сохдени Южно-дагестански ансамбле. У гъемчун кор сохдени э театргъой тати ве азербайджани, нуьвуьсдени мугъомгъо эри драммей А. Ширванзаде «Номус» ве эри пьесей М. Бахшиев «Бесгъуни игидгъо». Те угъо, у нуьвуьсдебу «Марш эри XV-сали ДАССР», мугъомгъо эри комедией М. Ордубади «Пенж монети гъэруьс» ве вежесденигъо гъово «Избербаш».

Э 1938 сал э зиндогуни Джумшуд Ашуров дироморени шоре дегиши. Вогун э корсохгъой культури ве искусствой Азербайджан эз рэхъ э Масков, поисдени э Дербенд. Э вокзал омбаре хэлгъ бу. Хосдегоргъой искусстве ве мугъуми э угъоревоз оморебируьт. Оморебу инжо, э ансамбль хуьшдерево, Джумшуд Ашуров. Э рэхъбери эн уревоз ансамбль зе е ченд мэгънигъой азербайджани ве еки эз ю нуьвуьсде мэгънигъо.

Э гъэрей гъуногъгъо дебу э дуьньегъ ведилуье композитор Узеир Гаджибеков. У э тигъэтовоз гуш веноре мэгъни жовоне музыканте, куьнд оморе эз зерегоргъо, руз эхэйрбу доре бэгъдо, пурси:

— Ки нуьвуьсди и мэгънире?

— Ме, — гъэйблукъ жогъоб доре Джумшуд Шеваньяевич, шинохунд хуьшдере.

— Офорим! — тэгъриф до уре Гаджибеков. — Омборекбу, хубе мэгънишму! Данандеишму звери. Оммо ишмуре воисдениге лап хубе композитор бире, биьйт эри зигъисде э Боку. Унжо гъисди мере мянкин э ишму эри кумеки сохде...

Екем гъэре доре бэгъдо Джумшуд Ашуров гиросдени э Боку, эже е хэйли вэхд кор сохдени заведиш музыкальный отдел э азербайджански хуней творчествой хэлгъи ве вегирденбу тапшуьрмишигъой класс композицие эз композитор Узеир Гаджибеков.

Э 1940 сал э конкурс гъемей азербайджани Д. Ашуров эри нуьвуьсдеи музыка эри мэгъни «Э Ватан иму» вегирдени дуьмуьен премия. Сирот ве музыкальни произведенияй энду дефус зере оморени э печать.

Гъемин гъе э у сал Союз композиторгъой Совети эн Азербайджан фуьрсоренуьт Джумшуда Ашурова э Масков э курсгъо эри звер сохде даненден композиторгъой республикегъой Советире. Варасде бэгъдо, у вегошдени э Дербенд, эже омборе вэхд кор сохдени музыкальный рэхъбер театргъой азербайджани ве тати, нуьвуьсдени мэгънигъо ве мугъумгъо. Э инжо норе оморени пьесей энду «Кызбурун», комиреки у нуьвуьсдебу э гъуьзет Гирмизине лешгергъой Совети, азад сохдетгъо Северный Кавказе эз суьлермиш сохдегоргъой фашисти.

Эз 1949 салевоз сер гирдени творчески дусди Джумшуда Ашурова э коллектив драматический театр лезгииревоз э нум С. Стальский. У э келе эшгъевоз нуьвуьсдени нэгъмегъо эри комедией А. Ализаде «Гъэруьси кини?» ве эри пьесагъой З. Эфендиев «Себэхъ э Сенгер», Г. Рустамов — «Эгенер дуьле воисдге», Т. Хругский ве Г. Меджидов «Ашугъ Саид» ве Б. Айдаев «Сухденигъо дуьлгъо».

Бегьерлуье кор эн Джумшуд Ашуров нисе варасде гъе э ирвов.

У нуввуьсдени нэгъмегъо эри пьесей Х. Авшалумов «Қишди хьомоли», Ю. Семёнов «Гъовхобергъой азади» ве С. Изгияев «Хъэгьер». Фурмуш не биребу ансамбль вилести «Лезгинке». Э тапшуьрмиши эн ансамблевоз у нуввуьсдени се гъово эри вежесде: «Харс», «Беневшс» ве «ГӀэруьси догъи».

Эз гьемме мугъумгъо Джумшуда Ашурове хъэз оморембу мэгӀнигъо. Э ГӀэрей, эз довгӀо бэгъдо, нуввуьсде мэгӀнигъо, фирегъ мэгӀлимлуьнуйт мэгӀнигъо э товун Игид жофой социалисти Гуьлбогъор Давыдова ве зарифетлуье мэгӀни лезгии «Гуьзел яр» эри гофгъой С. Стальский.

Эри дуьимуьн фестиваль жовони Догъисту Джумшуд Ашуров хъозур сохдени мэгӀнигъо: «Бэхтевер я чун» эри гофгъой А. Муталибов, «Москва» — эри гофгъой М. Бахшиев ве «Нуькереи дусди» эри гофгъой С. Изгияев. Угъо бирмунде (хунде) оморуйт э Махачкала э сводный хоревоз эн самодетельность шегьер Дербенд, коминигъоки вегирдуйт зерлуье гъимет.

1961 сал бу сал келе пушолуье хъэрекетигъой гьемей милетгъо ве хэлгъгъой Совети. У тозе овхьолетгъо не дануьсдуйт э творчествой Джумшуд Ашуров нерасире. У нуввуьсдени дуь мэгӀни э Гуьзет косманавтгъо Ю. Гагарин ве Г. Титов. Гье э у сал у нуввуьсдени мэгӀнигъо «Махачкала», «Зулейха», «МэгӀни эри онгурдоргъой Дербенд» ве «Сумергъэндил — падшогъ хоригъо». Эзугъо бэгъдо у нуввуьсдени дуь валс э темай Догъисту ве вежесденигъо сюита.

Эри 60 сали Вегирлуье Октябрь Джумшуд Ашуров нуввуьсди омборе мэгӀнигъой тати: «Ватан» ве «ШэгӀмелей Октябрь» эри гофгъой М. Дадашев; «Партия», «Комсомол», «Ме хосденуьм Ватане» ве «МэгӀни жэгӀгиргъо» эри гофгъой М. Бахшиев; «Ленин», «Дагестан», «МэгӀни эри дуьёгъ», «Мигърибоне деде» ве «Лирический дуэт» эри гофгъой Х. Авшалумов; «Бегьерлуь» эри гофгъой С. Изгияев; «МэгӀни жовони» ве «Дуьл шогъир» эри гофгъой Б. Сафанов.

Э песни салгъой Гуьмуьр Джумшуд Ашуров нуввуьсди ижире мэгӀнигъо: «Бирмунд э десевоз рэхъэ Ленин» ве «Партия — эгъуьл иму, хъэей иму, номус иму», нуввуьсди гьемчун нэгъме эри документлуье фильм «Дербенд» эн серлуье режиссор, лауреат премией Ленини Д. Мамедов.

Омбаре нуввуьсде мэгӀнигъой Джумшуд Ашуров, э у ГӀэрей энугъо: «МэгӀни эри Дербенд» эри гофгъой Г. Швалёв, «Махачкала», «Партия» нуввуьсде оморет э грампластинке, мэгӀни «Гуьлбогъор», биригъо ски эз хъэвеслуье мэгӀнигъой хэлгъгъой республикейму.

Джумшуд Ашуров омбаре даненди хуьшдере дори э хъозур сохден тэзе музыкальни кадрегъо. Изму даненди хуьш вегиргъою гьисдуйт, ведилуье музыкальни кадрегъоре. Омбаргъой энугъо гъейсэгӀэт гьисдуйт ведилуье артистгъо ве артистгъой хэлгъи, композиторгъо, учительгъой музыкальный школе ве училище. Э рэхъбери эн угъоревоз гировунде оморенуйт дениширеигъо, фестивалгъо, мигӀидлуье ве юбилейни концертгъо.

Эри бэхш вегирдеи э гъэлхэнди Ватан ве эри концертгъо бирмундеи э госпитальгъо эри солдатгъо э рузгъой Буьзуьрге довгӀой Ватани Джумшуд Ашурове доре оомри е ченд бэхшгъой хуькуьмети ве Гуьзетлуье грамотегъой Верховный Совет ДАССР, Министерством культу-

ри ДАССР ве эн горком КПСС шегьер Дербенд. У е ченд гиле вихде оморебу сернуш ве член Обком профсоюз корсохгьой культуры, депутат горсовет шегьер Дербенд.

Э гуьзет зисд сохлеи музыкальный искусствой эн республикаре. 8 июль 1961 сал э гьэрор Президиум Верховный Совет ДАССР гуьре Джумшуд Ашурове доре омо хуььрметлуье нум «Гуьзетлуье деятель эн искусствой Догьисту».

Джумшуд Ашуров муьрди 15 февраль 1980 сал, оммо у нуьвьусде мугьумгьо ве мэгИнигьо зигьисденуьт э гIэрей хэлгь иму ве эшгь допенуьт имуре э товуше рэхь зиндегуни.

Эз зугьун уруси тержуме сохди **Михаил Гаврилов**

Деберё Шоулов

кандидат Гилмгьой философи, доцент

ГIЭДОТГЬОЙ ДИН—ДОГIОТИ ВЕ ЗАРАЛИ ЭНУГЬО

(Дуьимуьн бэхш эн статья)

Э суьфден бэхш эни статья, пор э альманах дофус зере оморебугьо, иму ихдилот сохдебирим э товун шобот, нисону, классови ве реакционни мэгIэной эни мигИидгьо ве гIэдотгьой энугьо. Э и дуьимуьн бэхш эни статья мере воисдени гуюм э товун эн де мигИидгьо ве гIэдотгьой дин-догIоти, э товун классови мэгIэной энугьо.

Э дин жугьуриревоз гьер э дуьимуьн бэхш мегь сентябрь бие гирде биёв мигИид эн «Суке». Эз бинеден и мигИид эн дини небу. И мигИид бу э гуьзет зими дурундеи, тэхуьл, бегьер вечиреи, мигИид эн хэлгьи, ранжбери. Э хуьшдени турош нуьвьусде омори э товун эни кор: «Ги гьемчун мигИид вечиреи суьфден бегьергьой жофойтуьре, комигьореки туь кошдей э хори, ве мигИид вечиреи бегьергьоре э эхир сал..» (Библия, кн. Исход, гл. 23, ст. 16).

Песдегьо гуьллуьгчигьой дин-догIоти чарундеи и мигИиде эз мигИид ранжбери, мэхьсуьли э мигИид дини, чуйтам де мигИидгьойгей хэлгьире угьо чарундетге э мигИид дини. И коре угьо сохдет эри гужлуь сохде илгьом э сер эн хэлгь, гужлуь сохде гьонунгьо ве гIэдотгьой дин-догIоте э гIэрей энугьо, звер сохде хуььрмет ве огьоетишуре, гьемчун хэйр ишуре.

Э товун эни мигИид «Суке» гуьллуьгчигьой дин-догIот ченд сад салгьо гирошде бэгьдо эзи мигИид бине норе оморе зйло, угьо гуьнжундет хэбергьо, гуйге и мигИид ологьолуни э у вэхдевоз, кейки Миши жугьургьоре ведировундебу эз Мисраим, угьо э хори Синай бируьтгьо вэгIдо. Угьо унжо егIни межбур бируьт эри э хэймегьо зигьисде те э хоригьой Ханаан оморе. Э хотур угьо у вэхдгьо э хэймегьо зигьисдеи, жугьургьо биё мигИид «Суке гируьт, эз лигегьой дор суке вокунут эришу кумегьо, унжо зигьуьт, чи хурут э гьэд хьофд руз, э ёр биёрут, чуйтам, егIни, Миши жугьургьоре ведировундебуге эз хори Мисраим, угьо

э гээд хэйли салгьо э чулгьо-пелесегьой Синай зигьисденбируьтге, худ эри жугьургьо «кумек» биребуге ведиеш.

Чуьтам иму э суьфдеи бэхш эни статья гуьфдиребиримге: жугьургьо е вэхдиш э хори Мисраим (Египет) не зигьисдет. Е доне торих, памятник торихи э товун эци кор нисе гуьфдире. Унегуьре и мигиде рабигьо. гуьллуьгчигьой дин-доглот ведешендет эри зиьдтеш муьди сохде э худо бовор сохдегоре одомигьоре э гьонунгьо ве гэдотгьой дин-доглот.

Э песини руз эн «Суке» гьисди мигид дини «Симхьо туро». ЕгИни, и мигид гьисди э товун худо жугьургьоре туро дорен. Э и руз иллогьки э худо бовор сохдегоре одомигьо мидорут пул эри нумаз, эри рабигьо ведиеш.

Э дин иудаизмаревоз еки эз келе миглудгьой энугь гьисди мигид «Пурим» («Гьомуну»). Э гуьфдирей дин-доглотевоз и мигид бине норс оморим хотур жугьургьо хилос бирей эз гээзоб эн Гьомон, везир эн падшогь Эхьэшвируьш. Гуйге, Гьомон гээсд сохде э сер жугьургьо, зигьисденбируьтго э хоригьой падшогьети Персия, ихдиьри вегирдебу эз падшогь эри телеф сохде угьоре. Оммо угьо гуйге э кумеки Мердэхэй ве Истиревоз хилос бисдорут эз гээзоб ве гэжел эн Гьомон. Оммо э гуьфдирей эн гилмевоз омбордеки сюжет эри «Эсфирь» вегирде оморим эз вавилонски ихдилот-миф э товун Мардук ве Иштар.

Метлеб эни мигид «Гьомуну» гисди гужлюь сохдеи илгьом дин-доглоте, нэхогьи ве дуьшменире э кин де миллетгьойге, эз елойге эри дунмиш сохде фикир эн жофокеше могоьлугь жугьургьоре эз классови женг, дуьшмени э гээршуй эн гюширгьо, эксплуататоргьой жугьури.

Пушой эн кими мигидгьой дини миьесе гирде оморе рузгьой тэглнит. Мигидгьой дини ве тэглнит герек бируьт гуьллуьгчигьой эн дин-доглот иудаизмаре диеш эри тор сохде мувэхь эн могоьлугьэ, гужлюь сохде руьхь, гьонунгьо ве гэдотгьой эн дин-доглоте.

Иудейски дин-доглот хьэрекет сохдени эри «гьонмиш» сохде э могоьлугь, ки гуйге ихдиьри ве гьисмет эн гьер одоми э дес худо дери. Э дес худо дери,эзу бенди мибуге тэхуьл, енебуге мибуге гиснеи, довго, енебуге шолуми, мозол, енебуге бедбэхди. Дин-доглот бу ерэгь э дес эн гуьллуьгчигьой энугь эри фурмунде могоьлугьэ, тор сохде мувэхь, зарасирей энуре, пул вечире эзугьо эришу.

Эз мигидгьо, гэдотгьо ве тэглнитгьо бэггэй иудаизм нори эри э худо бовор сохденуьтгьо одомигьо омборе гээдэггэйгьо. Меселен, э гэдот—гьонун дин-доглотевоз гэмел нисе оморе гушд раби некуьшде моле эри хурде, шири-гушди эри хурде. Хьэруьм хьисоб сохде оморе гьобгьужоб эз комики дин жугьурире нисе гирденигьо одоми чи хурдиге. Гьейсэглэтиш гьисдуьт одомигьо э глэрей келе мердгьой татгьо, комигьоки гушд раби некуьшде моле нисе хурденуьтгьо, гирденуьтгьо гээдэггэгьо ве гэдотгьой дин-доглотире.

Дин-доглот лап омбор веноре илгьом хуьшдере э сер кифлет. Меселен, э товун зен хосдеи, э шуьвер рафдеи, тологь дорен, глэил бирен, муьрдеи, гьовре сохдеи ведиеш. Эз куьгьне гэдотгьой дин-доглоти иллогьки зиьдте-мундет гэдот глэил наринаре мило сохдеи, муьрдере гьовре сохдеи, э гэдотгьой дин-доглот гуьре.

Омбаре зарали оворди гэдот дини—глэиле мило сохдеи. Кими со-

воре гІэилгьо мило сохде бэгъдо муърдет е э хун ишу эзи кор локо расиреи, енебуге э ивэхди э беден эн соворе гІэил е нечогъи дебиреи. Гьечи, э 1960 сал э е кифлет эн тати э шегьер Грозный соворе гІэил муърдебу урс мило сохде бэгъдо. Ижире кор биребу гьемчун э Дербенд ве уызге жигегьойге.

Кеме зарали нисе овурде гІэдотгьой дини э товун муърдере гьовре сохдени. Э и гІэдотевоз ологьолуни учением эн дин-догІот э товун нешумо. Э гуфдирей эн дин-догІотевоз гьер одомире нешумо дери. Одоми муърденге, гуйге, нешумой энун е э генгІидим гьисмет мибу, енебуге — э гуьгьном. ЕгІни одоми э вэхд ю нумаз хуьшдере хундге, э нумаз рафдге, содогьо доге — худо гІовунгьой энуре эз сер энун вегирдени, уре э генгІидим дешендени, эжеки нешумой энун гуйге э раче гуьлишонлуье бегьерлуье богьгьо зигьисдени, кеф'хьэз дирени. Эгенер у эз гоф худотуро ведарафдге, э туро нушу доре гІэдотгьо, гьонунгьо, веснетгьоре эжиге нисе овурдеге, нешумой энужире одоми дешенде оморени э гуьгьном эри гьемише сэгІэр хурде.

Одоми муърденге сэхьибгьой энун миё овил нуь, гьэдуьш зенуь нешумой муърде э генгІидим гьисмет бу гуфдире, жуьр-бежуьре хэржигьо сохут э товун овил энун.

Иудаизм нуьвуьсди 613 гьонунгьо эри э худо бовор сохдогоре одомигьо. Эз гьер руз се гиле нимаз хундеи бэгъэй, гьер одоми эри гьер кор миё эз худо лово-тошувои хогьу. Омбордеки ловогьо гьисдуьт эри э ёр овурде «хори бебегьоре», гьисмет бире унжо, тэгІриф доре худоре у нимаз хундегоре, лово хосдегоре жугьур офири гуфдире, хэлгь эн жугьуре «вихди» вегирди гуфдире эз гІэрей эн де хэлгьгьойге, «зевер» сохди гуфдире. Унегуьре дин-догІоти жугьури хьэрекет сохдени эри миллетперези, нэхогьи венгесе э гІэрей хэлгь жугьур не уызге миллетгьойге. Дин эн жугьури эн уызге дингьойгере хуно реакционнини.

Дин-догІот, гьемчун эн иудаизм, мешет биренуьт э жофокеше хэлгьгьо эри гуьрд бире э е дусде бироре кифлет, хьэрекет сохдени угьоре эз еки эри дур, жейле сохде, мешет бире э классови солидарность энугьо эри гьовхо берде э гьэршуй дуьшменгьой жофокешгьо, э гьэршуй капитализма.

Татгьо—иудейгьо эз дин жугьури бэгъэй бовор сохденбируьт гьемчун э ижире мифгьо, худолегьо: Нумнегир, Сер-ови, Дедей-Ол ведиеш. Э гуфдирей эн суеверни татгьоревоз гуйге и «худолегьо» гьечи гужлуьуьт, ки эзугьо бенди мозол ве гьисмет одоми, мэхьсуьлгьо хуб вероморен енебуге пуч бирен, одоми жунсогь, саламат биреи, енебуге — юхсул, зэгІиф, шуькесд бирен, бордоре зен э саламатиревоз зендеи енебуге муърден энун ведиеш.

Кими суеверни одомигьо бовор сохденуьт э фолгьо, фендизенунегьо, питик-хьэйкел, «чум расиреи» ведиеш. Кими эзижире одомигьо э хуне одоми нечогь биренге руй биренуьт эри хос сохде уре э кин фолчигьо, жэрэхгьо, питикчигьо, э и коревоз диеш лугьонд, секонелуь сохде гІэзор эн нечогьэ.

Э гьэд хэлгь иму гьеле гьисдуьт одомигьо, комигьоки бовор сохденуьт э гофгьой турогьо, дорошгьой рабигьо, гирденуьт мигІидгьо ве гІэдотгьой динире. Э кими кифлетгьо гІэруьс не домор э загс мегьр—регистрация бире бэгъдо угьоре раби э гІэдот диневоз мегьр сохденуьт.

Э сал бе сал э зеве бирсиревоз дуланмиши, материалны ве культурни хошхьоли эн хэлгь илгьом эн дин-догIот лап эдсе кем бире. ГIэре недоре эдее кем бире э гофгьой гьуллугьчигьой дин-догIоти бовор сохденуьтгьо одомигьо, дине, гIэдотгьой ве мигIидгьой энуре гирденуьтгьо.

Э эслогь томом нисд сохдси илгьом дин-догIоте э гIэрей эн э худо бовор сохденуьтгьо одомигьо мешет биренуьт неки куьгьне озгорегьо ве е ченд факторгьо, э товун комигьоки иму мугуним е гилейге, оммо гьемчун бирей капитализма, государством сионисти эн Израиль. Э Израиль, меселен, иудаизм гьисди государственно дин. Эри илгьом дин-догIоте гужлу сохде э гIэрей хэлгь инжо гировунденуьт пропагандай дин-догIоте э радио, телевидение, э газетгьо, э школагьо ве университетгьо. Э Израиль гуьнжо норе омори министерством эн дин-догIоти, комики инжо хьисоб бирени еки эз ёгьинлуье министерствомгьо э правительство. Гьонунгьо э товун кифлет, зен хосден, э шуьвер рафдеи, тологь дорси, э товун эн зен ве гьечуни, чуьтам нуьнуьсде омориге э туро ве талмуд. Меселен, зене инжо ихдиёр нисди эри ведарафде эз шуьвер хуьшде, эгьенер шуьвер энуп лап зобуне, беде одами гьисдигеш, э хуьшде недери гьисдигеш. Оммо мерде ихдиёри гьер вэхд эри ведекуьрде зен хуьшдере. Зене, духдере ихдиёр нисди эри мириси сохде, уре ихдиёр нисди эри э суд шогьид бире.

Рабигьо ве сионистгьой Израиль хьэрекет сохденуьт эри гужлудь сохде гьонунгьо ве гIэдотгьой дин-догIотире неки э гьэд хуьшдени вилеет Израиль, гьемчун э гьэд эн жугьургьо, дин иуданизмаре гирденуьтгьо одомигьо, зигьисденуьтгьо э уьзге вилеетгьойге.

Оммо илгьом дин-догIоти эн иудаизме гIэре недоре эдее буш, кем бире гье э гьэд хэлгь эн Израилиш. Меселен, э гуфдирей эн хуьшдени буржуазни газетгьоревоз э Израиль энжэгь 20 процент могьлугь зидте нисе гирде гьеме гьонунгьо ве гIэдотгьой дин-догIотире. Э Америка омбордеки жугьургьо (86 проц.) э нумаз нисе рафденуьт. Э де рузгьойге эслогь э нумаз рафдегоргьо нисе биренуьт. Энжэгь рузгьой шобот рафденуьт энжэгь 9 проц. жугьургьо, э рузгьой мигIид энжэгь 15 процент. Энжэгь э руз Кипур оморенуьт э нимаз 73 проц. жугьургьо.

Эри одомигьоре кешире э лой нумаз рабигьой Америка, э гуфдирей раби Фридманевоз, чарундет нумазгьоре э жиге ресторан, пивной ве вежегьисденигьо зал. Э гуфдирей Фридманевоз э е нумаз доре оморебу концерт, эжеки нимелит бирэхьнее актрисагьо хунденбируьт петеврие мэгIнигьо э ён-гьихэл.

Жофокешгьой жугьури э вилеетгьой капиталисти варасирет, ки хилоси, азади, хушбэхди эри жофокешгьо миёру э худо, дин-догIот бовор сохден нэгI, энжэгь женг бердеи э гьэршуй строй капитализма, эн эксплуатация ве эн мейл энуре гирденуьтгьо классгьо ве идеологией энугьо.

Эжиге овурденуьт буьзуьрге плангьой оводунееи коммунистире талаб сохдени эз иму эри диеш зеве сохде политически ве жофое активлуьи

эн одомигьтой советире, э хуькуьм варасундеиревоз нисд сохдеи эз гьопнэжэгьги эн жофокешгьо куьгьне пережиткагьой капиталистире, гьемчун эн дии-догЮотеш.

Эз зугьун уруси тержуме сохди **Бсрис Гаврилов.**

Семен Садыков

ПРОПАГАНДИСТ, ТЕРБИЕЧИ

Е ниме девр гуфдиренге рэхь жофои э е идоре — кеме вэхд нисди!

Гьопниш лап хуб э ёржени, э декабрь 1980 сал себэхь мунде-зусери э депой вагои, чьутам корсохгьо, э мигИид кура бугьоре хуно, кура бирбиритт.

Гьеме жигегьой клуб депо пур биренге, гоф доре омо сернуьш депоре, Григорий Александрович Шмоткоре.

— Изму 50 сали дери э гIэрей корсохгьой коллектив иму Бениягу Ягудасвич Изьяев, — гуфдирени сернуьш. — Доггьлуье рэхь жофои гиросди у эз слесарь те жигегир сернуьш эн депо. Э и э десме деригьо книжкел жофои эни бэхдевере кук эн Ватане хунде виниритге мисохит келе шере гIэжойи эз товун софолуье ве жуьргIэтлуье жофой эню.

Э гьэриш 50 сал жофокеши э нуьвуйсдеи! вери, оммо э миглей книжкел жофокеши эню деноре омори ченд велгигеш, э комигьоки нуьвуйсде оморет благодарность ве премиягьо.

Бенигьэе буьзуьрге рэхь жофои ветерангьой жофоре гуфдире варасденге, сернуьш депо омборекбу сохд юбиляре, хосд эри ю жун-согьги ве диеш буьлуьнде барасигьой жофои.

Ме гьелбет дануьсденуьм, ишмуре, гIэзизе хундегор, воисдени шишох бошиг, данит, кини эхи и Бениягу Изьяев?

У бу фирегье суьнжу сиегье чердее огьиле мерд. Э гIэрей хьовиргьо-хьэрмэхьгьо уре гьемише хуьрмет бу. Уре гьеме суьгьде одоми хуьшдере хуно хосденбируьт. Э гьер кор, овхьолет коллектив у бэхш вегирденбу.

Ме и очерке нуьвуйсдемгьо вэхд у э гIэрейму дебу, гьеле зинде бу, оммо... имогьой ме э жигей «гьисди» миё гуьом «бу»...

Э 1930 салгьо э Масков э слёт пушолуье корсохгьой рэхь гьовуни, гьемме бэхшвегиргьой слёт э парталгьой мигИидишу геймиш бире, оморебируьт э мигИид жофоншу. Келе зал пур бу.

Народный комиссар эн рэхь гьовуни эз тирак пердей сегьне синемиш сохд кура бире гьуногьгьоре э слёт. У вини э зал нуьшдегоргьо гььрки э е жире партал геймиши, энжэгь тек-тук мибисдо синемиш сохде э формай рэхь гьовуниревоз бирегоргьоре. Умэхьэли народный комиссар тэхьно ведиремо э сегьне, э биразие тегьеревоз руз эхэйрбу до э зал нуьшдегоргьоре, песде мугу:

— Имбуруз слёга гиревунде нидануым, чуьнки корсохгьой рэхь гьовуни кура небирет, сэбэхь оморуйтге мигиревуним.

Нарком и гофе бирази гуфдире ведерафд. Эз у рузевоз варасири эри хуьшде Бениягу Изьяев, чуьнки э миглей бэхшвегиргьой слёт уш дебири увэхди, э кор бугьо руз гьемишелуьг миё э форма геймиш бу гуфдире.

Сэбэхьмуьн гьеме бэхшвегиргьо э формаровоз оморенге, слёт сер гирде омо э мэглуюм сохде оморегубьго вэхд. Ижире сэхде дисциплина бу корсохгьой рэхь гьовунире. Ижире хосиете гьобул сохдебу те гьуьмуьрдугьи Бениягу Изьяев.

Шаздегь сале жовоне кук оморегубу Бениягу э школай ФЗО. Э буьлуьнде барасигьоревоз варасде училищаре оморегубу у э дено слесарь 4-муьн разряд. Умэхьэли гьеле депо небу, эз ремонтный мастерскойго бешгьэй гьичиш небу. Эзинжо рафдебу у э жергьгой армияи Совети ве эинжо у гьегсене вогошдебу. Кор сохди вагон дениширегор, келей смена, мастер ве начальник ПТО ве пезде бисд дуразе салгьо жигегир начальник депо.

Э чуьжош кор сохдиге Бениягу Изьяев эз дуьли ве эз жуни у гьобул сохди у буйругь партияи коммунистире, чуьн буьзуьрге везифе. Эри гьеме бири бебе, енебуге бирор, хубе рэхь бирмун жовонгьо, пропагандист-тербиечи, хуььрметлуье рэхьбер ве кифлетдор. Нишон энугь гьемише имуре эшгь доренбу э кор иму.

Жуьргьэт софолуье жофой энугь келе кумеки дори иллоьгьки гуьрунде салгьой келе довглой ватани. Э у секоное салгьо сэхд герек бу Ватане эри зу э рэхь декуьде поездгьоре э юкгьо ве боеприпасгьой довглюьревоз. Эри гиревунден инициатива, эз поезд не вкенде вагоне гировунде текуший ремонт.

Э салгьой довгло уре эри жуьргьэтлуье кор энугь доре оморегубу правительственни награда.

Бениягу Ягудаевич гьеммише гирди хуььрмет корсохгьой хуьшдере ве гьемчуьн коллектив эн депош хуььрмет энугь омбар дошденбу.

Гьони обмаре корсохгьо омбор-омбориш э ёр овурденуьт чуьн бебе ве хубе тербиечи рэхьбирмун бирей эришу коммунист Изьяеве. Ченди-чендигьой энугь гирошдет школай Бениягу Ягудаевиче. Гьони омборгьснугь бирет юре хуно рэхь бирмун жовонгьо ве хубе тербиечи; рэхьбер цехгьо ве сменгьо, активный общественный бэхш вегир ве корсох государствои. Меселен, вагон дениширегор Семён Шевченко — член Президиум Верховный Суд ДАССР-и, инструктор хозяйствой вагони коммунист Борис Абрамов, главный инженер Загиддин Агалиев, келеи вагон дениширегор, бесгьунбер социалисти нуьгьимуьн ве дагьимуьн пенж сали коммунист Ливи Пинхасов, вагон дениширегор кавалер орден «Знак Почёта» коммунист Ягуда Агарунов, мастер цех кавалер эн медаль «Эри гьуьзетлуье жофо» Пинхас Нахшунов, мэглуюмлуье слесарь кавалер орден «Гьирмизине гьэлем жофои» сеимуьн гиле вихде оморигьо депутат эн шегьерне Совет депутатгьой жофокешгьо Алексей Баранников.

Гьуьзетлуье жофой Бениягу Ягудаевич бешгьэ ве омбор сэхд герекие жофо бу эри хьозур сохде жовоне специалистгьоре. Ченд салгьо Бениягу Изьяев пропагандист-тербиечи бири. У гировунди кружок по-

литпросвещениі комсомолгьоре, технически занятиягьоре ве гьемиге хьозур сохди грамотни специалистгьой вагон дениширегоргьоре. Э у рэхьбери сохде кружокгьо гушдошдегоргьо э келе активлуьиревоz бэхш вегирдет э гировунде оморенигьо меслэхьэтигьо. Э буьлуьнде тегьеревоz гиревунди Бениягу Изьяев войге технически, войге политпросвещенис, енебуге экономически занятиягьоре. Чуьжире занятиягьош бириге гушдошдегоргьо э келе хьэвсезов гуш венорет, чуьнки у э хубе тегьеревоz андурмиш сохди гьемме материалгьоре, ологьо сохди гьер материале э барасигьо ве кемсугигьой идореревоз. Гьеммей гьувот ве синогьи хуьшдере у дори эри гировунде занятияре э раче тегьеревоz.

Бэшгьэ тэґрифлуь бу жуьргІэтлуье жофой пропагандист Бениягу Ягудаевич.

Ини э пушойме книжкей жофои Бениягу Изьяеви. Хунде винириге уре диреним тэґрифлуье рэхь жофой энуре. Шеш деноре оморетгьо вкладышгьо дуь эз еки бешгьэют. Э угьо нуьвуьсде оморет благодарностгьо, премиягьо, грамотегьой гьуьзети, значокгьо ве медальгьо. Э инжо вохурде оморени ижире нуьвуьсдеи: благодарность ве премия эз начальник отделенией рэхь гьовуни Махачкала «Эри хьозур сохдеи грамотный специалистгьо э буьлуьнде качестворевоз, вагон дениширегоргь». Генеш—грамотей гьуьзети эз Министр рэхь гьовуни Союз ССР ве благодарность «Эри гиревунди ремонт вагонгьоре те поезд э рэхь офдоре». Ижире благодарностгьо лап омбор веруьт инжо, комики очугь эдете нушу доренуьт жофо ве зиндегуни Бениягу Изьяева.

Эзи е-дуь сал пушо э хуней Бениягу Ягудаевич э ихдилот дарафденге э чумме вохурд э сер сервонт вебугьо бугьолуье хрустальный сгІэтгьо. У варасиренге, ме эдем сгІэтгьоре фегьм сохде, мугу:

— И сгІэт мере э пенжогь сали гьуьмуьр расиренге руководство профсоюзный организацияй депо нум фамилеймере нуьвуьсде бэхш дорет. И сгІэтигере э руз пенжогь сали э депо кор сохдеи дори, и холинчей «гуьзел урґси», — десе э лой диворе томом сэхд сохдебугьо холинче кешире мугу Бениягу Ягудаевич, — э 1974 сал э верзуьшлуье фогригьэти рэхь сохденге дорет мере.

Энжэгь у дуь мегьиш бегьем не дануьд нуьшде э хуне. У вогьшд э гІезизе корхоней хуьшде.

— Вегирит мере э гьер чуь кор бисдо, корсуьз гьэррол нисе овурденуьм э хуне нуьшде, — мугу у.

Эз у рузеве те песини руз хуьшде у кор сохди инструктор производственни хундеи эри хьозур сохде специалистгьо, Ветеран жофо у, те эхир дори гьошире синогьи ве дананигьой хуьшдере жовоне корсохгьоре.

Гьуьзетлуье жофоре верзуьшлуье софюни. Э 1950 сал Б. Я. Изьяеве Президиум Верховный Совет СССР бэхш дорет орден «Гьирмизинне гІэлем жофои» ве песде э гьуьзет руз сад сали хьэсуьл омореи В. И. Ленин дорет уре медаль «Эри гьуьзетлуье жофо». Э синей Б. Я. Изьяев шевгь доренбируьт генеш чор медальгьо ве де значокгьойгеш.

Нишонлуье фомилей Изьяева зиед сохди машинист депой локомотиви Дербенд Анатолий Изьяев. Э пушой ме гьони е ченд газет «Звезда» ве «Знамя коммунизмаи». Еки орган рэхь гьовуни Северный Кавкази,

скиге орган шегьерне комитет партия ве горисполком Дербенди. Э гьердуй энугьо эдее нушу доренуьт жуьргГэтлуье жофой машинист депой локомотиви коммунист Анатолий Бениягуевич Изьяев.

Э е газет «Звезда» шекуьл дуй жовоне машинистгьо вери. Угьо эдете э еки суйгьбет сохденуьт. Угьоре э депо хьэрмэхьгьо дусдгьо огол зеренуьт Ю. А. Момотов ве А. Б. Изьяев. Гьердуй энугьо коммунистгьоют, гьердушу рэхьбер партбюрой колоннай локомотиви ишунуьт, гьердуй энугьо машинист буьлуьнде класси. Оммо гьэйгьу ве гьэсд кори энугьо екини—зуте расунде юкгьой хозяйством хэлгьире эжигею. Эзугьо пуьрсиренге коминишму хуб кор сохденит? Жогьоб Момотов бу — Изьяев, оммо Изьяев гирд нум хьэрмэхь хуьшдере. Гьердуй энугьо бируьт дуз. Чуьнки нум энугьо деруьт э гГэрей бесгьунбергьой бэхьс социалисти машинистгьой депо.

Ме вохурде э секретарь парткомитет депой локомотиви Вячеслав Ханухович Юсуфов эз товун машинист А. Изьяев пуьрсируьм. ципиальный коммунисти, еки эз нишонлуье секретаргьой партбюрой.

— О, у бэхдевере куки, — эдее гуфдире хьовир Юсуфов, — ципиальный Коммунисти, еки эз нишонлуье секретаргьой партбюрой. Э колоннай энугьо 29 коммунист кор сохденуьт, э гГэрешу буьлуьнде дисциплинай партия дери. Анатолий Изьяев грамотный машинист тепловоз ве электровози. Хубе куке келе сохди эри хуькуьмет Бениягу Ягудаевич!

ОВОСУНЕЙ РУСТАМ-ЗОЛ

I бэхш

Рустам дерс вегуьрд сенигэт бешуре, эн Золе — пегьливонире, мугу: «Ме имогьой хундем верасдем, вокунум парталмере, венуьшуьм э глэсбе, черх зенуьм иловлей глуьломе, винуьм, чух хэбериге эз дуньнэгь».

Геймиш бисдо э гьэргэйт-пулат, беш ерэгь-седэгь хуьшдере, глэсбе егьер-егьерлемиш, гьэшов-гьэшовлемиш сохд, гурундире но, уьигуьлире гуьтермиш сохд. Э глэсб хуьшде венуьшде, Рустам ниет сохд, ки те чор киной глуьломе не гердуьм, ме нивогордуьм гуьфдире. Э зир Рустам дебугьо глэсбмиш ужире глэсб бу, глэсбгьойге э хьофд руз буррамбугьо мемзуьле, у э е руз буррамбу. Уре гьечи э сер глэсб диренге, жигер эн пегьливугьойге ярамиш бирембу.

Офдо Рустам э рэхь. Гежени геже димеди, гуьндуьзи гуьндуьз димеди, бош естугьэ вермеди, гуьз юхуе вермеди, дерде гиригдор улди, чох вилетлери гьэди, бохди дуньнэдэн шарине, бохуб гуьрди: ики мемлекет гьолубдуьр.

Глэсб Рустам хьофд руз кеши, оммо дирногь глэсб э хори нераси, эз сер мегьитгьо рафд. Э хори сер-сереки мегьитгьо дечерэ. Омбар мэхител мунд Густам. Раси э е шегьер, мивинуь: гьопугьой эн дервозегьой шегьер рохьои. Дироморе э шегьер, мивинуь: шегьер омбар зурбое шегьери, э е мегь-дуь мегь э гешдеревоз верасде нибу. Е руз те пишней гьей сохд глэсбе, раси э миглей шегьер, мивинуь э миглей шегьер, иловлею мармардаш гуьрде, чор киной ю э гуьл-гуьзуьргуьл врихьон буетмиш, е зурбое чор-хьэвуьз билогьи. Гов ю те унгьэдер товтов-руьгь-руьгь дорени, чум одомире лилов берде, хурденге э жун одоми руьгьэре хуно вогосире, шекуьл инсон эз гуьзгире хуно веди бире. Мэхьэл нумаз бу. Фурамо Рустам эз глэсб, дес пой хуьшдере шушд, нумаз хуьшдере гьилмиш сохд. Гене хуб дениши, фегьм сохд иловлей шегьере, гьэд шегьере, кучегьой шегьере, те кишди бенд гивь веромори. Оммо э хоригьой Шуьм ве Руьмиш э и гуьзели хунегьо, э и бэхдевери гьэлен вокурде не омори. Тукугьо гьечухьэрзои, мол пури э гьэд ишу, э сер гьэфесге е энгуьшд туз нуьшди, э хунегьо, кучегьо, тукугьо инсон веди нисд. Хьэйтонегьо, жейронгьо, говкуьигьо эдете савзе хурденуьт гешде э гьэд шегьер. Омбар э фикир, э хэел домунд Рустам, мугу: «И

чуь гъозие-гъэдери, и чуь муьгъуьжуьзи ме диренуьм. Хэлгъ, Зол бебейму эз ме нигуюми, туь пегъливон, кук чумени бебе биреки, ужире вилеете вини, э сур ю нераси?

Рустам егъере эз кул гӀэсб вегирдебу, гӀэсбе эри хурде рохьо дореду, и омоки э дуьл ю, вэхуьнд гъеebo, гӀэсбе егъер вено, венуьшд э гӀэсб, гешд гъэриш шегъере. Не е доне инсон офд, е кор-сур дануь, не е дергъолу офд килит вери. Хэйли зверо верафде, миденуьшуь мивинуь э зерверсер шегъер е гъэле веди бисдо. ГӀэсбе гъей мисохо, мерав э зерверсер шегъер, э догъ, мивинуь е зурбое гъундуьре гъэлечеи. Э пушой эни гъэлече инсон ченд е мужине веди бире, оммо э гъопуй гъэлече е килит вери, келеюре гъэдер нисди. Рустам поюнд гӀэсб хуьшдере, фурамо эз гӀэсб, гешд песо-пушой гъэлечере не е доне одоми офд, не е рэхъ, е жил-гъэ, не гӀэрелугъ офд э гъэриш гъэлече эри дарафде. Верома гъэгр эи Рустам, мугу: «Эз ме нигуюми Зол бебейму, ки туьре дошдем, келе сохдем, нум туьре Рустам кук Зол гуфдиренуьт, гъе эз суьфдеи руз веда-рафдей э ов, куьлбош вогошдей?»

Оммо Рустам ужире дерс вегирдебу, э гъэд энду дерсгъой энду хьофд киньёт дебу. У э гъевели киньёте э хундеки, гъувот эи е догъ дироморембу э у, э дуьимуьн киньёте хундеки, гъувот дуь догъ дироморембу, гъечи э у гъувот эи хьофд догъ дироморембу. Хунд суьфдеи киньёте, гъувот эн е догъ диромо э ю, мугу: «Эй фелег, мере эз нисд жиге гьисд сохдейгъо, ме эри: етим-бичоре кумекуьм, эри хунриз дуьшменуьм, туь гъувот деша э гъулме и килите сов сохум, дарам э дору, э сур эни кор расуьм!»

Дес шенд э сер килит, дартмиш сохдгъо килите, гъер тикей ю э е дере лов-тов бисдо, дервозегъой гъэлече бирден вокурде омо, раси э дивор. Мивинуь ченд тэбэгъэи гъуьндуьре раче хунегъо дери. Оммо э расди лой хьэёт не э чепи лой хьэёт э сожингъоревоз ух дечире омори, бузгъой эи гъемме ухгъо хунины. Бесд гӀэсбе э хьэёт ю верафд э гъэлече, мивинуь гъэриш утогъгъо лос, эдее тов-тов доре, шэгӀмгъо эдее сухде, тути-гъуш э гъэфес суьрхи эдее хунде. Ингъэде гъэд хуне рач, вараюнде гъисди, одомере гӀэйб, сегьм шишире, пой норе хьэйф оморе. Мивинуь э сер эи стол е сини гӀош вери, э сер гӀош е гусбенд-бирьён вери. Эз гӀошиш эдее бугъ вероморе. Рузиш шохьонгуми. Е-дуь чопологъ эз гӀош хурд, е тике эз гусбенд хурд, мугу: «И гӀош тозеи, сэхьиб эни эри ире хурде миёв. Меш пэхъни бошум, гӀэсбмереш пэхъни сохум, винуьм эри и гӀоше хурде ки вероморениге?»

Е лет дервозере гъишд нимелит вокурде, е летигере зе э дивор, гӀэсбе бесд э песой ёне, нимелит вокурде дер, юш э ки гӀэсб пэхъни бисдо. Суьфделе гъовой рузгор торик биребу, менг хуьшдере бурмундебу, хори зимилерзе хуно лерзи.

«Огъ, — мугу Рустам, — и оморенигъо гъерки гъисди, сэхьиб эни гъэлечеи. Эз тирак дервозе миденишуь мивинуь: еки э сер гӀэсб эдее оморе, шекуьл эни эз шекуьл ю кем нисди. Э зир ю деригъо гӀэсбиш эз гӀэсб ю кемте нисди. Э жандек ю е ченд ух дери. ГӀэтлуь оморе э пушой дервозей гъэлече расиреки, мивинуь: килит сов бири, дервозей гъэлече вокурде омори. Дес зе э зани хуьшдо, гуфди: «Ох, килитмере хуьрд сохдегор э дуьньегъ бири бебей!»

Диромо э кул гӀэсб э хьэёт, фурамо эз гӀэсб, ухгьоре ведешенд эз жендек хуыште, вешенд э сер хьэрегой ухгьо; эз жендек гӀэсбиш эдем-бу, билогӀэ хуно, хуи тигъи бире эз ухгьо. Суймиш бисдо, дешенд хуыш-дере э хьэвуыз, хос-соф бисдо ведиромо. Ведешендени ухгьоре эз жендек гӀэсбиш, е ченд шод эз гӀов чорхьэвуыз билогӀ мидекуынуь э гӀэсб, гӀэсбиш хос мибу. Деберд гӀэсбе э жигей ю динж сохд. Веромо э гӀэ-лече. Диромо э у утогӀ. Рустамиш ведиромо эз песой дервозе, верафд э гӀэелече, поисд э песой дер утогӀ. Кук миденишуь мивинуь: эз гӀош юш хурде омори, эз гусбенд юш. Десе зе гене э зани, мугу: «Эй первор-дигори гӀэлем, ярам Рустам эз деде бирими?»

Рустам гӀелуьсди диромо э утогӀ, мугу: «Салам алейкум, кук!»

Кук мэхьтел мунд, жогӀоб до, мугу: «Алейкум салам!»

Рустам мугу: «Гу ебо эриме туь кини. И чуй шегъери? И чуй хьол чуй гӀозие-гӀэдери? Туь нум Рустаме эйчуй гуьрдей, Рустам кини?»

Кук жогӀоб до, мугу: «Ебо нуьшим э еки нун бурим. хурег хурим, песе гӀозие-гӀэдер эни шегъере эри туь ихдилот сохум».

Рустам мугу: «НэгӀ, э хурде расире мибу, егиле гӀозие-гӀэдер эни шегъере дануьсде воисде мере.»

Хурег мунд, сер гуьрд кук гӀозие-гӀэдере эри гуфдире, мугу: «Гуш вени, кук! Ме кук падшогӀ эни шегъеруьм. Бебеймуре эз ме бэгъэй е духтериш бу. Духтер эз меш рач бу. ХэлгӀ шегъер имуш гьер мерд э песой кор хуыште бу. КимигӀо богъбони мисохд, кимигӀо ранжбери мисохд, кимигӀо севдегери, кимигӀо тукончи, сенигӀэтиш мисохд. Хуьрмет, девлет шегъер имуре гӀэдер небу. Е руз бебейму огол зе хьофдод министр хуышдере, гуфди эз угӀо: «Эри ме е меслэхъэт нит, кукмере эки комини малла нуьм, эри дерс вегуьрде?» Гьеммееки гуфдиренуьт: «Э филон жиге, э хьофдимуьн догӀе гӀэелечеи, унжо Шейх Ислам гуфдире е келе мерд дери, эз гьемме хьохмогой гӀуьлом у гӀэлими. Эгер куктуь э ки энудерс вегуьргде, е куктуь мерзуь, э дегӀ кук бире падшогӀгьо.»

Бебейму дир не сохде э ченджире бэхшгьоревоз фуьрсо одмигой хуышдере э ки Шейх Ислам. Шейх Исламе овурдуьт э ки бебейму. Бебейму гуфдиренижи, дерс кукмере ди, ме туьре воисдере хуно рази мисохум. Шейх Ислам гуфди: «Зигьо падшогӀ, теклифи туь эриме эз гьемме пулгьо-молгьо зиьди. Мере эз туь гъичиш нисе воисде, хосдемун ме инн эз туь: мере ихдиьр ди, беруьм куктуьре э кин ме, унжо дерс дуьм, хьофд сал хундеи томом биренге, согӀ саламат биьруьм дуьм э туь. «Бебейму шерт нуьвуьсд э Шейх Исламевоз, еки э бебейму мунд, екиге э Шейх мунд. И гӀэсбмеш увэхди дай бу. Дае егьер вено эриме, партал пегъли-воних хьозур сохд, э хуьрмет-гӀуьзетевоз, э гӀушу-лешгьоревоз имуре э рэхъ декуьрд. Оморим расирим э мескен Шейх Ислам, сер гуьрдуьм эри хунде. Э хундеи ме зирек бируьм, хьэвесмеш э хундеи зиьд бу. Эз бебейму эриме э мегъню е когъозиш оморенбу, меш эри ю когъоз нуьвуьсденбируьм.

Э чоримуьн сал шеш мегӀ гирошд, эз бебейму эри ме когъоз не омо. Дуьлме омбар дуьлпесо бу. Мугум эз Шейх: «Эз бебейму и шеш мегӀ когъоз нисди. Руьхсет ди мере, бурам э бебейму сер кешуьм. «Шейх-Ислам эз ме гуфди: «Мере э падшогъевоз игъроли, те хьофд сал бегъем небу, мере туьре эри фуьрсоре ихдиьр нисди.» Шеш мегъигеш гирошд, эз бебейму когъоз не омо. Дуьлме эдее пара бире. Дироморум э ки Шейх,

мугум: «Огьо Шейх-Ислам, туыш дануьсдени эз бебейму и е сали когъоз нисди, меш инжо эдее пара биренуьм, хосденуьм эз туь: мере руьхъсет ди, бурам сер кешуьм э хуне. Песде мивогордум». Шейх-Ислам мугу эз ме: «Ой кук падшогь, мере дерд эз хуне омореитуй не гуьрди, ме гоф-мере дегиш сохде нидануьм. Те туь гІэлим бире, ме туьре рохьо доре нидануьм». Ме дие тоб не дорум, гирисдуьм. Шейх-Ислам, гирисдеймере диренте, эз ме гуфди: «Ведаре э буру, песде дири!» Ведарафдуьм э буру, е пенж минут гирошде бэгъдо, дироморум. Шейх-Ислам эз ме гуфди: «Нуьш э жигейтуь, имогъой гу винуьм, те туь дарафде дироморе, зер дуьнъегъ гъолинд бу, небуге зир эн дуьнъегъ?» Ме поисдуьм, думит сохдум, гуфдирум: «Эз ведарафдеи те дироморейме е муй зир дуьнъегъ зиёд бири.» Шейх мугу эз ме: «Баркаллогъ! «Вэхизуьнд мере эз нуьшде жигейме, вегуьрд э зирме дебугьо ламбалуше, мугу: «Эз бигъме кеширем э зир ламбалуштуь е муй денорем, уреш туь дануьсдей. Дие имогъой, хэлефме, туь гІэлим бирей, рафде мидани. Оммо э сертуь омбаре гъозие-гъэдергъо миёв, э е довгІош э туь уьлуьм нивогосу, туь бесгъун миди. Оммо э дуьнъегъ Рустам кук Зол ведироморенини, дуьнъегъе гъуьлп дебисдоге, эз гъуьлп дуьнъегъ вегуьрде чарунденигъо, дусд эн инсонгъо, дуьшмен эн девгъо. Е доне дев э пушой энү поисде нидануь. Эз у бэгъэй туь эз екиш нидомуни. Бура, рэхътуь ник.»

Венуьшдуьм э гІэсбме, офдорум э рэхъ. Немухтесер оморуйм расируьм э куьнди серхъэд иму. Се руз пой гІэсбме э хори не расири, эз сер мегъитгъо омо. Дироморуьм э шегъер, винируьм: шегъер гъе э ижире хьоли, чуьтам туь дирейге. Вероморум гъемин э и гъэллечей бебейму, диренуьм: инсон гуфдиренигъо чи недери. Дебердуьм гІэсбе э товле динж сохдум. Эдембириуьт эз товле ведироморе, е сес эн ноле дерафд э гушме. Ведироморум, мивинуьм, муьгътер бебейму гъолок-шуьл дураз бири. Пуьрсируйм: «И чуь хьоли, и чуь гъозией?» Мивинуьм: жоغبоб доре нисе дануьсде. Гъе у сэгІэт веровундум э гъэлече, венорум шулпов, кем-кем декуьрдуьм э лэгІэй ю, э е се руз э зугъун овордум. Пуьрсируйм: «И чуь гъозией, эжи жэгІмет иму, эжи бебе-дедейму?» Муьгътер гирисд, мугу: «Эз чимечим падшогъ илчи диromo эри хэгъертуь, духтертуьре э кукме ди туфдире. Падшогъ бебешму гуфди, ки иму э чимечим падшогъ духтер доре ниданим. Себэхьмуьн гъушун чимечим падшогъ омо э сер шегъер э довгІо. Гъушун чуьмечуьм падшогъ гъэдарсуьз зурбо бу. Гирошд гъэзоблуье женг э гІэрей гъушун чимечуьм падшогъ нен гъушун бебешму. Гъушун чимечим падшогъ венжи гъушун бебешмуре, шиши диromo э шегъер. Пул- мол хэлгъэ талан сохдут, эз келемерд сер гуьрде те своре гІэил венжирегъоре венжируьт, угъонигере, бердуьт э есир. Бебешмуре, дедешмуре томом гъумолет ишмуре куьшдуьт, хэгъертуьре бердуьт э есири, эри кук чимечим падшогъ.»

СенигІэтме имогъой уни, ме гъер руз себэхьмунде рафденуьм э серхъэд чимечим падшогъ, дерафденуьм э женг э гъушун юревоз. Ме зеренуьмгъо, муьрдени, э ме не э гІэсбме расиренигъо ухгъо домундени э жендек иму. Эз довгІо вогошденге, оморенуьм инжо э гъэлече, ведешенденим ухгъоре эз жендек иму, э и гІов хъэвуьз тен мере шушденуьм, эз у гІов э тен гІэсбиш декуьрденуьм гъердуьеки хос-соф биреним. И гІов эни хъэвуьз-гІов женети. И хэрегъой ухгъо э и сер не у сер хъэёт дечире

гънсидигь, эз жендекме нен Глѣсбме ведиреморигь ухгьои. Ижиреи гьозие-гъэдер иму, ижиреи сенигІэтме. Имогьой вегирим чимуре хурим.

«Мисмиллогь» сохдуьт, хурдуьт, «эрхьэмдуьллогь» сохдуьт, поисдуьт, Рустам мугу: «Эй кук падшогь, менуьм Рустам кук Зол, э тилисим Шейх-Ислам ведиреморигь. Имишев хисим, эгер туь мере ихдиёр дориге, себэхь ме мурам, фердошев хэгьртуьре миёрум.

«Доренуьм, бирор, туьре ихдиёр,» — гуфди кук падшогь.

Имишев хисируьт, себэхьмунде торики-товуши вехуьшдуьт. Рустам дерафд э товле э ки Глѣсб. Глѣсбе гъэшов-гъэшовлемиш сохд, мохбур шолинен молелемиш сохд, егьере вено зир тенги, звер тенги сэхд бесд, геймиш бисдо э гъэргьи пулат, сул эггэ дено э зонгу, согъ зэггэ гутьтермиш сохд, рохьо сохд сер Глѣсбе. Глѣсб суьфделе э рэхь офдоребу, кук падшогь пенжерере куфд. Рустам мугу: «Элле, э хьисобезов пешму бири мере эри ихдиёр дореи, хэгьрюре эри овурде. Гуйге ме хэгьрюре согъ-саламет овурде нирасунум.» Рустам вогьшд, кук падшогь мугу: «Рустам бирор! Ме дануьсденуьм туь эдее рафде, хэгьрмере овурдеш миёри, оммо хэгьерме, ки туьре нисе шинохде, унегьуре у э туь гъизмиш нибу. Ги и энгуьшдеримере, хэгьерме э дестуь офдоре мэхьэл, энгуьшдеримере бирмун, гу, ме дусд эн бирортуьнуьм, мере бирортуь фуьрсори туьре эри овурде. Ме Рустам, кук Золум. Дие бура, рэхь ник.»

Рустамиш «согъбоши» гуфдире, офдо э рэхь. Дуь гьирмож кеши э Глѣсб, раси э серхьэд чимечим падшогь. Э гьирогь шегьер е билогь бу. Мивинуь э сер билогь дуь раче духдерлегьои, э дес еки хьофдофой суьрхи дери, э дес екиге совучей суьрхи. Э дес хьофдофой суьрхи деригьо, хьофдофоре Глов пур сохдебу, дуьимуьн духдер совуре денорегу э билогь. Рустам омо поисд э ён билогь, эз хьофдофо э дес деригьо духдер мугу: «Э духдерле, эз у хьофдофойтуь е кемлей Глов ди хурум!» Духдерле э текебуриревоз жогьоб до, мугу: «Хьофдофойме э буз кес верафде Глѣмел ниёв». Рустам хуьршлемиш бисдо, шенд десе, гьул духдере гуьрде, эз бине ведешенд. Духдер омо муьрд. Дуьимуьн духдер пур сохдебу совуре. Эз терс: «Ги ху», — гуфдире, до совучере э Рустам.

Совучей суьрхи э дес у дери, Рустам мугу: «Гу, гъэггэй, чуй одо-минит ишму?» Духдерле мугу: «Иму инчегьуьзгьоим эн духдер падшогь: — ашар чимечим падшогь э есири овурдигьо.» Сову э буз вери, Рустам дено энгуьше э лэгІэ, э легІэревоз ведешенд энгуьшдерире эз энгуьшд, дешенд э гъэд совуче, совучере до э духдер, мугу: «Бура гу э бикейтуь ижире мерд омо, ижире гьозие бисдо, эз совучейме Глов хурд, гуфди, ки и Глове не палунде меху.

Духдерле вегуьрд хьофдофой эн у духдереш, совучей хуьшдереш офдо э рэхь, раси э бике. Духдер ашар падшогь диремунде инчегьуьзе, мэхьтел мунд, мугу: «И чуй ранг-руи, хэгьергилитуь эжи?» Духдер ихдилот мисоху эри бике гьемме гьозие-гъэдере, мугу: «Гуфди, ки гу э бикейтуь и Глове не палунде меху.» Духдер зурбое хундегор, келе эгьуьлменд бу. Мугу: «Э и кор е кор дери.»

Деберд совучере э доруни хуне, тешд суьрхире но, совучере тигьн сохд, мивинуь: энгуьшдери бирор у дери. Гье у сэгІэт духдер мугу эз инчегьуьз: «Зубош совучере Глов зе, тозе Глов биёр. У мерд унжо мибу. Эз у мерд мугуни, ки сади метро дуз э лой догь мерай, унжо сэхде вишеи. 150 метро бегьем бире сэгІэт, э туь расд миёв е келе гьоей мар-

мардаш. Глэсбтуьре мибесди э више, мармардаше мегири эз жигей ю. Э зир энү мармардаш е сибе дери, мийй гъэриш энү сибере те э сертуь зенжил расире. Зенжил э сертуь расире сэгIэт, э ме мэгIлуьм мибу. Ме зенжиле жуьмундумки, сэхд ги зенжиле, ме туьре мокошум. Бура, дир месох, оммо, жон, хэгьбергилеме, и суре дил билсуьн, дуьдогъ билмесуьн, небу е доне одоми дануь-гьо!»

Духдер дуборе вогшд э сер билогъ, гуфди и гофгьоре э Рустам. Гов пур сохд совучей хуьшдере, вогшд. Рустам гьей сохд Глэсбе, деберд э више, омо мармардаше вегирд, фурамо. Шевиш омо бисдо. Зенжил жуьмуьсде сэгIэт, сер гуьрд духдер эй вокошире. Духдер вокоши Рустаме, те зверте сер эн Рустам веди бире. Духдер мэхьтел бисдо мунд. Мивинуь: и бирор ю нисд. Фикир мисоху: «Эгенер рохьо доруьмге, гье у сэгIэт чех-чухол мибу, мимуьруь, эгенер рохьо не доруьмге, ёгъишден чихуьб, ёгъмуре дуьшдуьм мибу». Духдер сэхд мэхьтел мимуну. Рустам мивинуь: Духдер поисди, юре нисе вокошире, мугуь: «Э фикир медомун. Дузи, ме бирортуь нисдуьм. Ме э дусдме, э бирортуь э кумеки оморем, э у нишоней энгуьшдериревоз оморем. Бегем э энгуьшдери бирортуьш бовор нисе сохде?»

Рустам и гофгьоре гуфдире мунде, дуьл духдер олхогъин бисдо. Вокоши Рустаме. Хуней духдер хэвлети. Нуьшдуьт гьердуьеeki. Рустам мугу: «Э хэгьер дусдме, и чуь гъозиеи э сертуь омори, чуьтами овхьодет-туь?»

Духдер гьемме гъозие-гъэдер хуьшдере гоф сохд эри Рустам, пезде гуфди: «Гьетте мере э есири оворде, эдембуьруьт эри кук чимечим падшогъ гIэруьси сохде. Ме гуфдурум, ки е сал ме эри бебейме не дедейме ёс не-гуьрде, ме гIэруьс бире нидануьм. Бирорме увэхд э хьофдимуьн догъ эри хунде бу. Ме фикир сохдум, ки те увэхди белкем бирорме оmore ведирома, мере эз есири хилос сохд. Е сал giroшд, диринуьм: эз бирорме е хэбер, е кумеки нисди. Э сер эн сал чуьл рузигеш муьгьлет хосдуьм. Имогъой сивнуьгъ рузи бирорме омори, э игьоревоз э гьовхо дери. Бирорме эз игьо одоми омбар венжири, оммо дануьсденуьм, бирорме согъи гуфдире. Имбуруз чуьл руз бегьем бири. Бирорме имбуруз э довгIош не омори. Игьо гIэруьсиш нуьшуьндет, имишеш сэгIэт дуьвваздегъ домор биё экиме дилов.

Духдер геймиш бу э партал гIэруьсвори, эдембу шэгIме хуно товуш доре.

Рустам мугу: «Гьечуьниге, кеш пердере, веке парталгьой гIэруьсворире ни э гьирогъ, туь воку парталигейтуьре, веги эз и хуне э чуь нуьшдиге чумтуь. Домор дироморенге кор юре ме бегьем мисохум».

Духдер кеши пердере э гIэрелугъ, векенд парталгьой гIэруьсворире, вокурд е десиге партал, бесд бугъче-ейлугъ хуьшдере. Рустам гуьрд зенжиле, духдер фурамо э сибе. Векенд Рустам парталгьой пегьливони хуьшдере, вокурд парталгьой гIэруьсвори духдере, нуьшд.

Рустам ю раче жовон, гьем сер-бигъ не оворде, эз духдер ашар падшогъиш гуьрчек веди бире. Вэхд бисдо. Домор дере куфд диromo. Дес дураз сохд, дес гIэруьсе эри гуьрде. Рустам гуьрд дес доморе, кешире сэгIэт эз бине ведирофдо. Ведирофдоре гьуле зе э дивор вогосунд. Домор офдо, и гьулигей доморе кеши ведешенд, э дивор зе вогосунд. Дуь луьнг юреш пара сохд, екире э е дивор вогосунд, екигере э е дивор.

Жендек ю дес-пой невери, мунд э хори. Дер хунере эз дору сэхд сохд, зенжиле гуьрд, фурамо э ки духдер. Векенд парталгьоре, до э духдер, духдер геймиш бисдо э парталгьой г1эруьсвори, ведироморуьт эз сибе, расируьт э више. Гьеле шеви. Рустам духдере венуьшунд э кефел г1эсб, г1эсб эз гьовои учмиш бисдо. Кук падшогь, бирор духдер, гьэжгьуй г1оше венори, э сер дем вери. Симоворе душунди, чойник э сер дем вери. Дуьл ю олхогьини. Рустам буш нивогорду, хэгер юре миёру. Гуш ю э дер дери, чум ю э рэхь. Е вэхдиге мивинуй: хоригьо эдее лерзире. Дануьсд, ки Рустам э пушой г1эсб вери, хэгерю э кефел г1эсб вери, дироморут эз гьопуй гьэлече. Кук падшогь диремунде хэгер хуьшдере, учмиш бисдо, фурамо, гьужогь зе, вегуьрд хэгер хуьшдере эз сер г1эсб, гьулбуин, синесов бисдоруьт.

Рустамиш фурамо эз г1эсб, уш гьулбуин бисдо э угьоревоз. Гирисдуьт угьо, гирисд Рустамиш. Хэйли гирисдуьт, Рустам мугу: «Дие веси гирисдеймгьо!»

Рустам г1эсбе деберд э товле, динж сохд. Дес-руй ишуре шушдуьт, дарафдуьт э утогьгой падшогь, нуьшдуьт хурег хурдуьт. Хурег хурде бэгьдо, духдере э с утогь дефуьрсоруьт, ишу гьерки э е утогь дарафдуьт, хисируьт.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз хуней чимечим падшогь. Бирор-доморгьой эн кук чимечим падшогь поисденуьт э лэг1эй дер, гье эдее гьузет сохденуьт: домор нисе ведироморе. Вэхд эз вэхд гирошд, дере куфдуьт, оммо жогьоб нисди. Гене куфдуьт, жогьоб нисди. Мэг1луьм сохдуьт э бебешу—э чимечим падшогь. Чимечим падшогь э шек рафд, э мэхьтели мунд. Буйругь сохд, ки дере хуьрд сохут даравт гуфдире. Хуьрд сохдуьт дере. Дироморуьт, мивинуьт хори э хуневоз билесимоли. Жендек домор э хорини, дуь дес ю э дуь дивор вогосундеи, дуь луйнг юш э дуь дивор. Зури мэг1луьм сохдуьт э чимечим падшогь. Диромо чимечим падшогь, мивинуй: кук ю чор жуьгь. «Ох, — мугу чимечим падшогь — и ченд рузгьо бирор эню эдовг1о ведироморебу. Имбуруз у э довг1о неведироморигьо э и фендевоз биребей.»

Чимечим падшогь приказ сохд: «Те хьофдод сале мерд, те шасд сале зен, угьониге эз хьофд сале пой ки зенгу гуьрдениге, венуьшутгу э г1эсбгьо, бурайт те пушой себэхь расит э мемзуьл эн ашар-падшогь, ведабурит иловлей шегьер энуре. Гьерки эз и приказ песо поисд, у хуне себэхь г1этош деноре оморенини.» Приказ бегьем бисдо, гьушун эн чимечим падшогь ведабурри шегьере.

Г1эдот Рустам Зол бу: эри себэхь е сэг1эт мунде миёсде вэхуьшде. Вэхуьшд ведиромо э буру, миденишуь мивинуй: чор киной шегьере гьушу ведабурри. Мугу: «Ебо герекимере винуьм, те угьо хэбер бирени дарам гьушуре темиз-гьирмиш сохум.» Герек хуьшдере вини, дес руй хуьшдере шушд, дарафд э товле г1эсб хуьшдере эри егьер веноре. Хэбер бисдо кук падшогь. Ведиромо э буру. Иш мивинуй: иловлей шегьере ведабурри гьушун. Мугу: «Эз Рустам г1эйби, те Рустам хэбер бире, дес руймере шурум, э худойме ибодот сохум, ведарам гьушуре темиз сохум.»

Рустам г1эсбе егьер веноре, кук падшогь дес-руй хуьшдере шушде, хэбер мибу духдер. Мокуну пенжерере, мивинуй: чор киной шегьер ведабурра омори. Е хьэрой медиров эз духдер, мугу: «Ой бирор, гьушу

шишири имуре. Дир месох, дарайм э женг». Кук падшогь мугую: «Жон хэгьер, евошлей гоф сох. Рустам нешинову, глэйби. Ме фикир сохдем, ки те Рустам хэбер бире офдонуьм э жун гъушу, гъушуре сейрек сохум.» И гофгьоре Рустам мишинову, медиров эз товле, мугую: «Э ферзендун падшогь! Ме эз ишму ним сэглэт пушо взхуьшдем, фикир сохдем, ки ишмуре хэбер несохум, не сегьмит, не лерзит, те ишму хэбер бирени ме гъушуре темиз сохум. Ме де пое денорум э зонгу, рафдуьм гъушуре эри темиз сохде, зу могордум.» Рустам венуьшд э глэсб. Глэсбе жумунде сэглэт, хэгьер не бирор поюндуьт Рустаме, гуфдуруьт: «Жон Рустам, иму дирейм томошейтуьре. Э пушойтуь аслангьо, филгьо довом нидуь. Угьоре тур-темиз сохде, эри туь е пейле глов хурден. Тевэгъэйму ини э туь: имуре воисдени э десдин дес имуревоз восдоним хун эн бебедедеймуре, эн рэглиэт имуре эз у одомигьо, комигьоки рихундет хун эн угьоре. Туь пой э хуне сивовор вени, чойнике э сер дем вени. Гош вени, глоше э сердем вени. Те угьо хьозур бире, томоше сох е доне одоми э келлей пой вомундениге.»

Рустам фикир сохд эри хуьшде, ки гоф энигьо хьисобини. Фурамо эз глэсб. Хэгьер не бирор геймиш бисдоруьт э гьэргьи пулат, шишируьт рафдуьт э сер гъушун чимечим падшогь. Рустам чой вено, чойнике э сер дем вено. Гош вено, глоше э сер дем вено. Вокурд пенжерере, мивинуь: э лой догь э сер пой е доне одоми не вомунди. Гьемме э сер хори дурази. Э лой гьибле миденишуь: э илош одоми не вемунди. Э лой дерьэгь миденишуь, э лой хэзири миденушуь, э е жигеш одоми э сер пой не мунди. Омбар мэхьтел мунд Рустам, мугу: «Дуьшмен не мунди, гьемме э хорини. Игьо эжи?»

Мифурав эз гьэлече, глэсбе егьер менуь. Сер мигуьруь эз довго сер гуьрдигьо жиге лап те эхир. Се руз се шев мигердуь гьэд мегьитгьоре, бирор не хэгьере ниофу. Чоримуьн руз себэхь мунде миденишуь: э гьирогь бирор не хэгьер дурази. Те ингьэдер гьэзоб эн угьо э сер гъушун гьизгьин, зиёд бири, эз сер-суи дуь екире не шинохде, екиреш зерет. Гье у сэглэт фурамо эз глэсб. Э игьо офдоребугьо жиге е зурбое келе дор бу. Э биней эн дор векенд дуь гьовре, бироре дено э расди гьовре, хэгьере — э чепи гьовре. Мугу: «Дие ме э гьэлече нирам, мере е шегьер мунди, уреш гердуьм, песде бурам э хунейме.»

Венуьшд э глэсб, офдо э рэхь. Омбар рэхь кеши, эхириш омо раси э и шегьер. Шев бисдо. Э гьирогь шегьер э хуней эн е бобо гъуногь фурамо.

Хэбер эз ки дуьм ишмуре, хэбер эз падшогь эни шегьер. Падшогь эни шегьер гьеми пейгьэмбер бу, гьеми падшогь. Уре сэхде дендунедерд гуьрдебу. Гьер шев э хуней пейгьэмбер кура мибисдо одомигьо, э нуботевоз раче ихдилотгьо мисохдуьт, дорд, зэхьмет эн дендуь падшогь фурмуш бу гуфдире. Е шев дендуь энумбар дорд до, мугу: «Эдем муьрде, е раче ихдилот сохит!»

Гуфдируьт ченд ихдилотгьо, пейгьэмбер гуфди: «И ихдилотгьоре ме шиновусдем, эри ме и ихдилотгьо шит оморе. Эри ме тозе ихдилот гьит, белкем дорд дендуьмере фурмуш сохдуьм.» Гуфдуруьт: «Жон пейгьэмбер, иму дануьсдегьо, дирегьо, шиновусдегьоре гьеммере гуфдирейм, хэрж сохдейм. Имуре дие тозе ихдилот немунди. Тозе ихдилот ведироме, эз тозе гьэрибе одоми медиров. Э хуней филон бобо е тозе гьэри-

бс одоми омори. Эз дуре вилеетгьо, ведиромоге, эз у медиров, тозе ихдилот.

Пейгэмбер фуьрсо илчингьо э хуней бобо: туьш, гьуногътуьш би-ййт гуфдире. Бобо не Рустам э илчингьой падшогъевоз вэхуьшдуьт оморот эки пейгэмбер. Дироморут э ён пейгэмбер, салам дорут, алейкум восдорут. Пейгэмбер Рустаме нуьшуьнд э ён хуьшде, хош омори сохд гьуногъэ. Хэбер вегуьрд: «Эз жеи туь, эз кигьои? Нум туь чуьни?»

Рустам мугу: «Ме эз хори Эжемуьм, эз Золгьоюм. Рустам кук Золум.»

Пейгэмбер мугу: «Эй Рустам кук Зол, мере хэйли вэхдгьо сэхд дендунедерд гуьрди. И одомигьойме жире-бежире раче ихдилотгьо сохдембируьт. Дорд эн дендуймеш ведарафдебу эз ёрме. И одомигьоймере дие тозе ихдилот не мунди. Дендуймеш мере омбар зэхьмет доре. Е тозе ихдилот сох, хэлефме, белкем дендуйме рэхьэт бисдо.»

Рустам мугу: «Огьо, туь гьеми пейгэмбери, гьеми падшогъ. Ме эз дерсе вегирде эйло те имбурузине руз: пое э зонгу деноре, хэйли вэхдгьои эз хуне ведироморем. Чуь ихдилот шинирем, чуь ихдилот гуьм.»

Пейгэмбер мугу: «Гьечуь нэгI, хэлефме. Эй огьден-гьэреден, кембиш шинире гофтуь, дире кортуь гьисдиге, гу, ихдилот сох эриму. Тозе ихдилот эри ме ширин миёв.»

Рустам мугу: «Гьечуь буге ме дире гьозие-гьэдере эз сер те эхир ихдилот мисохум эри туь.»

Сер-гуьрд Рустам эз сер те эхир гьеммере, чуьтам бириге ихдилот сохд эй пейгэмбер. Чуьтам ю эз хуне ведиромориге, э чуь метлебовоз. Э чуь хьол дириге шегьер ашар падшогъе. Чуьтам ю духдер ашар падшогъе эз есир овордиге. Чуьтам хэгьер не бирор эз гьизгьин женг, екире не шинохде, куьшдетге. Рустам еки-еки гоф сохде, гофгьо дерафд э дуьл пейгэмбер, жендек ю эрэгъ вешенд, муй теню биз-биз бисдо. Нечогъ э хьэлов дебугьо пейгэмбер, вэхуьшд тим-тик нуьшд. Рустам верасд гофгьой хуьшдере, вэхуьшд э пой, дуь десе вено э сер сине, сер зе, мугу: «Огьойме, пейгэмбер, дендуйтуь е бобот рэхьэт бири?»

Пейгэмбер мугу: «Ой Рустам кук Зол. Туьчуьни бэхдевере номуслуье инсонгьо зиёд гердо э гIуьлом. Хьол дендуймере хэбер вегирдениге, и ихдилоттуь э ме гьечи раси, гьечи дануьсденуьм дендунедерд чуьниге гьич не дирем э гIуьлом. Имогьой Рустам, хэлефме, туь и оморейгьо рэхьтуьре вогошде, у гьэбуьргьой эн у хэгьер-бироре шинохде офде э ме бирмунде миданими?»

Рустам мугу: «Эри, огьойме пейгэмбер!»

Пейгэмбер мугу: «Эй телмидгьойме, вэхд себэхьине озони. Вэхзит гьеммеки тен шурим, дес-нумаз имуре вегирим, э худойму ибодот сохим. Дир не сохде гIэсбгьо егьерлемиш бошгу, нун рэхьи вегирде, э рэхь офдоним.»

Гуфдирей эн пейгэмбере, дир не сохде, сохдуьт. Пейгэмбере чуьл телмид ю бу. Рустам не пейгэмбер э пушо, чуьл телмид э песо, офдорут э рэхь. Рузгьо, мегьгьо рэхь кешируьт, э жиге гьоврегьо омрут расируьт. Эз у рузгьо муьрдетгьо те имбурузине руз гирошди хэйли вэхд. Э Рустам руш-бигъ мэгIлуьм бири. Пейгэмбер не 40 телмидгьо поисдуьт э иловлей эн гьоврегьо, вегирдуьт китобгьошуре, хундуьт хунденире. Пейгэмбер зе гьирможе э хок гьоврегьо. Эз гьирмож эню хок э

дуй тараф бэхш бисдо, дендегьо веди бисдо. Дуймууы гьирможе зе, жендегьо вэхушд, тик поисд. Сеимуун гьирможе зе, э угьо жун диromo.

Хэгьер не бирор дуй эз еки пуьрсируйт: «Рустам бирор иму эжи?»

Пейгьэмбер мугу: «Э дур мегердит, уни Рустам.»

Бирор не хэгьер чарусдуйт, не шинохдуйт. Пейгьэмбер сохд Рустаме бигьсуьз-рушсуьз, пушотейней юре хуно. Гье у сэгIэт э еки гьулбуин бисдорут. Бирор не хэгьер мивинуьт, э гьэл ишу руш-бигь вери дерн. Мэхьтел мундуйт, гене жэйле бисдоруьт.

Пейгьэмбер мугу эз хэгьер не бирор: «Ишму мэхьтел эйчуь мундейт?»

Бирор не хэгьер жогьоб доруьт: «Э имуревоз гьулбуин бибребугьо руш-бигь невери бу, ире руш-бигь вери. Чуьтам бовор сохим и Рустами гуйфдире?»

Пейгьэмбер ихдилот мисоху эри энугьо. Угьо екире куьшде бэгьдо, Рустам чуьтам омorige э шегьер ю, чуьтам Рустаме огол зере овурдиге э ки хуьшде эри ихдилот сохде. Чуьтам ю э чуьл телмид хуьшдеревоз, э Рустамевоз омorige ишуре эри зинде сохде. Эз.умогьой те ивэхди вэхд омбар гиросди. Э и вэхди Рустаме руш-бигь омори.

Хэгьер не бирор десе э сине веноре, сер зеруьт э пейгьэмбер, гуйфдируьт: «Иму войгей дуьл имуре бегьем сохдейм. Не дегьишдейм гьэгьр имуре э дуйшменгьой Ватан иму, рэгIиет иму ве эн бебе-дедейму. Иму разиним эз ишмуш, эз гьуьломиш. Чуьтам иму муьрдебиримге, гене жун имуре веги, динж сох имуре.»

Пэйгьэмбер мугу: «Чуь ишмуни игидгьо эз гьуьлом гьечи муьрде рафде гIэмел ниёв. Мере е духдери. Бурайм духдермере э туь гIэруьс сохум дуьм, хэгьертуьре э Рустам кебин сохум, дуьм.»

Вогошдуйт э шегьер кук нен духдер, дарафдуйт э гьэлече. Эз хэзине гурундире нуруьт, сукире вегуьрдуйт. Оморуьт э шегьер пейгьэмбер расируьт. Пейгьэмбер чуьл руз, чуьл шев гIэруьси нишунд. Хэлгь шегьере эз келе те чуькле гIюш до. Духдер эн ашар падшогье э Рустам тапшуьрмиш сохд, духдер хуьшдере — э кук ашар падшогь.

Рустам гьулбуин бисдо э игьоревоз, согь-саламати гуйфди эз хэлгь шегьер. Венуьшунд одохлуй хуьшдере э кефел гIэсб, офдо э рэхь, эри рафде э вилеет бебегу.

Дофус зере омори эз кпигаи «Фольклор тати», 1940 с.

КИ ЗИЕДИ

Е руз э буйругьн падшогьовоз мэгIлуьм сохде омо э гьемей хэлгь эн шегьер: имбуруз пишнеи э мейдуй шегьер се одоми — дуйсдогьгьо э дор дуллу сохде оморенини.

Гьеле те пишнеи бире хэлгь кура бисдо омо эз гьемей шегьер э мейду. Э минжи мейду гьэордоргьо дуллу сохде оморегу. Хуьшдени падшогьнш э векилгьо, везиргьой хуьшдеревоз оморегу э мейду, э гьирмизине партал геймиш бире, нуьшдегу э сер тэхд. Э буйругьн падшогьовоз, жоллод энугь гьейсэгIэт миёсде гьерсе дуйсдогьгьоре

э дор кёшире, бирден гьё и туьтем э зен э буьруьжевоз, гирисде-гирисде эз гIэрей хэлгъ шиши ведиромо э пушой падшогъ. Зен офдо э пойгьой падшогъ, минст сохд э у, падшогъ у се дуьсдогъэ бэхшуь гуфдире э ю.

— Эн туь ки бире и се дуьсдогъ, комигьоки гьейсэгIэт биё э дор дулла сохде биёвт? пуьрси падшогъ.

Зен гьирке сохде-сохде, мугу:

— Огьойме падшогъ, еки энугьо шуьвермени, еки — бирормени, лап чуклеи — кукмени.

Падшогъ мугу эз зен:

— Еки энугьоре бэхширенуьм э туь. Бура э ки энугьо, ки эзу сен зиёдиге эриту, уре вих, ме уре э туь бэхширенуьм.

Зен дуьл ю сухде-сухде, эз чумгьой ю гIэрс рихде-рихде омо э лой энугьо. Гьерсе мердгьо: шуьвер, бирор, кук дениширебируьт у эки ки миёвге, кире мивихуьге эз гьерсешу. Зен куьнд омо э ки бирор хуьшде, гьэл дешенд э герден эню, кеши берд уре э хуьшдеревоз.

Гьемме э мейду бирегоргьо, гьемчун падшогъ ве ённуьшигьой эню омбар мэхьтел мундуьт э и кор эни зен.

— Э зен!—мугу падшогъ.—Туь эз угьон сен бирортуьре эричуь вихди вегирди? Беге у эз куктуь, енебуге шуьвертуь зиёди эритуь?

— Огьойме падшогъ! — жугьоб до зен. — Ме гьеле жогьиле се-руьм. Ме эриме шуьвер офде мидануьм. Ме э шуьвер рафдуьмге, мере кукиш мибу. Мере деде нисди. Дуьимуьн гиле эриме екиш бирор низендуь. Унегуьре эз кукиш, шуьвериш эриме бирор зиёди. Унегуьре эз гьерсей энугьо ме уре вихдуьм вегирдуьм.

Падшогъ, ённуьшигьой эню, гьеме э мейду кура бирогоргьо омбар мэхьтел мундуьт э ижире эгьуьлменде, гIэлемете гоф эни зен. И кор эни зен, и гофгьой эню рэхьмедуьли венгесд э дуьл эн сурале падшогъ. У мугу:

— Эй зен! Э хотуртуь, э хотур эни эгьуьлменде гофгьойтуь ме гьерсей энугьоребэ бэхширенуьм э туь.

Хэлгъ эз ело мэхьтел мунд, эз елойге шори сохд, цуьтам и эгьуьлменде зен хилос сохдге эз дор кешире бироре, шуьвере ве кук хуьшдере.

И овосунере нуьвуьсди *Александр Рафаилов*
э шегьер Дербенд эз гофгьой *Бинсуьин Авадияев*.

ДУЬЗД КИНИ?

Е бебере се кук бири. У гьерсе кукгьой хуьшдере келе сохде, э рузметлеб расундебу. У килэхьчи бу. Э шегьер эню ужире мерд небу, э сер комики у духде килэхь невебу. Унегуьре уре гьеме шинохдембу э шегьер. Имогьой чор сал бу зен эню муьрде, и бие мерд бу. У дие келе мерд бу, эз дес юш унгъэде кор нисе вероморембу, юш ки — зенсуьз. Кукгьо, гIэруьсгьой эню дие э у нисе дениширенбируьт. Келе мерд э мэхьтели домундебу чуь сохуге.

Е гиле келе мерд омо э ки келен кук хуьшде, мугу эзу:

— Туь келеи кукмени, ме туьре эз бироргьойтуь омбар хосденуьм. Ме э туь эдее е сурмере гуфдиренуьм. Эгенер туь мере гоф дориге и сура э екиш нигуи, ме увэхди и сура эритуь мугуюм.

Келеи кук шовго мидуь бебешуре у э екиш, э бироргьой хуьшдеш и сура нигую гуфдире.

УвэгИдон бебе мугую эз келеи кук хуьшде:

— Мере э филон жиге е бесду суьрх дери. Ме муьрденге у суьрх-гьоре мегири эритуь.

Келе мерд миёру келеи кук хуьшдере э у жиге, э же пэхьни сохдиге у бесдуй суьрхэ, мибурмуну э у.

Келеи кук сэхд гьэдэггэ мизенуь э зен хуьшде э бебешу хуб гьул-лугь бу, э вэхд ю уре чи-хурек дуь, руи-темизии энуре винуь.

Гье гьечи е кем вэхд гиросде бэггдо келе мерд миёв э ки минжии кук хуьшде, песе э ки чуклеи кук хуьшде, мугую э гьерки энугьо жир-жиро, чутам у гуфдиребуге э келеи кук хуьшде.

Минжии не чуклеи бироре эз шорь жиге нибу. Угьош гьер мерд сэхд гьэдэггэ мизенуьт э зенгьошу э бебешу хуб мугьоет бошут гуфдире. Оммо гьерки энугьо гьечу дануьсденбу, бебешу энжэггэ юре омбар хосде гуфдире эз де кукгьойгей хуьшде, ки и сура бебешу энжэггэ эрию гуфдири, бесдуй суьрх эриюни гуфдире.

Оморени гьечи е хэйли сайл гиросдени, келе мерд эз мунде жигеш лап пир бирени, нечогг-хэсде бирени, офдорени муьрде. Хэбер муьрдену эну лов бирени э гьемей шегьер. Омбаре хэлггэ оморе э сер митой эну.

Чуклеи кук эн келе мерд те ебо бебешуре гьовре сохде, видов-видов рафдени, бесдуй суьрхэ эз жигей ю вегирдени, овурдени э хуне пэхьни сохдени, песе рафдени э бироргьой хуьшдеревоз бебешуре эри гьовре сохде.

Кукгьой эн килэхьчи гьетте бебешуре гьовре сохде, жэггмет эз сер гьоврегоь лов бире, гьерсеки зури-зури оморенуьт эри бесдуй суьрхэ вегирде. Инжо угьо мидануьт дуь эз еки, бебешу и сура э гьерсе кукгьой хуьшде гуфдири гье гьечу, чутам гуфдириге суьфде э келеи, песе э минжии, э эхир э лап чуклеи кук хуьшде. Дие э гьэрей энугьо гьолмо-гьоли небу гуфдире, не э пушой хэлггэ биёбури, келеи бирор мугую эз минжии не чуклеи бирор хуьшде эри бэхш сохде эз бебешу мунде суьрх-гьоре дуз э се жиге, гьер мерд бэхш хуьшдере эри вегирде. Бироргьо рази мибошут э игьрол. Келеи бирор мекенуь хорире, бесдуй суьрх пэхьни бугьо жигере, мивинуь, э жигей ю бесдуй суьрх недери, киниге вегирди уре. Увэхди келеи бирор мугую эз бироргьой хуьшде:

— Эзимуьго се бирор бэггэй екиш нисе дануьсдембу инжо бебей-му бесдуй суьрх пэхьни сохдеире. Эз иму се бирор еки дуьздири уре.

Оммо еки энугьош э герде невегирд ю вегирди гуфдире бесдуй суьрхэ. Увэхди келеи бирор мичаруь мугую эзугьо:

— Гьечу буге бурайм гьерссеки э ки падшогг, у буругу шериггэт имуре.

Бироргьо нунрэхьшуре вегирде, мофдонуьт э рэхь. Е ченд руз гиросде бэггдо, ченд доггьго, дерьгьго, чулгьго, вишегьоре гиросде бэггдо, угьо миёв мирасуьт э ки падшогг. Се бирор сер мизенуьт э падшогг.

Оммо гьетте келеи бирор гуфдире верасде гьозне-гьэдер ишуре, эричү товуне оморетте угьо э ки энү, гье и вэхди миёв мидиров е девруыш. У э пойгьой падшогь офдоре, мугую эзу:

— Ме инжо э шегьертүь оmore расиренки девейме вир бири.

Келеи бирор гье усэгІэт мугую:

— Девей энү, огьойме падшогь, эз е чум кур бу.

Минжии девей мугую:

— Э сер девей энү вебу эз сло руьггэ эз елойге гІэсел.

Чуьклеи бирор мугу:

— Э кемер энү деве бордоре зен вебу.

И гофгьой эни се бироре девруыш шиновусденге, гье усэгІэт э е хьэ-роевоз эз жигей хуьшде вэхуьшде, мугую:

— Огьойме падшогь, дуьзде э дур гешде герек нисди, дуьздгьо инжо э пушойтуьнуьт. Угьо э товун вир бире девейме гуфдире гофгьо гье-ме дузи. Эгенер угьо девеймере недиретге, недуьздиретге, дие эз же дануьсде угьо, ки девейме эз е чум кур бу, э сер энү эз ело руьггэ, эз ело гІэсел вебу, э кемер энү бордоре зен вебу?

Падшогь мугую эз бироргьо:

— Гуит э же дирейтге ишму девей эни девруыше.

Келеи бирор мугую:

— Огьойме падшогь, иму недирейм э чум имуревоз девей эни девруыше. Иму эз рэхь више оmoreки, винируьм жиге пойгьой эн девере. Пёсде гене мивинуьм э буьлуьнди сер деве гьисдуьтгьо луьгегьо эз ело хурде оmoreт, эз елойге гьечу дес незере мундет. Унегуьре ме эриме фикир сохдуьм, ки эзинжо гиросшебу деве, у эз е чум кури.

Дуьмиуьн бирор мугую:

— Иму рэхь э рафдеки, мивинуьм эз деве рафдигьо жиге эз ело мужинегьо кура бирет, эз елойге — гІэнггьо. Эзи кор ме фье усэгІэт эриме веровурд сохдуьм, ки э сер эн деве эз ело тулуьггьой руьггэ вебируьт, эз елойге тулуьггьой гІэсел. Вединики, эз тулуьггьо дугь-дугь руьггэ не гІэсел рихденбируьт.

Чуьклеи бирор мугу:

— Иму эз више ведерафденге, мивиним э пушойму гьумлугьэ хорини. Иму унжо диририй жиге дегешдей девере. Э сер эн гьумлугь, э ён дегешде жигей эн деве, ме дирируьм жиге чуькле пенжегьоре. Вединики, э кемер деве бордоре зен нуьшдебу. Деве э сер гьумлугь нуьшденге, зен эз кул деве э фурамореки, ебо дуь десе нори э хори э пушой хуьшде, пёсде фурамори эз кул деве.

Падшогь огол мизенуь везир хуьшдере, гьэдэггэ мизенуь э у офу гуфдире девере э и нишонегьоревоз, дуь гуфдире э сэхьиб ю, э девруыш. Э бироргьо мугую:

— Ме эдее диренуьм, ишму омбар эгьуьлменде кукгьоит. Мере воисдени ишму э ме гьуногь бошит.

Падшогь дебердени се бироре э дорунн утогь. Инжо э сер суфре чуь дуьлтуь хосденнге, гьеме жире лезетлуье чигьо, хурекгьо вебируьт: герме кебоь, руьггэние гІош дунеи, дулма, епрэгьи ведиеш.

Угьо сер гирдуьт эри хурде. Келеи бирор кобобе э хурдеки, мугу эз падшогь:

— Огьойме падшогь, эзи гушд эни кобоь буй сег оmore.

Падшогъ еново дениши э келеи бирор. Миглен бирор мугу:

— Огъойме падшогъ, гЮш лап хуб сохде омори, оммо эзи гЮш буй эн муърде одоми оморе.

— У гъич биренигъо кор нисди! — мугу падшогъ.

Чуьклеи бирор э тигъэтевоз денишире э сифет, э чумгъой падшогъ, мугу:

— Огъойме падшогъ, э ме бэхшлемиш сох, ме дениширем поисдем э сифет ишму, эдее диренуьм, туь эз дедешму бирей, оммо эз бебешму тебирей.

Падшогъ хуьършлемиш бисдо, оммо сабур сохде, мугу:

— Расди эни гофгъошмуре эгёнер э ме расунде недануьсдитге, сер ишму эз герден ишму жейле сохде миёв.

Келеи бирор мугу эз падшогъ:

— Гъечу буге огол зенит у одомире, ки эзи гушд кобоб сохдиге.

Падшогъ огол мизенуь гЮшбаз хуьшдере, мипуьрсуь эзу, и кобоб сохдигъо гушде эз же овурдиге у. ГЮшбаз мугу:

— Огъойме падшогъ е севдегер овурдебу е келе чоьгъэ гусбенде бэхш эритуь. «Эз же омори туьре ижире лап келе, чоьгъэ гусбенд?», — пуьрсуьруьм ме эзу. У эз ме мугу: «Мере е гусбенд офо. У гусбенд гъеёбо се бала зендебу. Е кем вэхд giroшд, гусбенд офдо муьрд. Верелегъо мундуьт гисне, дедесуьз. Верелегъо эдембируьт эз дес рафде. Сег иму увэхд кучукъгъо зендебу. Ме сер гирдуьм эри хуте сохде верелегъоре э неней сег. Суьфдеи гилегъо сег э ки хуьшде нисе гъишдембу угъоре. Песде оморе-оморе сег хуте бисдо э угъоревоз, доренбу шир хуьшде верелегъоре. Гъечи угъо э шир эн сегевоз келе бисдорут. Угъоре хуно э келеи, э чоьги гусбенд нисди. Еки энугъоре ме бэхш овурдуьм эри падшогъ». Ини, э хьисобовоз буй эн сег оморенигъо эз гушд эни гусбенд. Оммо ме хуьшдениме сеч несохдум ижире буге, гъуногъ-гъойтуьре хуно.

Падшогъ гене мугу эз гЮшбазчи:

— Эз же омори туьре ижире дуьружде дуне эри эни туь сохдейгъо хубе гЮш?

— Е гиле э киме омо е ранжбер,—мугу ашбазчи эн падшогъ.—У овурдебу е пура туморей дуне. Мивинуьм дуне лап дуьруьжди, гъеле ме ужире дуне гъич недирем. Пуьрсируьм эз ранжбер: «Эз же омори туьре ижире дуьруьжде дуне?» У эз ме мугу: «Ме и дуноре веровундем э е хори. Хори омбар чоьгъэ хори бу, оммо э хори сенгъгъо омбар дебу. Ме мадан и хори пушотегъо жиге гъоврегъо бири. Ме и хорире эз куьгъне сенгъ-гъой гъоврей темиз сохде, кошдуьм унжо хир. Омбар хубе мэхъсуьл вероме мере э инжо. Э ижире дуьруьжде дуне гъеле э е жигеш небири. Меш е туморере дуне пур сохде, овурдум бэхш эри падшогъ».

Падшогъ ихдилот гЮшбазчире шиновудки э сер офдо, ки гъуногъ-гъо дуз гуфдиренуьт: и дуне э гъэбуьрсонлугъ веромори.

Падшогъ фуьрсо гЮшбазчи хуьшдере э жигей ю, песде тиж дениши э чуьклеи бирор. Чуьклеи бирор мугу эз падшогъ:

— Огъойме падшогъ, дедешму согъи?

— Эри, — жугъоб до падшогъ.

— Гъечу буге, гу э дедешму, ю хуьшдению эритуь е ловош соху. У гъетте буьржире, лой эн ловоше э улойге чарунде, туь дес энуре ги сэхд,

шиш э сер эн герме левош. У эз туь минет мисоху, мугую, туь дес энуре рэхьо ди гуфдире. Туь эзу гу: «Ме дестуьре рэхьо мидуьм увэхди, эгелнер туь э ме гуфдириге расдире: туь эз ки зендей мере? Туь дузире гуфдириге, ме дестуьре рэхьо мисохум». Увэхди чорей энубу, у мугую э туь дузире.

Падшоьг сохд гьс гьечу, чуьтам гуфдиребуге э у чуьклеи бирор.

Дедей эн падшоьг мугу:

— Те фэьгьире бебешму муьрде, ме не у хэйли салгьо зигьисдейм эеки. Оммо имуре гЭил нисе биренбу. Бебешму эз ме омбар бирази бу, гьемише мере хижолети мидо, серкуш мизе, мигуфди: «Туь мере гьечи гЭилсуьз, овлодсуьз мигьили, тэхд падшоьгиме мимуну эри кесиге...» Эн меш чорейме небире, эз гЭйб-гЮр ведерафде, эз пэхьники бебешму зигьисдуьм э е ённуьши энуревоз, комики гьейсэгГэт зинде нисди. Ме эзу гЭил мундум. Ме туьре, хэлефме, эзу мерд зендем».

Падшоьг и гофогьоре эз дедешу шиновусде, вогошд омо э ки гьуногьгьой хуьшде, мугу эзуьго:

— Ме эдее диренуьм, ишму омбар эгьуьлменде, дананмеде кукгьоит, божэхьэт ме мидануьм шеригГэт ишмуре бура, расди коре гуфдире.

Везир эн падшоьге е духдер бу. У духдер лап келе дананде бу. Падшоьг огол зере овурдени уре хьуьжет энугьоре эри бурра. Келеи бирор эри энубу ихдилот сохдени гьозие-гьэдер кор ишуре. Песде гуфдирени:

— Эзи се бирор иму еки дуьзд ведиромори. Имуре воисдени дануьсде, комини бирор иму дуьзд ведиромориге.

Духдер эн везир миденишуь э тигьэтевоз э сифет эн се бирор, песде мугую:

— Гуш венит, ме эришму е ихдилот сохум. Е хонь е раче духдер бу. У ошугь биребу э е жовоне кук. Оммо и жовон лап косиб бу, кук эн е нэхирчи бу. Оммо хон межбур сохд духдер хуьшдере эри рафде э шуьвер э кук эн е хониге.

Гьс суьфден шев домор-гелин биренигьо, домор дироморенге э ки гЭруьс, духдер хэнжеле э дес гирде, гуфдирени эз домор: «Э ме дес мезе. Эгелнер туь э ме дес зериге, ме и хэнжелевоз туьреш микуюшуьм, хуьшдереш!» Домор омбар мэхьтел бире, гуфдирени эз духдер: «Чуьтам бире и кор? Ме эхи одохлуйтуьнуьм, шуьвертуьнуьм. Иму биё, чуьтам гЭдот гьисдиге, гелин-гиёв бошим?» Увэхди духдер офдорени э пойгьой кук, минет сохдени: «Мере рэхьо ди, эз ме гьечиш-гьечуш туьре зен нибу, ме э туьревоз низигуьм!»

Чорей эн домор нисе бире, рэхьо дорени духдер хоне. Духдер э сер гЭсб венуьшде, оморени э ки кук нэхирчи, гуфдирени эзу: «Ме эз ки одохлуйме вирихдем. Ме туьре хосденуьм. Эз туь бэгьэй мере екиш герек нисди.» Кук нэхирчи гуфдирени эз духдер: «Меш туьре лап омбар хосденуьм. Ме хьозурум эз товун туь э гЮв-гЭтош эри рафде, оммо туь э у мердевоз мегьр бирей, э хуней энубу дарафдей. Унегуьре ме чуьтам вегируьм туьре э зеньети? Туь биё э ки шуьвертуь вогошди.»

Духдер хон чум гЭрси, дуьл хуьрд ведироморени эз ки кук нэхирчи, эн соймиши хуьшде, венуьшдени э кул гЭсб, рафдени, оммо юш ниседануьсде эже буравге. Э гьечиревоз у оморе ведироморени э е мерге више. Гьовош эдее шохьонгум бире. Э дуьл духдер ченд жире терс

эдее оmore. Гье и възди э пушой эню оmore ведироморени е дегь гІэт-луье одомигьо. Э дуьл духдер гьечу омо: белки бeбешу э песой эню одомигьой хуьшдере фирсори уре эри гешде офде. Оммо и одомигьо, одомигьой хон небируьт, хьэрембошигьо бируьт. Келеи эн хьэрембошигьо, духдер хоне диренге, мугую, шори сохде-сохде:

— Э овиму имбуруз е хубе гуьзел офдори. И духдер энмени!

Шев биренге, келей хьэрембошигьо оморени э ки духдер, хьэлово бирени э у. Духдер эз зир партал хуьшде ведешендени хэнжеле, гуфдирени эзу:

— Эгенер туь эз ме куьнд омorige, ме э и хэнжелевоз туьреш ми-куьшуьм, хуьшдереш.

Келей хьэрембошигьо гуфдирени эз духдер:

— Ме келей хьэрембошигьоюм, туь э дес ме офдорей, туь имогьой энмени.

— НэгI! — гуфдире духдер. — Ме эн туь бире нидануьм!

Духдер везир верасде ихдилот хуьшдере, пуьрсирени эз се бирор:

— Гьери имогьой гуит эрime: э хьисобиревоз, эн ки биё бу духдер?

Келеи бирор мугу:

— У э мегьр биригьо кук биё бурав.

Минжи бирор мугу:

— НэгI, у хосденбу кук нэхирчире. У биё э кук нэхирчи бурав.

Чуьклеи мугу эз бироргьой хуьшде:

— Екишмуш дуз нисдит. У духдер биё расуь э келей гьэчэгьгьо— хьэрембошигьо. У энюни.

Гье усэгIэт духдер везир чек зере, мугую:

— Имогьой ме дануьсдуьм, киниге эзи сесешму дуьзд — чуьклеи бирор ишмуни. У эдее мейл дуьздгьо-гьэчэгьгьоре гуьрде, чуьнки ю хуьшдению — дуьзди.

Э гьечиревоз духдер эи везир бурри шеригIэт энугьоре. Чорей эн чуьклеи бирор небисдо, у э герде вегирд ю дуьздири гуфдире эз пэхь-ники бироргьой хуьшде суьрхгьой бeбешуре. Угьо э хуне вогошденге, суьрхгьоре э се жиге бэхш сохде, гьер мерд вегирдени э ю расиренигьо бэхш хуьшдере.

**И овосунере нуьву.сди Александр Рафаилов э шегьер
Дербенд эз гофгьой овосунечи Бинсиуьн Авадияев.**

ХОВ ЭН СЕ ОВЧИ

Е гиле се овчи э ов ведироморeбируьт. Нун энугьо верасдебу, э ов энугьош гьичиш неофдорeбу. Угьош лап гисне бируьт. Томом иловлe чул-пелесе бу. Э куьндигьо е доне дигь-етэгь нисди, нун восдонуьт, хурт, дуьл ишуре гируьт. Омбар гешдуьт игьо, мивинуьт: е чупон э сер дуь сенгь венори е гьэжгьу, эдее душунде. «Салам» мидуьт чупоне, «алейкум» мосдонуьт. Мугуют:

— Чупон бирор, иму гьерсееки гиснеим, туь имуре хорундиге, эритуь келе сугьоби.

Чупон мугу:

— Гиснере сурои сохде, гьелбет, сугьобе кори. Оммо э гъэжгъуйме деригьо гъеме се-чор картушкаи. Ишмуш се одоминит. Гьерсееки хурдит-ге екиш эз ишму сирои нибу. Биё ме эришму е хубе меслэхъэт нуьм. Имогъой шеви, вэхд хисиреш эдее бире. Дегердит хисит гьерсееки. Гьерки эз ишму хубе раче хов ди, у биё хуру картушкагьоре. У семе сурой бу.

Овчигьо рази бисдоруьт э гоф эн чупон. Чупониш дегешд э ки энигьо. Сэбэхъ бисдо, овчигьо хэбер бисдорут. Хэбер бисдо чупониш. Чупон мугу:

— Гуит гьери, ки чуй хов дириге?

Е овчи мугу:

— Ме шову э хов Шейх Уль-Ислам биребируьм. Томом чор киной-мере ведебуррабируьт маллагьо, ахунгьо, гъозигьо, сеидгьо. Мере э дервозей султаниш келе хуьрмет бу. Томом жэгмет э гофме белли бу. Ини ховме.

Чупон мугу:

— Ховтуь эз расдиш хубе хови. Гьери виним, ебо хов хьэрмэхьнгьйму чуйтаминиге.

Овчиге мугу:

— Ме шову э хов шогъ Ирон бируьм. Э расдилойме везир, э чепилойме векил нуьшдебу. Томом хэлгъ гъеме эдембу э ме сер зере. Мере воисдере э дор гьишдембируьм кешире, мере воисдегоре мирэхэс гьишдембируьм сохде. Гъэлечейме е керпич суьрх, е керпич нуьгъре бу. Тэхд-ме томом эз бирлиант бу. Тожме эз гъош, даш, егъут, изумруд, алмаз бу. Ини ховме.

Чупон мугу:

— Ховтуь эз хов хьэрмэхътуь хубтеи. Гьери виним хьэрмэхьигешму чуйжире хов дириге.

Сенмуьн овчи мугу:

— Дузи, ме игьоре шову э хов диребируьм. Еки энугьо Шейх — Уль—Ислам биребу, екиге—шогъ Ирон. Меш эриме вегирде фикир сохдуьм: еки энигьо Шейх—Уль—Ислам, екиге — шогъ Ирони, гьелбет, игьо оморе и дуь-се картушкаре нихурут, хубе гюшгьо-бузбошгьоре гьишде. Унегуьре ме вэхишдуьм хурд э гъэжгъу дебируьтгьо картушкагьоре.

Дофус зере омори эз книгай «Фольклор тати», ведешенде омориго э 1940 сал.

МЕТЕЛЕГЪОЙ ХЭЛГЪИ

Эз гъэребеч лепейю шириң бире.

Эз верф одоми герм ниворов.

Э гюьлом хуби — хуби.

Чор шогъи е абасини.

Косибире гъэйб нисди.

Гьевел гъэбилере хогъ, песде духдере.

ГІэил чапар дуьшмениши.
Эз нунхур нун кем нибу.
Энгуьшдери суьрхи эри демунде рузи.
Офдой буру—хуьр хуне.
ГІов туь хиник, нун туь герм.
Тэхьное дор э вишеш меверево.
Хуб гье хуби.
Хэре гуьрг михуру.
Хуьвуьм велеси, су гуьрд дегеси.
Хуней дуьшмениш гІэилсуьз мегердо.
Шіеви — лоли-кар.
Одоми одомире гереки.
Эз хижолет бирен, муьрден хуби.
Хижолети хуне гурунд бире.
Э шолуми недебугьо хуне, берекет нидебу.
Э базар дуз бисдориге, э хунеш дуз мибоши.
Бикори одомире микуьшуь.
Шіирини — дуьле мизенуь.
Бала эз нуьгбегьериш ширин бире.
Зен зирі сэнгь есиёв бире.
Мее-меё жиге нисд, эй неоморе чоре нисд.
Кор мунде-мунде мимуну мирав.
Лампей гьер мерд хуней юре товуш доре.
Чумиш эз чум дуь энгуьшд жири.
Эз гуш те гуш тефигІэти де.
Рачи, гьоб гьэлей доре ве э раф воноре нисд.
ГІэруьс яравуьш суьфрой.
Женгесур э хуней худош руй нигуьруь.
Гьер сере е сури.
Домор, эз кук ширин бире.
Эри гьунши бирен хогь.
Хэбербери хуне мивечаруну.

Кура сохдегор **Яшор Мошняхов.**

СЕРНОМЕ

ПОЭЗИЯ

Яшор Мошняхов	
Партий Коммунистгъо	3
Дедейме	3
Борис Гаврилов	
Шогъир, солдат	5
Биньямин Сафанов	
Чигъретгъой гІэзизигъо	6
Ме гузетуьм	7
Верзирени	7
Пар мизенуь	8
Зоя Семендуева	
Бедн хосдиге	8
Гуьзет туьни	8
Шимшуьн Сафансз	
Гуьл	9
Михаил Гаврилов	
Рачи эн Каспий	9
Сох туь бовор	10
Лазарь Амиров	
Шевлуье Дербенд	10
Яков Ильягуев	
Союз Советгъо	10
Александр Семендуев	
Шасдсалам	11
Борис Ханукаев	
Ранжбср	12
Кучгъой Дербенд	12
Лэйгъэ ферзенд	13
Тэхспркор	14
Даниил Атнилов	
Э музей Ленин	16
Чуь э чуь гуьнжуьсде	17
ГІэзизе Дагестан	17
Саз Сулейман	18

ПРОЗА

Хъызгъил Авшалумов	
Тозе зен (кесек эз повесть «Муьрде э гІэрей зиндегъо»)	19

ОЧЕРКГЪО ВЕ СТАТЬЕГЪО

Нисон Гилядов	
Мугъум зиндегунн	31
Ахсо Шолумова	36

Лазарь Амиров	
Революционер ве шогыр	41
Хъэнуьх Анисимов	
Кук буьзурге партия	46
Лазарь Амиров	
Композитор Джумшуд Ашуров	49
Деберьё Шоулов	
Гъэдотгъой дин-догъотн ве зарали энугъо	53
Семен Садыков	
Пропагандист, терблечи	57
ФОЛЬКЛОР	
Овосуней Рустам-Зол	61
Ки зиеди	70
Дуьзд кини	71
Хов эн се овчи	75
Метелегъой хэлгъи	77

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

На татском языке

Составитель *М. Б. Дадашев*
 Редактор *Х. Авшалумов*
 Рецензент *Л. Амиров*
 Худож. редактор *В. Черемушкина*
 Техн. редактор *В. Гаджиева*
 Корректор *А. Симандиев*

ИБ № 1277

Сдано в набор 20. 06. 84. Подписано в печать 17. 08. 84. Формат 70×90^{1/16}. Бумага типографская № 3. Гарнитура «Литературная». Печать высокая. Усл. печ. л. 5,9. Уч.-изд. л. 6,0. Тираж 500. Заказ 2160. Цена 40 коп.

Дагестанское книжное издательство Государственного комитета Дагестанской АССР по делам издательства, полиграфии и книжной торговли.
 367025, Махачкала, ул. Маркова, 55

Типография им. С. М. Кирова Государственного комитета Дагестанской АССР по делам издательства, полиграфии и книжной торговли.
 367025, Махачкала, ул. Маркова, 51

СОВЕТСКАЯ РОДИНА

На татском языке